

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

**SERMAYENİN VE DEVLETİN ULUSLARARASILAŞMASI
SÜRECİNDE KAMUSAL VARLIK FONLARININ İŞLEVİ**

Ezgi Nur Türkoğlu

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2016

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

**SERMAYENİN VE DEVLETİN ULUSLARARASILAŞMASI
SÜRECİNDE KAMUSAL VARLIK FONLARININ İŞLEVİ**

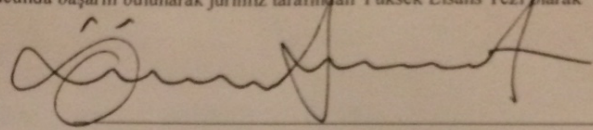
Ezgi Nur Türkoğlu

Yüksek Lisans Tezi

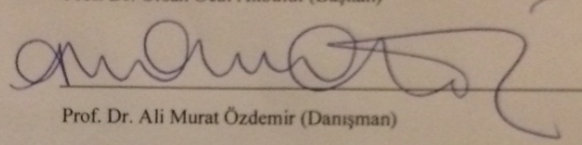
Ankara, 2016

KABUL VE ONAY

Ezgi Nur Türkoğlu tarafından hazırlanan "Sermayenin ve Devletin Uluslararasılaşması Sürecinde Kamusal Varlık Fonlarının İşlevi" başlıklı bu çalışma, 16.12.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

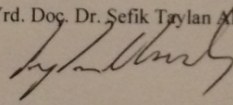

Prof. Dr. Örsan Öcal Akbulut (Başkan)

Prof. Dr. Ali Murat Özdemir (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Şefik Tıylan Akman

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

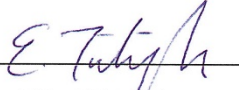
Prof. Dr. Sibel Bozbeyoğlu
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ..3.. yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

16.12.2016

Ezgi Nur Türkoğlu

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

o Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

■ Tezimin/Raporumun 16.12.2019 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

o Tezimin/Raporumun tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

o Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

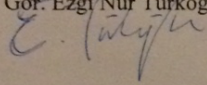
12 /01/2016

Ezgi Nur Türkoğlu

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının Ünvanı, Adı SOYADI danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Ar. Gör. Ezgi Nur Türkoğlu

ÖZET

TÜRKOĞLU, Ezgi Nur. *Sermayenin ve Devletin Uluslararasılaşması Sürecinde Kamusal Varlık Fonlarının İşlevi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.

Günümüzde onlarca bulunan ve sayıları giderek artan kamusal varlık fonlarına ilişkin birçok çalışma bulunsa da; çalışmalar genellikle fonların ekonomik özelliklerini değerlendirmektedir. Bu çalışmada ise kamusal varlık fonlarının ekonomik özellikleri değerlendirilip aynı zamanda fonların uluslararasılaşma süreçlerindeki işlevi araştırılmıştır. Bu bağlamda uluslararasılaşma süreçleri sermaye ve devlet olarak iki başlıkta incelenmiş ve bunun devlete olan etkisi tanımlanarak; mevcut uluslararası iş bölümünün günümüzdeki yapısı irdelendikten sonra kamusal varlık fonlarına sahip olan devletlerin iktisadi-siyasi ayrımına sahip olup olmadıkları ayrımından yola çıkılarak bir karşılaştırma yapılmıştır. Karşılaştırma, kaynak bakımından aynı kaynağa sahip olan; ancak devlet biçimi bakımından farklı olan Norveç ile Kuveyt, Suudi Arabistan ve Abu Dabi'nin karşılaştırılarak farklılıklarının ortaya konulması ile gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak aynı ekonomik aracın farklı kullanımlarının uluslararasılaşma açısından doğurduğu etkiler ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Kamusal Varlık Fonları, Devlet, Sermaye, Uluslararasılaşma, Emperyalizm, Uluslararası İşbölümü

ABSTRACT

Turkoglu, Ezgi Nur. *Function of Sovereign Wealth Funds in the Process of Internationalization of Capital and State*, Master's Thesis, Ankara, 2016.

Today there are tens of sovereign wealth funds and their number is building up. Although there is a huge literature on the subject itself, many of them are narrowly concentrating only on the economic features of the funds. This study, however, not only examines the economic features of the funds but also investigates their function in the process of internationalization. In this regard, the internationalization processes are separated into two categories, as capital and state, followingly are reviewed by taking into consideration their effects on the state. As followed by the analysis of the actual structure of international division of labour, the sovereign wealth funds are compared on the basis of the separation of the political and economic spheres within the social formations they exist in. The comparison is made between the funds of Norway and Kuwait, Saudi Arabia, Abu Dhabi as they have the same source regarding their funds but different structures of state. As a result, the effects of the use of the same economic apparatus in a different way on the internationalization process are put.

Keywords

Sovereign Wealth Funds, State, Capital, Internationalization, Imperialism, International Division of Labour

KISALTMALAR DİZİNİ

ADIA: Abu Dhabi Investment Authority

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

BM: Birleşmiş Milletler

DB: Dünya Bankası

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

FGF: Future Generations Fund

GATS: The General Agreement on Trade Services

GATT: General Agreement on Tariffs and Trade

GPFN: Government Pension Fund-Norway

GPIFG: Government Pension Fund-Global

GRF: General Reserve Fund

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

IFSWF: International Forum of Sovereign Wealth Fund

IMF: International Monetary Fund

IMFC: International Monetary and Financial Committee

IWG: The International Working Group of Sovereign Wealth Funds

KIA: Kuwait Investment Authority

KİK: Körfez İşbirliği Konseyi

KIO: Kuwait Investment Office

NATO: North Atlantic Treaty Organization

NBIM: Norges Bank Investment Management

NWF: National Wealth Fund

OECD: The Organization for Economic Co-operation and Development

OPEC: Organization of Petroleum Exporting Countries

RF: Reserve Fund

SAMA: The Saudi Arabian Monetary Agency

SCAD: Statistics Centre-Abu Dhabi

SPS: Sanitary and Phytosanitary Measures

SWF: Sovereign Wealth Fund

TBT: The Agreement on Technical Barriers to Trade

TPRM: The Trade Policy Review Mechanism

TRIMS: The Agreement on Trade-Related Investment Measures

TRIPS: The Agreement on Trade-Related Intellectual Property Rights

TÜSİAD: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği

YVT: Yönetilen Varlık Toplamı

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Kamusal Varlık Fonlarının Yönetilen Varlık Toplamı.....	70
Tablo 3: Yıllara Göre Norveç Bütçe Grafiği.....	74
Tablo 2: Ham Petrol Fiyatları ile Önemli Jeopolitik Olaylar Grafiği.....	79
Tablo 4: Suudi Arabistan Yıllara Göre Gelir ve Harcama Grafiği.....	98

İÇİNDEKİLER

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	Hata! Yer işareti tanımlı değil.
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
İÇİNDEKİLER	x
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM.....	7
ULUSLARARASILAŞMA	7
1.1 Uluslararasılaşma Süreçleri	7
1.1.1 Sermayenin Uluslararasılaşması	10
1.1.2 Devletin Uluslararasılaşması.....	13
1.1.3 Devlete Kuramsal Yaklaşımlar.....	17
1.1.3.1 Devlet İktidarının Kavramsallaştırılması.....	25
1.1.3.2 Ulus Devletlerin Değişen İşlevi.....	27
1.1.4 Sermayenin Genişletilmiş Yeniden Üretim Sürecini Oluşturan Üç Seçenek	29
1.1.4.1 Üretken sermaye	33
1.1.4.2 Daha Önce Üretilmiş Olan Artı Değerin Temellükü (Özelleştirme).....	35
1.1.4.3 Metalaşma	36
1.2 Farklı Ulus-Devletlere Ait İktidarın Uluslararası Kullanımı.....	37
1.2.1 Uluslararasılaşma Süreçlerinin Sonucu Olarak Emperyalizm	40
1.2.2 Emperyalizmde Kolektif Emperyalist Bloklama	47
1.2.3 Emperyalizmde 'Direnenler'	51
2.BÖLÜM.....	60
KAMUSAL VARLIK FONLARI	60

2.1	Kavram	60
2.1.1	<i>Kamusal Varlık Fonlarının Genel Olarak Tarihi, Amaçları ve Kaynağı</i>	63
2.1.2	<i>Kamusal Varlık Fonlarının Küresel Ekonomi İçerisinde Yeri</i>	66
2.2	Kamusal Varlık Fonlarının İŞLEVLERİ	72
2.2.1	<i>İktisadi/Siyasi Ayrımı Olan Devletler Bakımından</i>	76
2.2.1.1	Norveç Varlık Fonu	77
2.2.2	<i>İktisadi/Siyasi Ayrımı Olmayan Devletler Bakımından</i>	84
2.2.2.1	Kuveyt Varlık Fonu	88
2.2.2.2	Suudi Arabistan Varlık Fonu	95
2.2.2.3	Abu Dabi Varlık Fonu	103
SONUÇ		108
KAYNAKÇA		112
ek 1		120
ek 2		124
ek 3		125
ek 4		127

GİRİŞ

Sermayenin ulusal sınırlara sığamaması ile birlikte başlayan sermayenin uluslararasılaşması süreci, beraberinde devletin de uluslararasılaşmasını getirmiştir. Bu açıdan küreselleşme denilen süreç, başlangıcı aynı olmasa da birbiriyle iç içe geçmiş iki süreci barındırır. Bu iki sürecin sonuçlarının yoğunlaşması ile ulus devletin veya yerel devletin niteliği tartışılır hale gelmiştir. Tartışmanın kabaca belirlenecek iki ana hattı bulunmaktadır. Yetmişli yıllarla birlikte gelişmiş ülkelerdeki çokuluslu şirketlerin, ulus devletlerin iktidarını zedeleyerek iktisadi ve siyasi güç odakları haline geldiği, uluslararasılaşma süreçlerinin devletsiz bir dünya oluşturduğu, yeni bir tür egemenliğin ortaya çıktığı, “İmparatorluğun bu pürüzsüz uzamında hiçbir iktidar mekanı yoktur; iktidar her yerde ve hiçbir yerdedir. İmparatorluk bir ou-topia, daha doğrusu yok yerdedir (Hardt&Negri, 2001:205).” şeklinde ifade edilebilecek iddialara karşı; küresel sistemin çoklu bir devletler sistemi olduğu, çoklu devletler sisteminin sermayenin genişlemeci iktisadi sistemini ayakta tutacak tek sistem olduğu ve bundan ötürü küresel sistemin her zamankinden çok ulus devletlere ihtiyacı olduğu iddiaları bulunmaktadır (Wood, 2012:22).

Uluslararasılaşma süreçlerinin ulus devletin niteliğine etkisi, hukuk bakımından doğurduğu sonuçlar itibariyle de incelenmeye değerdir; zira ulus devletlerin her uluslararası anlaşmasının, işbirliğinin, şartının, üye oldukları örgütlerin ulusal hukuka doğrudan veya dolaylı etkisi bulunmaktadır. Etkinin ise hukuk normunun salt kendisi incelenerek anlaşılabilceğini ileri sürmek; hukuk normlarını kerameti kendinden, aşkın niteliği haiz normlar olduğunu kabul etmektir. Halbuki hukuk normlarının nesnesi, normun kendisi değil; normun düzenlediği üretim ilişkileridir. Üretim ilişkileri, hukuk normlarının nesnesi olarak kabul edildiğinde ise hukukun ikili yüzünü kabul etmemek, hukuku üretim ilişkilerinden üretmek manasına gelir ve devlet içerisindeki temsilin hukuk dolayımıyla etkisini gizler. Hukukun belirtilen aktarıcı etkisi ve öznesiz bir süreç olması, onu bağlantı noktası olarak ele almayı gerektirmektedir (Özdemir, 2008:219).

Hukukun bağlantı noktası olarak kabul edilmesi, devlet içerisindeki temsil mekanizmasının işleyişinin açıklanmasını mümkün kılar veya daha doğru bir ifade ile

devlet içerisindeki temsil mekanizmasının hukuka etkisi, hukukun bağlantı noktası olarak kabul edilmesi ile anlaşılabilir. Temsil mekanizmasına atfedilen önem devletlerin; muhtelif grup, sınıf fraksiyonu ve blok temsillerinin çatışmalı biçimde vuku bulduğu ilişki alanları olmasından gelir (Özdemir, 2015:15). Devlet içerisinde güç yoğunlaşmaları bağlamında temsil kuvveti elde edenler, kuvvetleri uyarınca hukuk normlarını etkilemektedirler ve bu etkinin kapitalist sistem içerisinde üretim ilişkilerinden bağımsız düşünülmesi mümkün görünmemektedir. Ulusal hukuk normlarını meydana getiren itkinin arkasındaki ilişkilerin incelenmesi, normların kendisini incelemeyi öncelemekte ve yukarıdaki nedensellik içerisinde kendisini *a priori* zorunlu hale getirmektedir. Araştırmaya, “bütünden değil de birbirlerinden bağımsız olarak anılan parça veya parçalardan başlamak”, o parçalar arasında ontolojik “bir bağlantısızlık varsaymak anlamına gelir ki bu daha sonra yapılacak bir ilişkilendirmenin asla onaramayacağı çarpık bir yorumu da beraberinde getirir” (Ollman, 2006: 33).

Devlet içerisindeki temsilin gelinen noktada, sermayenin ve devletin uluslararasılaşması süreçlerinden bağımsız olarak tahayyül edilmesini, Althusser’in bütün ve parça konusunda ifade ettikleriyle açıklamak gerekirse; içerisinde saf altın bulunan ayıklanmamış topraktan, altını ayıklamak gibidir, başka bir ifadeyle gerçeğin bir bölümünü ortaya çıkarmak adına kalanını atmaktır (aktaran Özdemir, 2008: 68-70). Bunun yerine tercih edilecek olan; bilgilerin tarihsel koşullarını, etkilerini, hangi çıkarlara hizmet ettiklerini, hangi güç ilişkilerine denk geldiklerini; arkalarındaki işleyiş mekanizmasını anlamaya çalışmak daha bütünsel bir yaklaşım sunma potansiyellerini içerisinde barındırır. Bu anlamda devleti, kendisini dönüşüme uğratan uluslararasılaşma süreçlerinden tecrit etmek olanaksız hale gelmekle birlikte, uluslararasılaşma süreçlerinin hem sonucu hem de süreç ilerledikçe nedeni haline gelen yabancı sermaye gruplarının devlet içerisindeki temsili de konudan ayrı düşünülemez. Yabancı sermaye grupları içerisinde yer alan kamusal varlık fonlarının uluslararasılaşma süreçleri sonucunda yabancı devletler içerisinde temsil olanağı bulması beraberinde yabancı devletlerin hakim sınıflarının diğer devletlerde temsil edilmesini getirmiş ve yerel devletlerin niteliği tartışmasına yeni bir boyut kazandırmıştır.

Bu çalışma kamusal varlık fonlarının uluslararasılaşma süreçlerini bakımından yarattığı etkileri incelemek gayesini gütmektedir. Çalışmanın araştırma nesnesi birbirlerine olan etkileri açısından iki unsuru içerisinde barındırır: Kamusal varlık fonları ve ulus devletin günümüzdeki niteliği. Literatürde kamusal varlık fonları genel olarak iktisadi boyutlarıyla ele alınmış olup; kamusal varlık fonlarının ekonomik hacmine yönelik çalışmalar yapılmış, kamusal varlık fonlarının küreselleşmeyle olan ilişkisi değerlendirilmiş ve seçilen ülkeler üzerinden incelemelerde bulunulmuştur. Bununla birlikte Körfez ülkelerinin kamusal varlık fonları aracılığıyla başka ülkelere yatırım yapması konusundaki endişelere ilişkin çalışmalar da literatürde yer almakla birlikte; ilgili ülkelerin yatırımları, çalışmanın ileriki kısımlarında inceleneceği üzere ev sahibi Batılı ülkelerde daima yatırımların siyasi gaye güdüp gütmedikleri konusunda tartışmalara yol açmıştır. Ulus devlet konusundaki çalışmalar ise yukarıda belirtildiği üzere son dönemde küreselleşmenin etkisiyle ulus devletin niteliğindeki dönüşümler; ulus devletin giderek kaybolduğu ve küresel sermayenin büyük bir devlet niteliğine büründüğü argümanı ile ona karşı olarak küresel sistemin bir çoklu devletler sistemi olduğu bu minvalde ulus devletin niteliğini koruduğu ve yerini sağlamlaştırdığına yönelik olan argüman üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak kamusal varlık fonları ve yerel devlet ilişkisi, az gelişmiş stratejik hammadde satıcısı ülkelerin kurumsal yapısını belirleyen iktisadi-siyasi ayrımı arasındaki aşınma ve uluslararası işbölümünün dinamikleri üzerinden henüz değerlendirilmemiştir.

Çalışma yukarıda belirtildiği gibi kamusal varlık fonları ile ulus devletin niteliğini tartışacak olmakla birlikte esasen sermayenin ve devletin uluslararasılaşması sürecinde kamusal varlık fonlarının işlevi üzerine yoğunlaşacaktır. Bunun nedeni mevcut emperyal düzende sermayenin ve devletin uluslararasılaşması ile kamusal varlık fonlarının bu sürece nasıl dahil olduğunun tartışılmasının uluslararası güç ilişkilerinin bütün olarak tahlil edilmesinde önem taşımasıdır; zira devletlerin etki alanının giderek daraldığı, egemenliğin büyük bir piyasa tarafından kullanıldığı savlarının aksine yerel devlet iktidarlarının küresel ve yerel boyutları olan paylaşım ilişkileri üzerindeki etkilerinin esaslı bir şekilde arttığı söylenebilir (Harvey, 2004: 89,90). Kamusal varlık fonları ise yerel devlet iktidarının kullanımı suretiyle toplumsal bölüşüm ilişkilerine müdahale edilmesi sürecinin etkin ve yeni araçları olarak ortaya çıkmaktadırlar. Kamusal varlık

fonlarının uluslararası işbölümüne hammadde sağlayıcısı olarak eklemelenen ülkelerde kapitalist dışı kolektif zenginliğin kaynağını ihtiva etmesi; kamusal varlık fonlarının anayasal yapı içerisindeki yerinin bunları oluşturan ilişkilere dikkat çekerek ortaya konulmasını mevcut sistemin doğru analizi için gerekli kılar.

Bu bağlamda, çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde uluslararasılaşma, ikinci bölümde kamusal varlık fonları açıklanacaktır. Birinci bölümü oluşturan uluslararasılaşma; uluslararasılaşma süreçleri, farklı ulus devletlere ait iktidarların uluslararası kullanımı alt başlıkları üzerinden ele alınacaktır. Birinci bölümde ikinci alt başlık olan uluslararasılaşma süreçleri; sermayenin uluslararasılaşması, devletin uluslararasılaşması ve sermayenin yeniden üretim sürecini oluşturan üç seçenek şeklinde bölümlenmiştir. Uluslararasılaşma başlığı altında neden uluslararasılaşmanın devlet ve sermaye olmak üzere birbirinden ayrı düşünülemeyecek iki nesnesi vardır sorusunun yanıtı açıklanmaya çalışılırken aynı zamanda sermayenin uluslararasılaşma sürecinin II. Dünya Savaşı öncesindeki evreleri meta sermayenin uluslararasılaşması, para sermayenin uluslararasılaşması ile üretken sermayenin uluslararasılaşması açıklanarak bunların devlet üzerinde yarattığı etkiler ifade edilecektir. Böylece sermayenin ve devletin uluslararasılaşmasının ne kadar iç içe olduğu gösterilmeye gayret edilecektir. Daha sonra sermayenin uluslararasılaşması II. Dünya Savaşından sonra farklı bir ivme kazanmasından ve bir hegemonun yerini başka bir hegemonu bırakmasından dolayı ayrıca incelenecektir.

Sermayenin uluslararasılaşması başlığı altında II. Dünya Savaşından sonra ilgili süreci geliştiren üç dalga incelenecektir. İlk dalga sanayileşmiş ülkelerin geliştiği pazarlarda ticaret serbestisini sağlamaya yönelik girişimlerine ilişkindir. İkinci dalga Keynesçiliği krizi ile Fordizmin ücret artışlarına dayalı uzlaşısının sürdürülemez hale gelmesinin sonucu olarak ücret talep kaynağı olmakta çıkmasına ve sermayenin ucuz işgücünün olduğu bölgelere doğru akışı olarak tanımlanabilir. Aynı döneme denk gelen finans sermayenin uluslararasılaşması da ayrıca anlatılacaktır. Üçüncü dalga ise Sovyet sisteminin çöküşüyle neo-liberal devlet biçiminin yayılmasıdır. Bunun sonucu olarak uluslararası düzenlemelerin hukuk dolayımıyla iç hukuka aktarılması meydana gelmiş ve

sermayenin temel faaliyetini farklı devletlerin sınırları içerisinde aynı düzenlemeler altında yerine getirebilme kabiliyeti artmıştır.

Devletin uluslararasılaşması altında devlete kuramsal yaklaşımlara, devlet iktidarının kavramsallaştırılmasına ve ulus devletlerin değişen işlevine; sermayenin yeniden üretim sürecini oluşturan üç seçenek altında ise üretken sermayeye, daha önce üretilmiş olan artıdeğerin temellüküne ve metalaşmaya yer verilecektir. Devletin uluslararasılaşması başlığı altında ilk başta devletlerin neden uluslararasılaşmak durumunda kaldıklarına bir açıklama getirilerek, devletin uluslararasılaşmasının, ulus-üstülükten farkı açıklandıktan sonra, devletin uluslararasılaşması tanımlanacaktır. Bu aşamadan sonra devletin neden halen incelenmesi gerektiği araştırılacak ve devlete kuramsal yaklaşımlara geçilecektir. Devlete kuramsal yaklaşımlar başlığı altından devlete ilişkin temel sınıflandırmalara değinilerek; araçsalcı-yapısalcı, sermaye mantığı-sınıf mantığı anlatılacak ve bunlar arasında köprü kurmaya çalışan stratejik ilişki devlet anlayışı ortaya konulacaktır. Stratejik ilişki devlet anlayışı uyarınca devletin nasıl tahlil edilmesi gerektiği incelendikten sonra devlet iktidarı kavramsallaştırılmaya çalışılacak ve bu itibarla kapitalist devlet ve iktidarın asgari biçimsel özellikleri tanımlanacaktır.

Bu aşamadan itibaren güncel bir dönüş yapılacak ve çağdaş kapitalist devletlerin ortak işlevlerine değinilerek bunların 1990'lardan sonra nasıl ve neden değiştiği anlatılacaktır. Özellikle 1990'lardan itibaren çağdaş kapitalist devletin ulusal sermayesini dışarıda temsil etmeye değil yabancı sermayeyi içeride temsil etmesiyle başlayan işlev değişikliği odak noktası olacaktır. İlgili sürecin daha iyi anlaşılabilmesi için para sermaye ile şirket formu ayrıca incelenecek ve sermaye ilişkisi sermayenin genişletilmiş yeniden üretimini oluşturan üç seçenek; üretken sermaye, özelleştirme, metalaşma başlıkları altında incelenecektir. Bunu takiben farklı ulus devletlere ait iktidarın uluslararası kullanımı, uluslararasılaşma süreçlerinin sonucu olarak emperyalizm ve emperyalizmin bugün kazandığı kolektif içerik itibarıyla kolektif emperyalist bloklaşma ve bu bloklaşmaya direnenler anlatılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde kamusal varlık fonları; kavram ve işlevleri bakımından iki alt başlık halinde incelenecektir. Kavram konusunda neden kamusal varlık fonları çevirisinin tercih edildiği açıklanacak, daha sonra bunların devlet tarafından kurulmuş

diğer fonlardan ayrımı yapılacaktır. Kavram alt başlığı altında, kamusal varlık fonlarının genel olarak tarihi, amaçları ve kaynakları ifade edilecek ve bir diğer alt başlıkta fonların küresel ekonomi içerisindeki yerine geçilerek; fonların büyüklükleri ve piyasalarda oluşturduğu yetkiler incelenecektir. Uluslararasılaşmasının sonucu olarak, kamusal varlık fonlarının iktidasi siyasi ayrımı olan, bir başka deyişle çağdaş kapitalist devletlerde ve iktisadi siyasi ayrımı olmayan devletlerde ne şekilde kullanıldığı araştırılıp aralarındaki farklar ortaya konulacaktır. Bu noktada kaynaklarının aynı olması bakımından çağdaş kapitalist devlet olarak nitelendirilebilecek Norveç'in kamusal varlık fonu ile Kuveyt, Suudi Arabistan ve Abu Dabi'nin varlık fonları karşılaştırılacaktır. Sonuç bölümünde ise kamusal varlık fonlarının iktisadi siyasi ayrımı olmayan devletlere kolektif emperyalist baskılara karşı ne gibi imkanlar sunduğu değerlendirerek çalışma sonlandırılacaktır.

1.BÖLÜM

ULUSLARARASILAŞMA

1.1 ULUSLARARASILAŞMA SÜREÇLERİ

Uluslararasılaşma süreçlerinin neden devletten daha önce incelendiğini anlatmak için Kapital cilt 3, bölüm 20'den faydalanmak mümkündür. Bir kez tersine döndüğünde kapitalist üretim tarzı dünya pazarını mümkün kılmıştı ve üretim tarzının zorunlulukları dünya pazarını genişletme eğilimi yaratmıştı vs. Ayrıca Marksist İktisat Kılavuzundaki son yazıdaki son cümle dünya ekonomisine farklı devlet biçimleriyle eklemlenmenin doğasının ve özelliklerinin ancak tarihsel olarak türetilebileceğine ve bu anlamda dünya ekonomisinin ulusal bileşenleri önceleyecek şekilde dönemselleştirmeyi gerektirmesi (Gimm).

Marx, sermaye birikimi ve emek gücünün proleterleşmesi yolundaki analizlerinden ötürü kapitalizmi küreselleşen ilk üretim tarzı olarak tanımlar (Özdemir, 2010: 208). Kapitalizm en başından eşitsiz yayılan küresel sisteme dönüşme eğilimi gösterir (Özdemir, 2010: 121); bu nedenle uluslararasılaşmanın incelenmesi mevcut yapıların bütünsel analizi için zorunludur. Belirtilmesi gerekir ki, burada amaçlanan kapitalizmi küresel bir sistem olarak ele alıp üretim alanını dışlamak değildir. Meta üretiminin artan düzeyde genişlemesi değişim ilişkilerini niteliksel ve niceliksel olarak dönüştürdüğü gibi; değişim ilişkilerinin oluşturduğu ağların artan belirleyiciliği, teknik buluşlar, taşıma kapasitelerinin artması, üretimi kontrol eden yapılardaki gelişme de üretim alanını dönüştürmüştür (Özdemir, 2010: 215). Ancak uluslararasılaşma sadece üretim ilişkilerinin uluslararasılaşma eğilimine dayandırılmaz; bunun yanı sıra piyasanın tatbik ettiği şiddet ve devlet biçiminin etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır (Özdemir, 2010: 243). Bununla birlikte aşağıda ayrıca ele alınan sermayenin uluslararasılaşması süreci mevcut devlet biçimini etkileyen süreç itibarıyla ele alınmaktadır zira; sermayenin İkinci Dünya Savaşı öncesi uluslararasılaşmasının kısaca değerlendirilmesi sermayenin

uluslararasılaşması ve devlet arasındaki bağlantının anlaşılabilmesi açısından gerekliliğini muhafaza etmektedir.

Sermayenin uluslararasılaşması para, meta ve üretken sermayenin zaman ve mekan içerisinde yayılmasıyla birlikte gerçekleşir ve devletin dönüşümü bu sürece içkindir; aksi yönde kabuller devlet piyasa karşıtlığını temel alır. Devlet piyasa karşıtlığını temel alan görüşler sermayenin uluslararasılaşması süreci ile devletin dönüşümünü birbirine dışsal olarak kabul ederek; devlet ve sermayeyi kendi içerisinde monolitik yapılar olarak ele alır ve sermayenin uluslararasılaşması sürecinin homojenleştirici bir işlevi olduğunu ileri sürerek; sermaye ve devlet içerisinde meydana gelen çelişkileri açıklamaktan yoksun kalırlar (Oğuz, 2006: 3). Başka bir deyişle uluslararasılaşmanın sermaye ve devlet olmak üzere iki nesnesinin olduğu (Özdemir, 2011:269) kabul edilmelidir. Bunun nedeni sermaye döngüsü içerisinde metanın mübadele değeri sonucu elde edilenin yeniden üretime tahsis edilmesi veya mali spekülasyona yönelmesi fark etmeksizin; sermaye döngüsünün meta üretimi aşamasının daima sınıfsal bir sömürü ilişkisi içermesi ve sınıfsal ilişkinin ancak somut bir yerellikte kurulabilmesinden kaynaklı olarak meta üretimi daima ulusal mekanlarda gerçekleşmesinin yanı sıra (Oğuz, 2006:4) sınıfsal ilişkinin kendisiyle birlikte ideolojik meşruiyetinin de devletin ideolojik ve baskı aygıtları tarafından sağlanmasıdır. Bir başka ifade ile sermayenin uluslararasılaşması yerellikten bağımsız düşünülemediği ölçüde devletten de bağımsız düşünülemez. Burada belirlenim tek yönlü değildir, aksine unsurlar arasında diyalektik bir ilişki mevcuttur. Sermayenin uluslararasılaşma süreci devleti belirlediği gibi, sermaye döngüsünün sorunsuzca gerçekleştirilebilmesini sağlayan devletin yapısal sınırlılıkları da uluslararasılaşma sürecini belirlemektedir. Sermayenin uluslararasılaşmasını çeşitli evrelerde takip etmek mümkün olduğu kadar; devletin dönüşümüne nasıl etki ettiğini anlamak açısından da ayrıca gereklidir.

Sermayenin uluslararasılaşmasının ilk evresi, (hangi evre bu, tarihi aşağıda yazmışsın ama buraya yazman gerekir) meta sermayenin uluslararasılaşması yoluyla kapitalizmin pre-kapitalist toplumlara yayılması ile gerçekleşmekle birlikte, ilgili dönemin belirgin özellikleri mutlak artı değer üretimine dayalı ilkel birikim süreci ve sömürge ticaretidir (Oğuz, 2006: 5). Palloix'ya göre meta-sermayenin döngüsü kapitalizmin başından

itibaren uluslararası ölçekte işlemekle birlikte, “*Bu dönemde devletin rolü serbest ticaret ve korumacılık politikalarını kullanarak uluslararası normaler sistemini iç burjuvazinin çıkarlarına uyarlamak ve belirli bir uluslararası işbölümü çerçevesinde karlı olmayan üretim alanlarını ortadan kaldırarak ulusal üretim aygıtının uluslararası piyasalardaki meta ilişkilerine uyumunu sağlamaktır.*” (aktaran Oğuz, 2006: 13). Örneğin 1840’lar ve 70’ler arasındaki süreçte İngiltere yüzyıllardır uyguladığı korumacı ekonomik yapıyı terk etmiş ve serbest ticaretin temellerini atmıştır (Chang, 2006: 287). Böylece Britanya hegemonyası altında kurulan uluslararası yapıda, mamul mallar çevre ülkelere gönderilirken bu ülkelerden hammadde ihtiyacı karşılanmakta; bunun sonucu olarak da çevre ülkelerin sınai gelişiminin önü kapanmaktadır (Sune, basılacak: 4). 1870’ten sonra İngiltere’nin kapitalist gelişimini tamamlamasıyla birlikte modern tekellerin oluşumu gözlemlenmiştir ki; bu durum Marx tarafından, serbest rekabetin tekellerin oluşumuna sebep olacağı ve bunun birikim ve yoğunlaşmadan farklı olarak sermayenin gerçek anlamda merkezileşmesi olarak tanımlanması gerektiği belirtilmiştir (Marx, 2013, 597).

Para sermayenin uluslararasılaşması sürecinin sömürge devletlerine verilen kredilerle başlayıp; 19. Yüzyılın sonuna gelindiğinde büyük ölçüde tamamlandığı kabul edilmekle birlikte, 19. Yüzyıl sonunun aynı zamanda üretken sermayenin uluslararasılaşmaya başladığı dönem olduğu ifade edilmektedir (Oğuz, 2006:5). Bu dönem sermayenin merkezileşip yoğunlaşması dönemine denk gelir; zira 1870’lerin sanayi bunalımıyla birlikte tekeller küçük sermaye gruplarını yutarak gittikçe büyümüş ve böylece devlet içerisinde temsiliyetini arttıran teknelci sermaye grupları, burjuvazinin siyasi pozisyonunu güçlendirerek sermayenin ulusal ölçekte bütünleşmesini sağlamıştır (Bukharin, 1972: 73-74). Palliox, para sermaye ve üretken sermayenin uluslararasılaşma evresinde, uluslararası piyasalarda meta ilişkilerinin yerini sermaye arası ilişkilerin aldığını ve uluslararası değer bütünü toplumsal içeriğiyle ortaya çıktığını saptadıktan sonra; bu evrelerde devletin rolünü “parasal bir standart kullanarak üretimin ve değişimin iç koşullarını uluslararası koşullara uyarlamak” olduğunu belirtir (Oğuz, 2006: 14). Bu dönemde devletin burjuvazinin bir aracı haline gelerek içeride kapitalist üretimin koşullarını sağlamak dışarıda ise kendi ulusal burjuvazisini korumak için gerekli önlemler almak adına; ülkeler arası yoğun rekabet, sömürgecilik arayışı ve nüfus alanı oluşturmaya yönelik politikalar takip ettiği gözlemlenmiştir (Öztürk, 2006: 277).

Sermayenin uluslararasılaşması sürecinin mevcut devlet biçimine olan etkisi bakımından analizi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemin ayrıca incelenmesini gerektirir; zira bu dönemden sonra sermayenin uluslararasılaşması farklı bir ivme kazanmakla birlikte hegemon yerini bir başkasına bırakmış; Britanya'nın yerini ABD hegemonyası almıştır. Sermaye biçimlerinin zaman ve mekanda yayılmasından başka, sermayenin temel faaliyetini benzer hukuki düzenlemeler altında birden fazla ulus devlet içerisinde gerçekleştirebilmesi sermayenin uluslararasılaşmasını ifade ederken; değişen meta üretim ve mübadelesine uyum sağlamak amacıyla büyük oranda uluslararası anlaşmalar yoluyla ulusal hukukta meydana gelen dönüşümler de devletin uluslararasılaşmasını ifade etmektedir (Özdemir, Aykut, Sune ve Uğurlu, 2015: 30). İkinci Dünya Savaşı sonunda yeni sanayileşen ülkelerin ortaya çıkmasıyla birlikte iki uluslararasılaşma sürecinden bahsedilebilir (Özdemir, 2010: 142).

1.1.1 Sermayenin Uluslararasılaşması

Sermayenin uluslararasılaşması, sermayenin birden fazla ulus devlet içerisinde temel faaliyetini benzer düzenlemeler altında gösterebilmesini ifade ederken aynı zamanda bir ulus devletin birden fazla sermayeye bağımlı hale gelmesini de ifade etmektedir. Sermayenin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararasılaşmasında üç dalgadan bahsedilebilir. (BU üç dalga nedir, başlık halinde verilmeli burada) Savaş sonrası farklı sosyo-ekonomik düzenleri küresel bir sistem haline getirmeye çalışan iki süper gücün mücadelesinin uluslararası arenaya hakim olmaya başlamasıyla, kapitalist devletler ABD hegemonyası altında birleşmiş ve emperyalistler arası rekabet azalmaya başlamıştır (Öztürk, 2006: 284). Emperyalistler arası rekabetin azalması aynı zamanda ulus devleti kullanma kabiliyetini edinmiş farklı ülke sınırları içerisindeki tekelci sermayeler arasındaki rekabetin de azalması anlamına geldiği ölçüde; burjuvazinin uluslararası ittifakı için gerekli olanaklar ortaya çıkmakta ve ittifak kurabilme kapasitesi arttıkça IMF, BM, GATT ve DB gibi örgütlerin oluşumu gözlemlenir (Öztürk, 2006: 285). Bu bağlamda malların serbest dolaşımının tarihi İkinci Dünya Savaşı'ndan geriye uzansa da BM, GATT, IMF, DB gibi kurumsal düzenlemelerle birlikte kurallara bağlanması ve birçok devletin aynı düzenlemeye tabi tutulması İkinci Dünya Savaşı sonrası denk gelir.

Savaş sonrası oluşturulan uluslararası ticaret düzeninin ana ilkeleri; ayrımcılık yapmama, mütekabiliyet, şeffaflık ve çok taraflılık olarak belirlense de, düzen esasen Amerikan sermayesinin çıkarlarını yansıtmaktadır (O'Brien&Williams, 2010: 163, 164). 1947'de yirmi üç ulusun üzerinde anlaşma sağladığı GATT, 1948'de Dünya Ticaret Örgütü'nü oluşturma girişiminin başarısız sonuçlanması ile uluslararası ticaretin odak noktası haline gelmiştir. GATT esasen sanayi ürünlerindeki gümrük tarifelerinde indirim öngörmekle birlikte ticaret müzakereleri için bir forum imkanı da sağlamaktadır. GATT'ın 1947 tarihli Cenevre Forumu'ndaki müzakerelerde o zamanki dünya ticaretinin neredeyse yarısını oluşturan 45.000 ürün üzerinde çok taraflı olarak %40 oranında tarife indirimi sağlanmıştır (O'Brien&Williams, 2010: 165). Rakamlar tek başlarına hiçbir anlam barındırmamaktadır. GATT eşitsiz bir şekilde işlemektedir; zira sanayi üretimi o zamanın hakim pazarını oluşturmakta ve ticaret serbestisi sadece malların serbest dolaşımıyla sınırlı kalmaktadır. Sanayileşmiş ülkeler, gelişmiş olduğu pazarlarda serbestleşmeye istekliken; bunun dışında kalanlar, kendi pazarları için aynı hevesi göstermemişlerdir. Bu ilk uluslararasılaşma dalgasının ABD, Kanada, Avrupa ve Japonya ile sınırlı kaldığı gözlenmektedir (Özdemir&Aykut vd., 2015:30).

1938 tarihli New Deal ile birlikte işçilerin azami çalışma süreleri düzenlenmiş (1941'den itibaren haftada 40 saat) ve fazla mesai saatleri için olanın bir buçuk katı ödenmesi kararlaştırılmış, 1945'te asgari ücret 40 sente ulaşmış, tehlikeli işlerde on sekiz yaşından küçüklerin; genelde ise on altı yaşından küçüklerin çalışması yasaklanmış; böylece ücrete dayalı kitlesel işsizlik etkilerini kaybetmeye başlamıştır (Brunhoff, 1992:95,96). İzlenen bu tam istihdam politikası 1970'lerde Keynesçiliğin kriziyle birlikte Fordizmin ücret artışlarına dayalı uzlaşısının sürdürülemez hale gelmesi; ücretin talep kaynağı olmaktan çıkmasına, sermayenin ucuz işgücünün olduğu bölgelere doğru akışına sebebiyet vermiş ve sermayenin uluslararasılaşmasının ikinci dalgası meydana gelmiştir. (Özdemir&Aykut vd., 2015:31). Böylece, ulus ötesi şirketlerin imalat alanına girmesi sonucu sermaye döngüsü bütün aşamalarıyla başka bir yerde gerçekleştirilir hale geldiğinden, üretken sermayenin uluslararasılaşması tamamlanmıştır (Oğuz, 2006:5).

Aynı dönemde, 1970'lerde, finans sermayesinin uluslararasılaşması yönünde paralel iki gelişmeden bahsedilebilir. Bir yandan yatırım üzerindeki vergi indirimleri finans

sermayesinin daha yüksek getiri oranları için sendikalaşmış kuzey doğu ve orta batıdan; denetim zayıf olduğu sendikasız güney ve batıya doğru kaymasını hızlandırmış; yeni yatırımlar vergi avantajlarıyla sübvansede edilip kapitalist sınıf iktidarının temel taşına da üretimden finansa doğru dönüştürmeye başlarken; (Harvey, 2015:61) diğer yandan ise OPEC'in 1972 petrol ambargosuyla yükselen petrol fiyatı Suudi Arabistan, Kuveyt, Abu Dabi gibi petrol üreticisi ülkelerin elinde yüksek bir finans gücünün oluşması sonucunu oluşturmuş ve elde edilen petro-dolarlar ile ABD yatırım bankalarının karlı pazarlar olarak gördüğü bu fonlara aç, gelişmekte olan ülkelere yatırım yapmanın yanı sıra piyasaya girişi açık hale getirmiştir (Harvey, 2015:34-35). Aynı zamanda Avrupa piyasalarının ortaya çıkması ve Bretton Woods'un sona ermesi küresel para sisteminin yapısında büyük değişiklikler meydana getirmiş ve finansallaşma ile uluslararasılaşma süreçlerini birbirine bağlamıştır (Hanieh, 2015: 93-94).

Tümünün sonucu olarak sermayenin uluslararasılaşması beraberinde birçok düzenleyici kurumu beraberinde getirmiştir; zira uluslararası yatırımlar ve ticaret bazı küresel kuralları gerektirmekte ve küresel yönetim ihtiyacı doğurmaktadır (Harvey, 2015: 88). Küresel yönetim ihtiyacının nedenini ise birikim rejiminin sürmesini sağlayacak bir düzenleme biçiminin oluşturulma ve yaygınlaştırılma çabasında aramak gerekir. Bununla birlikte sermayenin uluslararasılaşması sürecinin önündeki engel olan Sovyet sisteminin çökmesiyle birlikte, sermayenin uluslararasılaşmasının ivmesi yükseltmiştir. Sermayenin uluslararasılaşmasındaki üçüncü dalga Sovyet sisteminin çöküşüyle meydana gelen dönüşümlerle; bir başka deyişle Sovyet sisteminin varlığı nedeniyle etkisi ve hızı sınırlı kalmış neo-liberal devlet biçiminin yayılmasıyla oluşur (Özdemir&Aykut vd., 2015: 31).

Keynesçi denetimli çok taraflılık dönemi, 1983-1990 arasında ticaretin yıllık %9 oranında artması ve dünya meta ticaretindeki büyümenin 1994'te %9,5'lik oranı yakalaması nedeniyle hızlı bir uluslararasılaşma dönemine işaret eder (Hirst&Thompson, 2007:10). 1986-1993 yılları arasında GATT'ın Uruguay Forumunda malların serbest dolaşımı dışında hizmet, fikri mülkiyet hakları, yatırım, çevre, çalışma standartları ve ulusal politikalar gündeme gelmiş ve en sonunda Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) oluşturulmuştur. DTÖ, uluslararası ticaretin hukuki kurumsal temeli olarak üyeleri için bazı hak ve yükümlülükler getirmekle birlikte DTÖ'ye üye olabilmek için ülkelerin; DTÖ'nün

Kuruluş Anlaşmasının yanı sıra GATT 1994, SPS (Sanitary and Phytosanitary Measures), TBT (The Agreement on Technical Barriers to Trade), TRIMS (The Agreement on Trade-Related Investment Measures), GATS (The General Agreement on Trade Services), TRIPS (The Agreement on Trade-Related Intellectual Property Rights), TPRM (The Trade Policy Review Mechanism) ve uzlaşmazlıkların çözümünü düzenleyen kurallar ve usullerle ilgili uzlaşmayı tek seferde kabul etmeleri gerekmektedir (O'Brien&Williams, 2010: 166-167).

1994'te GATT tarafı 128 ülke varken bugün DTÖ üye ülke sayısı 162'dir (DTÖ). DTÖ her ne kadar GATT'ın devamı olsa da uluslararası ticareti düzenleme konusunda ondan önemli ölçüde ayrılır. DTÖ tarife imtiyazlarına dayalı serbestleşmeden ulusal politikanın, kurumsal pratik ve düzenlemelerin tartışılmasına doğru bir kayışa işaret etmekle birlikte gündemi, mallar üzerindeki düzenleme ve politikaların tartışılmasıyla sınırlı kalmayıp; rekabetin koşullarının düzenlenmesine kadar genişlemiş, ayrıca belirlenen politikaların yeknesaklaştırılması için girişimler başlatmıştır (O'Brien&Williams, 2010: 168). Tüm bunlar sermayenin uluslararasılaşması için gerekli düzenlemelerin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi amacını taşımakta ve neo-liberal devlet biçiminin yayılması sonucunu doğurmaktadır. Neo-liberal devlet biçimi yayıldıkça uluslararası düzenlemelerin hukuk dolayımıyla iç hukuka aktarılması meydana gelmiş ve sermaye temel faaliyetini aynı düzenlemeler altında yerine getirebilme kabiliyetini arttırmıştır.

1.1.2 Devletin Uluslararasılaşması

Yeni kurumsal düzenlemeler dünya ticaretinin kurallarını koydukça kalkınmacı devletler uluslararasılaşmak durumunda kalmışlardır (Harvey, 2015: 80). Bu artık sermayenin uluslararasılaşmasıyla birlikte sadece yatırımı çekmek için istekli olan devletlerin değil geri kalanların da bu girdaba bir anlamda zorunlu olarak çekilmesi anlamına gelmektedir; çünkü uluslararası ticarete dahil olmak küresel yönetişimin belirlediği; yerel piyasaya serbest giriş, makul ve güvenli borç verme ortamı ve daha birçok düzenlemeyi zorunlu kılmaktadır. Zorunluluğun kaynağının küresel yönetişimin koyduğu kurallar olduğu ilk bakışta doğru gibi görünse de kural koyma gücünün nerenden geldiğine bakılması gerekmektedir. Küresel yönetişim veya küresel düzeyde düzenleyici kurumlar koyduğu

kurallarla etkin olsalar da; kural koyma erkinin kendisi sömürü ve bağımlılık ilişkilerinden ileri gelir ve sömürü ve bağımlılık ilişkilerini var eden ilişkiler kuralların nasıl oluştuklarını ve yorumlandıklarını belirleyen bağımsız nedensel etkiler üretirler (Özdemir, 2010: 62). Bağımsız nedensel etkinin kabulü; devletlerin uluslararasılaşması ve küresel yönetişimin kurallarının öznesi haline gelmelerinin, sömürü ve bağımlılık ilişkilerine girmeleriyle doğru orantılı olduğunu ortaya koymakla beraber, bunun aynı zamanda kaçınılmaz olduğu yorumunu yapmayı mümkün kılar. Bu noktada devletin, belirli toplumsal üretim ilişkileri bağlamında ortaya çıktığı ve ilgili ilişkilerin tarihsel süreçlerde belirlenen bir somutlanma biçimi olduğunun (Yalman, 2010: 22) kabul edilmesi, devletin uluslararasılaşmasını anlaşılabilir kılar. Başka bir yaklaşım içerisinden yapılan devlet tanımlamasının kabulü, devlet içerisinde temsilin ne olduğunu, nasıl gerçekleştiğini, ulusal sermayenin temsilinden yabancı sermayenin temsiline dönüşümün nasıl gerçekleştiğini, devletin görece özerkliğini ve ilişkiselliğini anlamayı mümkün kılmadığı ölçüde; devletin uluslararasılaşması kavramının içini boş bırakacaktır.

Devletin uluslararasılaşması genel olarak, sermayenin uluslararasılaşmasının devlet biçiminde meydana getirdiği dönüşüm olarak tanımlanabilir; ancak devletin uluslararasılaşmasıyla devletin ulus-üstü bir hale gelmesiyle arasında fark vardır. Ulus devletin ulus-üstü hale gelmesi, devletin ulus-üstü sermayeler (çok uluslu şirketler örneğinin) ve elitler tarafından kontrol edildiği ölçüde işlevsel bir ulus üstü kurum tarafından dönüştürülmesi ve giderek onun tarafından massedilmesi anlamına gelirken (Robinson, 2010: 69); devletin uluslararasılaşması, değişen meta üretim ve mübadelesine uyum sağlamak amacıyla büyük oranda uluslararası anlaşmalar yoluyla ulusal hukukta meydana gelen dönüşümleri de içererek (Özdemir, Aykut, Sune&Uğurlu, 2015: 30) esasen ulus devletin niteliğini kaybetmeden, biçimsel dönüşümünü ifade etmektedir. Devletin ulus-üstü hale gelmesi yerine devletin uluslararasılaştığının kabul edilmesinin nedeni; ulus devletlerin sosyal ilişkilerin, sınıf kurumlarının, mülkiyetin, paranın, sözleşmenin ve piyasaların korunması ve düzenlenmesi yönündeki faaliyetlerine devam etmeleriyle birlikte her ne kadar yabancı sermaye farklı ulus devletler içerisinde büyük oranda temsil imkanı bulmuş olsa da yabancı sermayenin aynı zamanda bir çok ulus devlete ve onun ulusal birikim süreçlerini yeniden üretmesine bağımlı hale gelmesinden kaynaklanır. Bu durumda devletin uluslararasılaşmasının motoru devlet içerisinde temsil

edilen sermayenin pek çok sermaye olmasında ve bunun da kendi yeniden üretimi için pek çok devlete muhtaç olmasında aranmalıdır (Özdemir: 2010, 337). Bu perspektiften bakıldığında devletlerin neden uluslararasılaştığı ve küresel düzenleyici kurumların kural koyma yetkisinin neden kabul edildiği soruları gerçekte cevaplanabilir hale gelir. İlgili sorular, güler yüzlü kapitalizmin küreselleşme yoluyla ihraç ettiği insan hakları, parlamenter demokrasi gibi burjuva hukuk ideolojisinin herkese insanca yaşama imkanı getirdiğinin, en yüksek faydanın ve refahın sağlanacağına kabulüyle cevaplandırıldığında ise ilişkilerin neden mevcut şekillerinde oluştuğu, düzenin nasıl üretildiği ve yeni üretildiği sorgulanamaz hale gelir (Özdemir, 2010:104). Devletin uluslararasılaşmasının ne olmadığı ve nereden kaynaklandığı belirlendikten sonra ne olduğu açıklanabilir hale gelmektedir.

Cox, devletin uluslararasılaşmasını, ulusal politikaların ve uygulamaların uluslararası üretimin dünya ekonomisine göre uyumlaştırıldığı küresel bir süreç olarak tanımlar. Düşünürü göre, devletin gerekli değişimi geçirmesi, dışsal baskılar ve içeride yerel sosyal gruplar tarafından oluşan yeni güç ittifakları tarafından talep edilir (Cox, 1987: 253). İçsel ve dışsal faktörlerin göreceli ağırlığı sabit değildir ve hakim mevcut dünya düzeninin yapısı tarafından belirlenir (Cox, 1987: 109). Kavramsallaştırma üç hattıyla açıklanır. Birincisi, ortak bir ideolojik çerçeve içerisinde oluşturulan dünya ekonomisinin ihtiyaçları ve gerekleri üzerine devletlerarası bir konsensüsün oluşum sürecidir. İkincisi ilgili oluşum sürecine katılımın hiyerarşik biçimde yapılandırılmasıdır. Üçüncüsü ise devletlerin iç yapısının küresel konsensüsü ulusal politikalarına ve uygulamalarına; dünya ekonomisinde ayarlanmış farklı hiyerarşik pozisyonlarının ortaya çıkarabileceği engelleri de göz önünde buldurarak en iyi şekilde aktarma zorunluluğudur. Cox, devlet yapısını burada hem hükümetin ve idarenin hem de devletin dayandığı tarihsel blok olarak kullandığını ifade eder (Cox, 1987: 254). Bu anlamıyla devletin uluslararasılaşması kavramı, ulus üstü bir devletin oluşmasına denk düşmez. Ancak Cox, devletin uluslararasılaşmasının, üretimin uluslararasılaşmasının gibi kaçınılmaz olmadığını; uluslararasılaşma geliştikçe devletin, üretim gibi yeni yerel güç ittifaklarından dışlanmış dezavantajlı sosyal gruplar tarafından sürdürülen daha çok çelişki üreteceğini ve çelişkilerin artmasının özellikle anahtar ülkelerde dengenin aşırı bozulması halinde uluslararasılaşmaya karşı bir eğilim doğuracağını savunur (Cox, 1987: 253-254).

Bunlardan yola çıkarak Cox'un devlet etkinliğinin mekanını ulusal olarak tanımladığını ve bu itibarla sermaye birikiminin mekanı ile devlet etkinliğinin mekanı arasındaki örtüşmezlik tezine fazlasıyla yakın olduğu söylenebilir (Oğuz, 2006:16).

Panitch, Cox'un dışarıdan içeriye doğru bakışını sınırlı bularak; bu sınırlılığı devletin uluslararasılaşma sürecinde sadece içselleştirme değil aynı zamanda ara buluculuk rolünün de tanınmasıyla aşılabileceğini savunur (Oğuz, 2006: 16). Panitch ve Gindin'e göre devletin uluslararasılaşması sadece devletin yerel kapitalist düzenini uluslararası kapitalist düzenin işleyişine katkı koyacak şekilde biçimlendirmesi olarak tanımlanamaz, ayrıca devlet biçiminin bu yönetimi olası kılacak bir başka ifadeyle arabuluculuk işlevini de yürütebilecek şekilde dönüşmesi olarak tanımlanması gerekir (Panitch&Gindin, 2006: 21). Panitch ve Gindin'in devletin uluslararasılaşması hakkındaki tanımı, Therborn'un her devletin oynaması gereken iki rol olarak ortaya koyduğu; egemen sınıfın kendisiyle birlikte üstünlük veya sömürü tarzının teşvik edilmesi ve savunulmasına ek olarak egemen sınıfın diğer sınıflar üzerinde sömürsünün ve tahakkümünün arabuluculuğunun (Therborn, 1989: 51 vd.) uluslararasılaşmış haline benzetmek yanlış olmayacaktır.

Sermayenin uluslararası hareketliliği ve devletin uluslararasılaşması ile birlikte kapitalist birikimin önceki evrelerinden oldukça farklılaşmış olsa da; sermayenin ve devletin uluslararasılaştığının kabulünün, ulus devleti yok etmemekle birlikte devleti inceleme çabalarını gereksiz kılmadığını ve devletin halen incelenmesi gerektiğini söylemek yanlış değildir. Sermayenin uluslararasılaşmasıyla birlikte dış ticarete kapalı ekonomiler sınırları itibariyle daha geçirgen hale gelse de; kapitalist birikimin düzenlemesi ulus devletlerin önemini azaltmamıştır; zira devlet biçiminin devletin uluslararasılaşması neticesinde değişmesiyle birlikte, devletin önceki işlevleri ve sorumluluklarının dışarıya doğru yerinden edilmesi sonucu eğilimsel bir iç boşalmasıyla karşı karşıya kalmış; ancak devletin ayırt edici özelliği olarak ulusal niteliği baki kalmıştır (Hay, 2013: 364). Ulusal cemaatler, devletler, hükümetler; politik sosyalleşme ile mobilizasyonun tanımla ve temsilinin en önemli odağı olmaya devam etmektedirler ki; devam ettikleri sürece ulus devletler de kalıcı olmaya devam edecektir. Bunun sonucu olarak devlet biçiminin ulusal niteliğinden kaynaklı ulusal çıkar ve değerlendirmeler, uluslararasılaşmanın sonucu olarak ulus devlete yüklenmiş küresel işlevini sorunsallaştırabilme potansiyelini de barındırır

(Hay, 2013:363). Tüm bu açıklamalar devletin halen incelenmesi gerektiğine yanıt verse de; onu öncelleyen soru olarak neden devlet incelenmelidir sorusuna yanıt vermemektedir. Aşağıdaki bölümlerde devletin neden incelenmesi gerektiği sorusu yanıtlanmaya çalışılacak ve bu itibarla geliştirilen kuramsal yaklaşımlara yer verilecektir. Kuramsal yaklaşımların ortaya konulmasının ardından benimsenecek sonucu göre devlet iktidarını kavramsallaştırılma yönünde çaba harcanacak ve bölüm son olarak sermayenin ve devletin uluslararasılaşmasının ulus devletinin yukarıda belirtildiği üzere değişen işlevlerinin tartışılmasıyla son bulacaktır.

1.1.3 Devlete Kuramsal Yaklaşımlar

Devlete ilişkin kuramsal yaklaşımlar hususu isminden de belli olacağı üzere içerisinde birçok yaklaşımı barındırmaktadır. Yaklaşımların çokluğunun nedeni ulus devlet gibi oldukça karmaşık bir varlığa ilişkin tarihsel özgüllüğü içerisinde tek ve her şeyi kapsayan bir teorinin geliştirilmesinin metodolojik imkansızlığıdır (Jessop, 2008: 332). Yaklaşımlar çokluğu nedeniyle birçok sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Yaklaşımlara ilişkin sınıflandırmalar araçsalcı-yapısalcı, ekonomist-politist-ideolojist-ekonomi politik, kapsamacı-türetmeci-eklemleyeci, reformist-devrimci, sermaye mantığı-sınıf mantığı, toplum merkezli-devlet merkezli şeklinde özetlenebilir. Bu bölümde araçsalcı-yapısalcı ve sermaye mantığı-sınıf mantığı yaklaşımlarına değinilerek;¹ ilgili sınıflandırmalar

¹ Diğer yaklaşımların bölümden dışlanması sebeplerini belirtmek gerekir. Öncelikle devlet merkezci ve toplum toplum merkezli ayırmadan başlanırsa; devletçi teorisyenlerin devlet ve toplum arasında iddia ettikleri üzere bir ayrımı yeterli derecede yapamadıkları ve devlet mantığını vurguladıkları, toplum merkezli yaklaşımların ise toplumdaki çok devleti tahlil ettiği ve devlet yöneticileri mantığı üzerinde durdukları söylenebilir (Jessop, 2008: 337). Kapsamacı, türetmeci ve eklemleyici yaklaşımları ayırma tabi tutan sınıflandırma yöntemseldir ve bunların tipik örnekleri sırasıyla tekeli devlet kapitalizminin sınıf teorik tahlilleri, Batı-Alman devlet-türetme yaklaşımı ve Poulantzas'ın devleti toplumsal ilişki olarak gören yaklaşımıdır. İlgili sınıflandırmanın çalışmaya dahil edilmemesinin sebebi kapsamacı ve türetmeci yöntemlerin epistemolojik ve teorik düzeyde ciddi sıkıntılar içermesi (Jessop, 2008: 336) ve böylesi metodolojik tartışmanın çalışmanın sınırlarını aşmasına yol açmakla beraber belirtilmelidir ki; ilgili bölümdeki yaklaşımların bir kısmı imtina edilmeye çalışılan yöntemleri kullanmaktadır. Ekonomist-politist-ideolojist ve ekonomi politik yaklaşımları arasındaki ayrım ilk üçünün adından da belli olacağı üzere ekonomik, politik ve ideolojik unsurlara öncelik verdiği; sonuncusunun ise önceliği bir bütün olarak kapitalizme verdiği dayanmakla birlikte sonuncusunda kapitalizm ekonomik, politik ve ideolojik alanlarının her birinin tanımlanmış rollerinin olduğu karmaşık, kendini yeniden üreten bir sistem olarak bütünselcilik içerisinde incelenir (Jessop, 2008: 355). Bölümde görüleceği üzere benimsenen amaç bütünsel bir teoriye doğru ilerlemek ve tez çalışmasının analizini desteklemektir. Bu nedenle esasen çalışma boyunca benimsenmeye gayret edilen yaklaşım ekonomi politiktir ve bu itibarla ayrıca ekonomik, politik ve ideolojik yaklaşımlar ilgileri bakımından kapsam dışı bırakılmışlardır. Reformist ve devrimci ayrımı ise

içerisinde ele alınan yaklaşımlara ilişkin temel bilgiler ve eleştiriler sunulacak ve en sonunda devleti bütünsel, maddi ve yapısal olarak ele alan ve belirli yaklaşımlar arasında köprü kurmaya çalışan stratejik ilişki devlet anlayışı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Devlete ilişkin yaklaşımlar arasında birincil olarak yapılan ayırım araçsal ve yapısal ayırımdır. Araçsal bakış açısı devleti hakim sınıfların veya yönetici elitlerin çıkarları tarafından manipüle edilen veya yönetilen tarafsız bir araç olarak görürken; devlet aygıtları ile hakim sınıf arasındaki ilişki, araçsal bakış açısından devletin hakim sınıfların basit bir aygıtı olduğu şeklinde ifade edilir (Hay, 2013: 355). İlgili yaklaşım hakim sınıfların doğasını, kapitalist sınıfı üretim ilişkilerinin kontrolü ve sahipliği üzerinden tanımlayarak kapitalist sınıfın hakim sınıf olduğu; kapitalist sınıfı devlete bağlayan mekanizmaların sosyalleşme, kişiler arası ilişkiler ve ağlar olduğunu ve bu yolla kapitalist sınıfın toplumun geri kalanına hükmetmek için devleti bir araç olarak kullandığı; devlet politikaları ile hakim sınıfın çıkarları arasındaki somut ilişkinin devlet politikalarının kapitalist sınıfların toplum üzerindeki hakimiyetlerini sürdürebilmeleri için kapitalist sınıfın genel çıkarlarına katkıda bulunduğu savlarını ortaya koyar (Hay, 2013: 356). Araçsal yaklaşımların en uç noktasında devlet tarafsız bir araç olarak görülürken devletten sorumlu toplumsal güçlerin ya da bireylerin nedensel önceliğine vurgu yapıldığı söylenir (Jessop, 2008: 334). Genel olarak denilebilir ki; araçsal görüş failleri ve devlet görevlilerini merkeze alırken hakim sınıf ile devlet aygıtı arasındaki ilişki basite indirgenir (Hay, 2013: 355).

Yapısal yaklaşımın araçsal yaklaşımdan en büyük farkı olarak yapıların, kişilerin ve onların amaçlarına kıyasla nedensel önceliğinin olması ve bu itibarla kişilerin nesnel yapıların taşıyıcıları olarak kavranarak; kapitalist devletin, politik aktörlerin ve hakim sınıf üyelerinin isteklerinden bağımsız bir halde belirlenen biçim ve işlevlerin yapısal

farklı teorilerin iddia edilen politik işaretleri üzerine yoğunlaşır. Reform ve devrim arasında bir ayırım yapılabilir olmakla beraber devlete için olarak reformcu ve devrimci teorilerden söz etmek zordur; zira söz konusu yaklaşımların belirli bir konjonktürde devrime ya da reforma yaptıkları katkı hakkında söylenen çok az söz vardır (Jessop, 2008: 336). Ayrıca bu bölümde benimsenen amaç tezin çalışmasının bütünü göz önüne alındığında kamusal varlık fonlarının devlet tarafından kullanımına ilişkin olması sebebiyle devletin eylemlerini analiz edebilmek amacı devlete ilişkin bütünsel, maddi ve uluslararasılaşma süreçleriyle uyumlu bir devlet teorisi sunma ihtiyacını doğurmuştur; bu nedenle herhangi bir devlet teorisinin reformist veya devrimci olarak değerlendirilmesi konu kapsamı dışındadır.

sistemi olarak ortaya konulmasıdır (Hay, 2013: 357). Yapısalcı yaklaşımların en uç noktasında ise failer yapıların kendi yeniden üretiminin basit birer aktarıcıları olarak görülerek failerin niyetlerine kaşı yapısal önceliğin vurgulandığı belirtilmektedir (Jessop; 2008: 334). Marx, devletin bütün burjuvazinin ortak işlerinin yürütücüsü olmadığını ve/veya egemen sınıfın yürütme komitesi olmadığını ortaya koyar (Jessop, 2015: 488); ancak devlet çok kaynaklı ve çok eksenli kuvvetlerin tesadüfi bir bileşkesi de değildir (Özdemir, 2010: 334). Buradan yola çıkılarak görüleceği üzere araçsalcılık ve yapısalcılık arasındaki ayırım yapay bir ayırım olmaktan öteye gitmediği gibi Jessop, çok az sayıdaki çalışmada bir yaklaşımın öbürünün dışlanması adına benimsendiğini ortaya koymakta ve bu ayrımı kullanan eleştirmenlerin yapı ile fail arasındaki diyalektiği anlamaktan yoksun olduklarını aşağıdaki sözleriyle ifade etmektedir:

Bu kişiler, yapısal kısıtlamaların ancak kesin zaman dilimlerinde belirli stratejiler izleyen özgül failerle ilişkileri ışığında anlamlı biçimde tanımlanabileceği boyutu ve aynı zamanda davranışlar kadar failin (ve dolayısı ile iktidarın) kapsamının bizzat kendisinin de, yapıların işleyişinde ve işleyiş sürecinde oluştuğu boyutu(nu) göz ardı ederler. Bu anlamda yapılar kolaylaştırıcı olabildikleri kısıtlayıcı da olabilirler ve farklı güçleri farklı şekillerde etkilerler. Benzer şekilde, devletin araçsallığı da artık tarafsızlık olarak anlaşılabilir: Zorunlu olarak 'tarafli' ya da seçicidir ve asla tüm güçlere eşit oranda açık ve tüm amaçlar için eşit oranda ulaşılabilir değildir (Jessop, 2008: 334, 335).

Devlete ilişkin yaklaşımlar hakkında yapılan bir diğer genel sınıflandırma sermaye-teorik yaklaşım ve sınıf-teorik yaklaşıma ilişkindir. Sermaye teorik yaklaşımlar, devletin biçimlerinin sermaye birikimi ve burjuva politik hakimiyeti için getirdiği sonuçları üzerinde yoğunlaşır ve genel olarak devletin bunlar için işlevselliğini kabul ederek; bu itibarla modern devleti kapitalist devlet olarak görürler (Jessop, 2008: 338, 399). Bu anlamda odak noktaları kapitalist üretim tarzı ile devlet arasındaki bağlantıdır. Sınıf teorik yaklaşımlar ise devletin biçimi ve işlevlerinin sınıf mücadelesinin değişen güç dengelerini yansıttığını iddia eder ve modern devleti olumsal olarak kapitalist, kapitalist bir toplumda devlet olarak kabul ederek; kapitalist emek sürecinin doğası, ulusal popüler hegemonyanın söylemsel koşulları, sınıfsal güçlerin anayasası, sınıf ilişkilerinin farklı alanlardaki sınıf mücadelesi dinamikleri ve ekonomik, politik ve askeri-politik alanlarda güçler dengesi konularına yoğunlaşırlar (Jessop, 2008: 338-339).

Türetmeci yöntemi benimseyen ve sermaye teorik yaklaşımın temsilcileri Müller ve Neusüs, devletin yeniden dağıtım faaliyetlerine başlamadan, metaların piyasada dağıtımını

için gereken meta üretiminin sermaye ilişkisi içerisinde gerçekleşmesi koşulunu garanti etmesini gerektiğini ortaya koyar (Jessop, 1982: 80). Buradan yola çıkılarak denilebilir ki; kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesi işlevi ilgili kurumlar, aygıtlar veya bunların bir karması tarafından yerine getirilir ve bu kurumların çoğu ya devlet aygıtıdır ya da devlet tarafından düzenlenmiştir; bu itibarla devlet iktidar ilişkilerinin iletişim ağında bir düğüm noktası olarak belirir (Hay, 2013: 343-344). Sermayenin genişletilmiş yeniden üretiminde devletin işlevi bununla sınırlı değildir. Devlet müdahalesi bu anlamda ikincil bir aktivite değildir. Müller ve Neusüs'a göre, devlet müdahalesi serbest piyasanın etkilerini değiştirmeyi amaçlasa da kapitalist üretim ve piyasa ilişkilerinin sürdürülmesi açısından kesinlikle vazgeçilmezdir; zira sermaye kendi içerisinde karı için rekabet eden birçok birime bölündüğünden, genel olarak sermayenin çıkarlarının dışsal bir güç tarafından dayatılması gerekmektedir (Jessop, 1982: 80).

Türetmeci teorinin bir başka temsilcisi Altvater ise genel olarak sermaye ve bireysel sermayeler ayrımından yola çıkarak; sermayenin kendisinin bireysel sermayelerin karşı karşıya olduğu değerlemeye tabi olmayan, bundan ötürü genel olarak sermayenin çıkarları yönünde hareket edebilecek bir kuruma ihtiyacı olduğunu ve bu ihtiyacın devletin bir kurum olarak burjuva toplumunun dışında ve üzerinde özelleştirilmesiyle beraber kapitalist yeniden üretimde rekabetin rolünü tamamlama ve düzenleme olan kritik işlevini açıklar (Jessop, 1982: 90-91). Buradan yola çıkarak Altvater, kapitalizmin; üretimin genel maddi koşullarının sağlanması, burjuva hukuk düzeninin inşası ve icrası, sermaye ve ücretli emek arasındaki çatışmaların düzenlenmesi ve toplam ulusal sermayenin kapitalist dünya piyasasında değerlendirilmesi olmak üzere dört önkoşulu olduğunu ve bunların rekabet içerisindeki bireysel sermayeler tarafından sağlanamayacağını, bu nedenle ideal kolektif kapitalist devlet tarafından garanti altına alınması gerektiğini ifade eder (Jessop, 1982:91). Devletin işlevleri bakımından ilkinin ayrı bir önemi vardır zira; hiçbir bireysel sermaye gönüllü olarak kendi rekabetçi pozisyonunu tehdit eden nesnel ihtiyaçlara boyun eğmez, bunun için ayrı bir zorlamaya ihtiyaç vardır ki; bu devlet müdahalesi tarafından sağlanmakla kalmaz, devlet müdahalesi aynı toplumsal artı değerlerin bir bölümünü göstererek bireysel birikimin de sınırlarını çizmiş olur (Jessop, 1982: 91).

Sermaye teorik yaklaşım devletin işlevleri hakkında geniş açıklamalar sunmakla beraber tarihi kesinlik üzerindeki vurgusu ve sınıf mücadelesi hakkında aşırı dar kavrayışı biçim analizinin sınırlarını yansıtmakta ve kendi içerisinde kısmen de olsa hegemonya, güç bloğu, tahakküm biçimi gibi kavramların kullanılmasının belirtilen zorlukların aşılmasına yardımcı olacağı konusunda bir görüş birliği bulunmaktadır (Jessop, 1982:141). Hegemonya, zor ve devlet gücü kavramlarını kullanan yaklaşımlar ise üretim biçimi üzerinden devlet aygıtının biçimine odaklanmaktan ziyade toplumsal formasyon üzerinden devlet gücüne odaklanır ve devlet gücü ile siyasi krizlerin doğasını, cebir ve rıza arasındaki diyalektik ilişkiyi, kurumsal ideolojik pratikleri ile toplumsal etkililiklerini araştırır (Jessop, 1982:142). Gramsci; sermayenin içkin çelişkilerine rağmen, sermayeye kendini yeniden üretme ve tahakkümünü yeniden ileri sürme kapasitesini veren şeyin ne olduğu sorusuna cevap olarak hegemonyayı verir ve bu itibarla Gramscici yaklaşım devlet tanımlaması yönetici sınıfın yönettiklerini rıza üretimi yoluyla tabi kılmayı kalıcılaştırmak için kullandığı tüm kurum ve pratikleri içerir (Hay, 2013: 352).

Hegemonya sadece ekonomik ve siyasal etkinlikler bakımından değil; devlet anlayışı, kültürel olgu, kültürel etkinlik ve kültürel bir cepheye onay verilmesi açısından da asli öneme sahiptir (Gramsci, 2012: 236). İlgili yaklaşım devletin illa baskı aygıtı olarak görülmemesi gerektiği ve kapitalist sınıfın gücünün tabi sınıfları etkileme kabiliyetinde yattığını göstermesiyle bir kırılma noktasını ifade eder (Hay, 2013: 353). Belirtmek gerekir ki; Gramsci sınıf tahakkümünün tek aracı olarak hegemonyayı görmez. Diğer bir araç olan ve baskıcı devlet aygıtı tarafından uygulanan zoru da tanımakla beraber kapitalist toplumdaki devletin zorunlu olarak burjuva karaktere sahip olacağı veya burjuva tahakkümünün her zaman zor ve rızanı uygun karışımı yoluyla üreteceğini ortaya koymasının ardından burjuva integral devleti (zorun hegemonya ile birleştiği devlet) önündeki engelleri ve hegemonyayı öncelleyen oynak uzlaşma dengesinin kırılma noktasını vurgular (Jessop, 1982: 148, 150).

Egemen sınıfların ya da sınıf fraksiyonlarının devletin nesnel yapılarıyla ilişkisi açısından çıkarları, egemen sınıfların doğrudan özel çıkarları biçimine dönüştürülemez; özgül olarak politik dolayimli bir biçim üstlenir ve toplumun genel çıkarını cisimleştirir halde görünür (Poulantzas, 2013: 119)

Devlet, ayrıcalıklı ‘özel’ bir alanın ‘kamusal’ egemenliğinin kurulduğu bir yer olarak değil, egemen sınıfların politik kuruluşu aracılığıyla evrensel olanın ifadesi ve genel çıkarların garantörü olarak kurulur. Devletin evrenselleştirici politik yapıları tam olarak ortaya çıktığı ölçüde, özel çıkarlar arasındaki çelişkiler alanı olarak devlet, geriye kalan sivil toplumdaki ayrılır. (Poulantzas, 2013: 120).

Bu noktada hegemonya, Poulantzas tarafından kapitalist devletin ayırıcı kurumsal özelliği olarak ortaya konulur ve Gramsci zor ile silahlanmış hegemonyayı integral devletin, emperyalist çağın ve sivil toplumun genişlemesinin asli özelliği olarak tartışırken; Poulantzas hegemonyanın elzem işlevinin kapitalizmin kurumsal matrisini (siyasetin kamusal yüzeyi ile sivil toplumun özel yüzeyi arasındaki ayrım) birleştirmesinde görmekte beraber (Jessop, 1982: 153-155) hegemonyanın siyasal ve ideolojik sınıf pratikleri alanında bir fenomen olduğunu tartışarak hegemonyanın tam da bu nedenden ötürü devlet biçimi ile ilişkilendirilerek devlet yapısında yer alması gerektiğini savunur. Bu anlamda Poulantzas, kapitalizmde siyasal sınıf tahakkümünün, rızanın, zorun anayasal biçimleri ile eklemlenmiş kendine özgü birleşiminde olması bakımından Gramsci’yi takip etse de; burjuva içerisinde ekonomik bölünmenin ancak egemen sınıf fraksiyonları karşısında kendi sınıfsal birliği ve kurumsal özerkliğini gösterebilen bir devlet tarafından giderilebileceğini savunarak hegemonya tanımını genişletir (Jessop, 1982:155). Böylece bir devletin verili biçimi güç bloğunun birleşiminin ve hegemonik sınıf veya fraksiyonun sınırlarını tahmil eder ve bunlardan birinde değişiklik devletin yeniden düzenlenmesi anlamını taşır (Jessop, 1982: 166). Bir başka deyişle Poulantzas hegemonyayı devletin yapısı ile ilişkilendirir.

Hegemonyanın devlet yapısı ile ilişkilendirilmesi beraberinde görece özerklik kavramını getirir. Poulantzas, görece özerkliği bir yandan devletin ekonomik yüzeyden kurumsal olarak ayrılması sonucunda siyasal ve ekonomik mücadelenin de ayrılmasıyla mümkün olabilen devletin kurumsal birliğinin kapitalist üretim tarzının çeşitli aşamalarını bir arada tutmaya çalışmasına dayandırarak; görece özerkliği siyasal yüzeyin kapitalist üretim tarzının yapısal matrisinde özel bir pozisyon olarak açıklarken; diğer yandan devletin egemen sınıflara ve fraksiyonlara karşı görece özerkliğin biçim ve derecesinin bunların hegemonyalarını kurmaları için gerekli olduğu kadar aynı zamanda sınıf mücadelesinin mevcut konjonktürel duruma da dayanmakta olduğunu savunmak suretiyle yapısal ve konjonktürel olmak üzere iki farklı yaklaşım benimsemektedir (Jessop, 1982:182-183).

Devlet, ne çeşitli sınıfları iktidardan yoksun bırakarak iktidarı kendisi için elde eden bir öznedir ne de kendi arkasına konumlanmış olan hakim sınıfsal öznenin elinde tuttuğu iktidarın araçsal deposudur. Bunun yerine devleti mücadele halindeki sınıfsal güçler dengesinin maddi yoğunlaşması olarak anlaşılmalıdır (*aktaran* Jessop, 2008: 302).

Sermaye teorik yaklaşım ile sınıf teorik yaklaşım arasındaki ikilemin ‘strateji’ kavramı ile giderilebileceğini ve bunların ikisi arasında aracılık görevi üstlenebileceğini savunan Jessop; devletin Poulantzas’ın geç çalışmalarında ortaya koyduğu biçimiyle bir toplumsal ilişki olduğu savından hareket ederek (Jessop, 2008: 340-342) politik bir strateji olarak devleti tartışıp, stratejik ilişkiyi geliştirmiştir. Bu noktada Düzenleme Okulunun devlet teorisine katkısı büyüktür. Düzenleme Okulu devletin kendi içerisinde temsil bulan çeşitli sınıfların kesiştiği noktada iktidarını kullanabilen bir yapı veya sosyal ilişkiler seti olduğunu savunur, buna göre devlet ideal bir kolektif kapitalist değildir; ancak devletin sermayenin yeniden üretimi işlevi de göz ardı edilmez (Özdemir, 2010: 231). İşlevin yerine getirilmesi yalnızca iktisat alanında yürütülen politikalarla sağlanamaz, aynı zamanda ideolojik, hukuki ve siyasi mücadelelere de gereksinim duyulur ve bunun sonucu olarak devletin her daim kapitalizmin ihtiyaçlarına göre düzenleyici bir makine olarak kabul edilmesi olasılığı dışlanır; zira ayrıcalıklı bir yapısal biçim olarak devlet yalnızca düzenleyen değil aynı zamanda kendisi de düzenlemeye ihtiyaç duyan yapılar bütünü meydana getirdiği sistemdir (Özdemir, 2010: 233). Bu çıkarımların sermaye hakkında sonuçları olduğu kadar sınıf mücadelesinin biçimleri ve tarzları üzerinde de sonuçları vardır (Jessop, 2008: 341).

Jessop, stratejik teorik kavramların, sermaye teorik ve sınıf teorik yaklaşımlar arasında aracılık edebilme kapasitesini; stratejik teorik kavramların soyut, üniter ve öznelleştirilmiş hareket yasalarını ve sermaye mantıkçıları tarafından ortaya konulan sermaye ihtiyaçlarını daha somut, rekabet eden ve olumsal sermaye mantığı dizisine çevirebilmeye beraber sınıf teorik yaklaşımların sosyo-ekonomik mücadelelerin somut tarzları üzerinde biçimlerin içerik lehine göz ardı edilerek yoğunlaşma eğilimini önleyebilmesinde tanımlar (Jessop, 2008: 340). Buradan yola çıkarak sermaye ve sınıfla ilgili tüm olguların; yapısal belirlenimler ve zıt stratejik konumları ile ilişkilerinin ikili perspektifinden ele alınması gerektiğini savunur (Jessop, 2008: 347). Jessop’ın stratejik ilişkiyi yaklaşımının bu anlamda dayanağını yapı ve failliğin birbirini zorunlu kılması

sebebiyle aynı zamanda yapı analizi olmayan eylem analizinin mümkün olmamasından kaynaklı olarak; içerisinde formüle edildikleri stratejik yapılandırılmış arazisiyle, stratejiler çarpıştıkça ve yapıyı etkiledikleri için tüm sosyal ve politik değişim, stratejik etkileşim yoluyla meydana gelmesi ve etkilerin gelecek stratejilerin içerisinde formüle edildikleri ve uygulandıkları bağlamı dönüştürmek üzerinde olması meydana getirir (Hay, 2013: 361). “*Stratejiler; özgül örgütlenmeler, güçler, taktikler, ödünler vs.nin somutlaşması ve bu somutlaşmanın stratejilerinin yapısal belirlenmeleri ve maddi destekleri için sonuçları temelinde anlaşılmalıdır*” (Jessop, 2008: 356). Bununla birlikte ana tahakküm ya da hegemonya stratejilerinin tüm toplumsal ilişkileri kuşatabileceği görüşü reddedilerek genel bir strateji teorisi önerilmez (Jessop, 2008: 353, 354).

Stratejik ilişkisel yaklaşım devletin stratejilerin zemini, kaynağı ve ürünü olarak tahlil edilebilecek bir toplumsal ilişki olduğunu savunur (Jessop, 2008: 348). Bu savunu içerisinde farklı üç tezi barındırır. Bunlardan ilki devletin strateji zemini olmasıdır. Devletin strateji zemini olarak tahlil edilebilecek bir toplumsal ilişki olmasının anlamı; devletin yapısı ve etkileme biçiminin belirli tür politik stratejilere diğerlerinden daha fazla açık olmasıyla birlikte verili bir devlet türü, verili bir devlet biçimi, verili bir rejim biçiminin kendisini niteleyen müdahale tarzları ve kaynakları nedeniyle bazı ekonomik ya da politik stratejilerin izlenmesine daha uygun olması şeklinde tanımlanabilir (Jessop, 2008: 348). Bu tanıma karşılık olarak stratejik seçicilik² kavramı kullanılmaktadır.

İkinci tez olan devletin stratejilerin kaynağı olarak tahlil edilebilecek bir toplumsal ilişki olması; devletin stratejilerin geliştirildiği bir zemin olması anlamına gelir. İlgili tez devletin farklı dalları arasındaki mücadele ve rekabetle beraber aynı zamanda sınıfsal mücadele ve çelişkilerin de zemini olarak -eğer yapabiliyorsa- nasıl olup da birleşik bir politik güç olarak davranabildiği sorusuna cevap arar (Jessop, 2008:349). Devletin birliği hususunda devletin stratejilerin geliştirildiği zemin olması demek, devletin birliğinin ve birleşik bir politik güç olarak davranabilmesinin politik stratejilere başvurulmadan anlaşılabilmesi demektir; zira devletin sisteminin biçimsel birliği politik stratejilere başvurulmadan saptanabilse bile devletin müstakil operasyonel birliğini garanti edemez

² Yapısal seçicilik yerine neden stratejik seçicilik kavramının kullanıldığı için bkz. Jessop, *Devlet Teorisi Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, s.349.

(Jessop, 2008: 349). Bu noktada devlet yöneticilerinin devlet faaliyetlerinin tutarlılığını sağlamak için önlem olarak geliştirdikleri farklı strateji ve taktiklerin incelenmesi; devlet yöneticilerinin rolünün, devletin çeşitli faaliyetleri veya eylemsizliği üzerine görece bir birliğin nasıl dayatıldığı ve ilgili faaliyetlerin sivil toplum kaynaklı çelişen baskılar karşısında nasıl görece özerklik kazandığının anlaşılması bakımından kendisini gerekli kılar (Jessop, 2008: 350).

Üçüncü olarak devletin stratejilerin ürünü olarak tahlil edilebilecek bir toplumsal ilişki olması devletin yapısı ve etkileme biçiminin geçmiş politik stratejiler ve mücadeleler içerisinde ve bunlar yoluyla üretilmesi anlamına gelmekle beraber; stratejik seçicilik bakımından “...devletin mevcut stratejik seçiciliği, kısmen, geçmişteki stratejik seçicilik kalıpları ile bunun dönüştürülmesi için yürütülen stratejilerin meydana getirdiği bir sonuç...” olduğu çıkarımıyla beraber devletin oluşturduğu stratejik zeminde faal olan hesaplayıcı öznelerin de, kısmen, devletin mevcut ve geçmişteki strateji seçiciliği sonucunda oluştuğunu ifade etmeyi mümkün kılmaktadır (Jessop, 2008: 350). Sonuç olarak devlet stratejik bir zemin olmasıyla beraber politik stratejilerin belirginleşmesiyle birlikte her tür politik stratejiye değil ama bazılarını yapısal ayrıcalıklar öneren özgül politik bir biçim olarak araştırılmadığıdır (Jessop, 2008:362, 363). Bu noktada devlet iktidarı halen açıklanmaya ihtiyaç duymaktadır.

1.1.3.1 Devlet İktidarının Kavramsallaştırılması

Devlet iktidarı kavramsallaştırılmaya ihtiyaç duyar. Bunun nedeni tüm siyasal sınıf mücadeleleri; devlet iktidarının herhangi bir sınıf ya da sınıflar ya da sınıf fraksiyonları ittifakı tarafından elde tutulması, yani elde edilmesi ve korunması devlet çevresinde döndüğünden, devletin yalnızca devlet iktidarına bağlı olarak anlam taşımasından kaynaklanır (Althusser, 2015: 47, 48). Üretimin her zaman toplumsal olması, toplumu oluşturan insanlar arasındaki ilişkileri ima eder; ancak bu ilişkisellik; ilişkilerin tesadüfi olmadığını, bağlayıcılık taşıdığını, bu ilişkilerin ilişkiye girenlerle aynı anda mevcut diğer ilişki yapılarını bütünüyle veya karşılıklı olarak biçimlendirdiği ve iktidarın da bu bağlamda şekillendiği anlamına gelir (Özdemir, 2010: 341). Temsil ilişkisi talep sahibi ile talebin muhatabı arasında doğrudanlık içermeyen; iktisadi, siyasi ve ideolojik ilişkiler

üzerinden çeşitli mekanizmalarla gerçekleşirken (Özdemir, 2011: 280); yapısal biçimler içerisine giren taleplerin, bu biçimleri oluşturan örgütler içerisinde mevcut olan sınıfsal temsil oranlarına bağlı olarak devlet iktidarına tahvil olduğu söylenebilir ve bunun sonucu olarak devleti oluşturan aygıtların tamamı aynı düzeyde iktidar üretmez (Özdemir, 2011: 286). Devletin stratejik seçiciliğinin sonucu olarak her talebe aynı ölçüde açıklık olmadığı gibi sisteme giren talep de kendi sınıfsal temsili bağlamında devletle birlikte dönüşür (Özdemir, 2010: 230-233).

Stratejik ilişkisel yaklaşım uyarınca devlet “...kendi içerisinde temsil bulan çeşitli sınıfların güçlerinin kesiştiği noktada iktidarını kullanabilen biçim belirlenimli bir sosyal ilişkiler setidir” (Özdemir, 2010: 345). Bu noktada devletin politik birliğini nasıl sağladığı, toplumsallaştırma projelerini nasıl geliştirdiğini, küresel bir hesaplayıcı özne olmaksızın devletin sınıf hakimiyetinin stratejik olarak kodlandığı bir alan tahayyül edildiği ölçüde bu kodlama sürecine hangi mekanizmaların dahil edildiği, ne gibi hesaplayıcı öznelerin olduğu, farklı stratejileri birbiriyle bağlantılı kılan ne gibi mekanizmaların olduğu ve farklı stratejilerin izlenmesinin toplumsal oluşumun yeniden üretimine nasıl yol açtığı soruları; ancak devlet iktidarının karakterinin bir toplumsal ilişki, bir başka ifadeyle güçler dengesinin biçim-belirlenimli yoğunlaşması olarak araştırılmasına bağlıdır (Jessop, 2008:350).

Devlet iktidarının güçler dengesinin biçim-belirlenimli yoğunlaşması olarak araştırılması bir kere devlet iktidarının sadece ilişkisel olarak değerlendirilebileceği sonucunu doğurur; zira devletin stratejik bir alan olarak stratejilerin ve yapıların karmaşık diyalektiği içerisinde konumlanmış (Jessop, 2008:361) olmasının tek başına kendisinin devleti iktidar sahibi yapmamasıyla beraber devlet bu anlamda iktidarı dolayımlayan kurumsal yetkiler ve yükümlülükler dizisine sahip kurumsal bir topluluktur (Jessop, 2008:362). Öyleyse devlet iktidarı, devlet içerisinde ve devlet yoluyla hareket eden; sınıf güçlerinden devlet yöneticilerini, bölgesel çıkarılardan cinsiyet gruplarını ve daha birçoğunu kapsayan güçlerin iktidarındır (Jessop, 2008:362). Devlet iktidarının bu şekilde kavramsallaştırılması ve güçlerin geniş olarak alınması birincil olarak yukarıda da belirtildiği üzere devletin işlevsel birliğinin, her ne kadar biçimsel birlik ile özsel birlik arasındaki sınır zaman zaman muğlaklaşsa da nasıl sağlandığı sorusunun cevabını verir.

Devlet yukarıda da belirtildiği üzere “...farklı politik güçlerin devletin farklı dallarının bireysel ya da kolektif faaliyetlerine belirli bir stratejik yön kazandırmaya çalıştıkları...” bir zemindir (Jessop, 2008: 359). Etkin küresel bir politik proje olmadan özsel birlik olmaz; zira devletin sahip olabileceği her türlü özsel birlik devlete birlik ve tutarlılık getirmek isteyen özgül politik proje ve mücadelelerden türer ve bunun sonucu önceden verili bir birliği olmayan topluluk olarak farklı potansiyel devlet sistemleri var olduğuna ulaşılması; devlet inşasının bir kerede olup bitmediğini aksine özgül fakat kurumsal sınırlar içerisinde sürekli yenilenen bir süreci ifade ettiğini gösterir (Jessop, 2008: 359, 360). Devlet faaliyeti içerisindeki uyum uluslararası iş bölümü ve iç siyasi mücadelelerin oluşturduğu yapısal gerilimlerle şekillenir (Özdemir, 2010: 230). Böylece politik eylem içinde ve politik eylem yoluyla oluşturulan ve harekete geçirilen devletin bundan dolayı zorunlu yapısal seçiciliğe sahip olması sonucu tarafsız düşünülebilmesinin imkanlarını ortadan kaldırır (Jessop, 2008:360). İlgili seçiciliğin ne kadar olacağı ve sınıf, cinsiyet ve başka tür seçicilik olup olmayacağı, temsiliyet sorununa yol açar ve bu bağlamda seçicilik devletin özgül stratejiler peşinde kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için koşan farklı politik güçlere sunduğu farklı olanaklar temelinde saptanır (Jessop, 2008: 360). Bu anlamda devletin sınıf karakteri de sınıf stratejileri için doğurduğu sonuçlara bağlıdır (Jessop, 2008:361).

1.1.3.2 Ulus Devletlerin Değişen İşlevi

Sermayenin küresel bütünleşmesi ulus devleti aşındırmadığı gibi jeo-politik rekabeti de sona erdirmemektedir (Kiely, 2015: 246). Dünya düzeni sorununa yaklaşımlar birbirinden ayrılrsa da birleştikleri nokta kapitalist devletin küresel kapitalist birikim döngüsü içerisinde siyasal bir uğrağı temsil ettiğidir (Colas, 2015: 252-254). Ulus-devlet egemenliği bugün halen varlığını korumaktadır ve DTÖ ile diğer ulus üstü örgütlerin önderliğinde sermayenin yeni bir enternasyonalitesinin oluştuğundan bahsedilemez (Özdemir, 2010:170). Ancak ulus devlet de her şey gibi değişimden müstesna değildir ve 1990’lardan sonra işlevinin değiştiğini söylemek mümkündür. Yirminci yüzyılın başından itibaren sermaye birikiminin dinamikleri ve bununla beraber kapitalist toplumsal çıkarların temsilini gerçekleştiren yapılar dönüşmüştür; bu itibarla ulus

devletler yalnızca kendileri içerisinde ağırlıklı olarak temsil edilen ulusal sermayenin çıkarlarını temin eden yapılar olarak tahayyül edilemez hale gelmişlerdir (Özdemir, 2014: 14). 1990'lara kadar ulus devletler, sınırları içerisindeki sınıf güçlerinin ve ulusal sermaye gruplarının çıkarlarını, diğer kapitalist ülkelerdeki yerleşik sermaye grupları karşısında temsil ederken, sermayenin uluslararasılaşmasının son aşaması ve devletin uluslararasılaşmasıyla devlet, sınırları içerisinde temsil oranını arttıran yabancı sermayenin de çıkarlarını temsil eder hale gelmiştir. Bu temsil, belli sermaye gruplarının içerisinde faaliyet gösterdiği ulus devlet ile yetinmeyerek, dünyanın farklı yerlerinde üretken yatırım peşinde koşması sonucu, içine nüfuz ettikleri toplumların ekonomi siyasetine dahil olmasıyla meydana gelmiştir (Özdemir, 2014: 14).

Poulantzas, kapitalist devlet tipinin en önemli biçimsel özelliği olan ekonomik ve siyasi alanların kurumsal ayrımının, alanların tamamen özerk ve kendi kendine yeterli olduğu anlamına gelmediğini; ekonomik yüzeyin varlığı için belirli siyasi koşulların olması gerekirken siyasi yüzeyin de küresel uyum işlevinin gerektirdiği ekonomik faaliyetlerde bulunduğu surette kapitalist devletin kendi içerisindeki sınıf fraksiyonlarından ziyade kendi dışındaki güç bloklarının küresel siyasi çıkarlarını temsil ettiklerini ifade eder (Jessop, 1982: 161). “Egemen emperyalist sermayenin çıkarları için bilfiil ‘ulusal’ formasyon içerisinde, uluslararasılaşmanın gelişiminin sorumluluğunu (yani hükmettiği iç burjuvazi içerisinde karmaşık içselleştirilmesini) bizzat devletler üstlenir” (Poulantzas, 2013: 343). Bunun anlamı, tekil ulusal devletlerin, geleneksel sınıflarla birlikte uluslararası sermayenin çıkarlarının da temsil edildiği bir mücadele alanı haline gelmesidir (Aykut, 2013). Ulusal devlet ne ortadan kalkmıştır ne de belirli fonksiyonları yerine getiren basit bir araç haline gelmiştir.

Claudia von Braunmühl dünya piyasasında rekabet eden sermayelerin değerlendirilmesi ve yeniden üretimleri için gereken koşulların sağlanması ve güvenceye alınması için devlet aygıtını kullandıklarını; bunun ise birikimin ulus devletler etrafında kristalize olması sonucunu doğurarak; ulus devletlerin, uluslararası sermaye dolaşımı ile ulusal sermaye dolaşımlarının birbirine ters düşen ihtiyaçları arasında çelişkili bir ekonomik pozisyona soktuğunu belirtir (Jessop, 1982:114). Aynı görüşte olan Barker, ulusal sermayenin üretken devlet sermayesi ile geniş bir şekilde düzenlenmiş devlet müdahalesi etrafında

örgütlendiğini belirtir ve dünya piyasasında faaliyet gösteren sermayenin kurallarına dikkat çekerek; tek bir ulus devletin müdahalesiyle bunların kaldırılamayacağını bu sebeple de devlet müdahalesinin düzenlendiği halinden çok daha sınırlı olduğuna dikkat çeker (Barker, 1978). Bu suretle az gelişmekte olan kapitalist toplumlardaki devlet uluslararasılaşmış sermayenin menfaatini içeride temsil etme işlevi ile küresel ölçekli destek bulabilmektedir (Özdemir&Aykut vd., 2015: 34).

Sovyetlerin yıkılmasından sonra yerel sermayenin varoluş kipliğinin uluslararasılaşmış olanla kurduğu ilişki üzerinden belirlenmesi daha da netleşmiştir; ulusal sermayenin uluslararası alanda menfaatini temsil eden ulusal devlet, yerini uluslararasılaşmış sermayeyi ulusal düzeyde temsil eden yerel devlete bırakmıştır (Özdemir, 2014: 86). Bu anlamda sermayenin genişletilmiş yeniden üretiminin kendisinin genel olarak tarihi arka planıyla incelenmesinin ulus devletlerin değişen işlevlerinin daha iyi anlaşılmasında önem arz eder; zira ilgili süreç sermaye dolaşımıyla iç içedir.

1.1.4 Sermayenin Genişletilmiş Yeniden Üretim Sürecini Oluşturan Üç Seçenek

Neyin yeniden üretildiği ile neyin uluslararasılaştığı konusundaki açıklamaların bir temele oturması bakımından sermayenin yeniden üretim sürecini oluşturan üç seçeneğin açıklanmasına geçmeden önce sermayenin ne ifade ettiği ifade edilmelidir. Bununla beraber sermayenin genel tanımı ve genel özellikleri açıklandıktan sonra para sermaye ayrıca tartışılmalıdır. Bunun nedeni, paranın para ve sermaye olması arasında büyük bir fark bulunması ve dolaşım biçiminin özelliklerini koymasıdır. Ancak bu analizin ardından para sermaye temsilinin uluslararası kapitalist üretim sisteminin öngördüğü zorunluluk olarak biçimlendiği şirket formunun özelliklerine değinilecektir. Sermaye konusundaki genel ve sermaye formları hususunda özel açıklamalardan sonra sermayenin genişletilmiş yeniden üretim sürecinde sermaye grupları için yapısal koşullar tarafından belirlenen hareket imkanları; gelecekte üretilecek artı değere yönelme, geçmişte üretilmiş bulunan artı değere yönelme, daha önceden alım satıma konu olmamış ve bundan ötürü metalaşmamış varlıklara yönelme şeklinde üç seçenek altında toplanarak incelenecektir.

Sermaye bir toplumsal üretim ilişkisidir; zira sermayeyi oluşturan geçim araçları, iş aletleri, hammaddeler belli toplumsal koşullar altında belirli toplumsal ilişkiler içinde üretilmiş ve biriktirilmiştir ve yeni üretim için belli toplumsal koşullar altında, belirli toplumsal ilişkiler için kullanılmasında, yeni şeyler üretilmesinde hizmet eden ürünleri sermaye haline dönüştüren de toplumsal niteliğidir (Marx, 1999: 29). Sermaye basit bir kaynaktan çok daha fazlasıdır ve sadece üretimin teknik ilişkileri ile açıklanamaz; bu itibarla sermaye açısından kritik nokta sermayenin kendinden bir kaynak olması değil, belirli bir tarihsel bağlamda oldukça spesifik toplumsal üretim ilişkilerinin bir dışavurumu olmasıdır; buna bağlı olarak üretim araçlarını sermaye yapan ilgili üretim sürecinin temelini oluşturan toplumsal ilişkilerdir ki; sermayede cisimleşen, kapitalist üretimin bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan şey de işçi ile işveren arasındaki ilişkiye dayalı belirli bir toplumsal biçimdir (Ghosh, 2015: 52).

Kapitalist ekonomiyi biçimleyen nedensel ilişkiler girişimcilerin toplamını toplumsal sermaye haline getirir. Bu ilişkiler, bireysel sermayeleri kendi üzerlerinde biçimleyici etki üreten bir iktisadi sistem içerisinde konumlandırır. Sermaye ancak bu şekilde somut tarihsel bir ilişki olarak sömürü ve tahakküm üretir. Üreticiler de ancak böyle bir yapı içerisinde kapitalist adını alarak bireysel girişimci değil, sermaye ilişkisinin taşıyıcısı haline gelirler (Özdemir, 2014: 33).

Kapitalist üretimin gelişmesiyle birlikte bir sanayi girişimine yatırılmış bulunan sermayenin kendisini durmadan büyütmesi bir zorunluluk haline gelir ve rekabetin zoru ile tek tek bütün kapitalistler, kapitalist üretim tarzının kendi özünden doğan yasalara, dışarıdan gelme zorlayıcı yasalar olarak boyun eğmek mecburiyetinde kalır. Bunlar, kapitalisti, varlığını devam ettirebilmesi için sermayesini durmadan arttırmak zorunda bırakır; kapitalist de bunu ancak gittikçe artan birikimle sağlayabilir (Marx, 2015: 572, 573).

Sermayenin üretimdeki rolünü etkin bir şekilde oynaması üretim araçlarının mülkiyetinin az sayıda kişi toplanmasına bağlıdır; zira sermaye için gerekli önkoşul çalışma yetisinden başka hiçbir şeye sahip olmayan bir sınıfın varlığıdır. Kapitalist üretim ve kapitalist özel mülkiyet “kişinin kendi emeğine dayanan özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasını, diğer bir deyişle işçinin mülksüzleştirilmesini gerektirir (Marx *aktaran* Ghosh, 2015: 52)”. Bu noktada sermaye, üretim araçlarının kontrolüne sahip bir sınıfın başka sınıf veya sınıfların emeğinden geçindiği ve egemen sınıfın diğer sınıfların çalışması sonucu artık değer temin etmek için sadece ekonomi dışı zor uygulamasına dayanmadığı, aynı zamanda bir dizi

politik ve dinsel politika ile serbesti aldatısı yaratarak diğerk sınıflı toplumlardan ayrılan toplumun ifadesidir³ (Ghosh, 2015: 52, 53).

Kapitalist sistemi oluşturan ilişkilerin nesnelliklerinden dolayı meydana gelen düzenlilikler kapitalist ekonomi ve toplumu tümüyle etkiler ve bu anlamda kendilerini tek tek her kapitaliste kabul ettirir. (Özdemir, 2014: 32, 33). Bireysel sermayelerin (kapitalist girişimcilerin) bir arada var olmalarını ve sosyal sermayeyi teşekkül etmelerini sağlayan yasaların bütünlüğü olarak kapitalist rekabet; bireysel sermayelerin yapısal karşılıklı bağımlılıkları dolayısıyla emek karşısında birleşik bir toplumsal güç haline gelmeleri sonucu birbirinden ayrı bireysel sermayeleri kendilerini bir sınıf olarak inşa etmelerini sağlayan yapısal bir süreçtir (Özdemir, 2014: 34, 35). Rekabet bir taraftan ilgili sektörler içerisinde oluşur ve ilgili toplumsal formasyon dahilinde piyasa değeri ve fiyatını oluşturan etkiler üretirken; diğerk taraftan kapitalist üretimin bütününe içerecek şekilde sermayenin bir sektörden başkasına ve bir ekonomik bölgeden diğerkine hareketliliğini sağlayacak şekilde pre-kapitalist ilişkilerden kaynaklanan ve kapitalist üretim ilişkilerine dahil olabilmenin koşulu olarak uluslararasılaşmayla karşı karşıya kalan serveti de kapsayacak şekilde farklı düzlemlerde meydana gelir (Özdemir, 2014: 34, 35).

Sosyal sermaye açısından açıklanması gereken bir başka konu daha önce de belirtildiği gibi para sermayedir. Para olarak para ile sermaye olarak para aynı şey değildir ve farklı dolaşım biçimleriyle ayırt edilirler (Marx, 2015: 152). Meta dolaşımının dolaysız biçimi, M-P-M, satın almak için satmak anlamına gelirken ve kullanım değerine işaret ederek tüketimle son bulurken; bu biçimin yanında daha spesifik bir biçim olan P-M-P satmak için satın almayı ifade eder, bunu harekete geçiren dürtü mübadele değeridir ve başlangıçta dolaşıma sokulan değer olduğu gibi kalmaz, kendine artık değer ekler veya kendini değer olarak büyütür ki; bu hareket onu sermaye dönüştürür (Marx, 2015: 152-155). Paranın sermaye olarak dolaşımı belli başına amaçtır; zira değer in büyümesi ancak

³ Marx, en farklı iktisadi toplum biçimlerinde bile sadece basit yeniden üretimin değil gittikçe büyüyen bir yeniden üretimin, daha fazla üretim ve tüketim dolayısıyla daha fazla ürünün üretim araçlarına dönüştürülerek gerçekleştiğini ifade eder; ancak bu süreçte kendi üretim araçları ile birlikte kendi ürün ve geçim araçlarının işinin karşısında sermaye biçiminde yer almadıkça ilgili sürecin sermaye birikiminin ve kapitalistin işlevi olarak görünmediğine dikkat çeker (Marx, 2015: 578).

yinelenen hareketle olur ve sermayenin hareketi bundan ötürü sınırsızdır (Marx, 2015: 156). Bu ayırım özellikle hammadde üreticisi topluluklarda sermaye ilişkisinin sınırlılık ve imkanlarını belirleyebilmek açısından önem arz eder; zira paranın sermaye olarak işlev görebilmesi için toplumsal yapıların bütününe parayı kapitalist yatırımın bir aracı olarak kullanılmasını mümkün kılması gerekir. Bir başka deyişle, paranın kendisi kapitalist üretim ilişkilerinin derinleşmesine ve sermayenin emek üzerindeki gerçek tahakkümüne yol açmaz. Böylece hammadde üreticisi toplumsal formasyonlar içerisinde kamu kesimi ya da şirketlerin elinde çok miktarda para bulunması para sermayenin varlığına işaret etmez; para kapitalist piyasa koşullarında emeğe, hammaddeye, enerjiye ve makine alımına harcanabildiği, para sermayenin meta sermayeye dönüşebildiği ya da bu imkanların bulunduğu toplumsal formasyonlara mali dolaşım üzerinden eklenilebildiği müddetçe sermaye işlevini görmekle beraber para sermayenin temsilcisinin çağdaş normlara uygun bir şekilde şirket formunda biçimlenmesi gerekmektedir (Özdemir, 2014: 36).

Şirketler tüzel kişiliği haiz varlıklar olarak yalnız meta üretmezler; aynı zamanda meta üretici potansiyellerini piyasanın yatırımlarına sunabilecek şekilde örgütlenirler; bu anlamda bir şirketin değeri ölü emeğe değil, şirket hisselerinin borsada işlem gördüğü takdirde -aynı zamanda uluslararası sermayeye açık hale gelir- piyasalar tarafından gelecekte piyasa normları uyarınca üretim yapabilme beklentisinin değerlendirilmesine göre belirlenir ve bu itibarla şirket maddi olmayan unsurlarıyla uluslararası kapitalist sisteme dahil olur (Özdemir, 2014: 37). Şirketin hisseleri kendi iktisadi pozisyonlarını piyasaya değil de siyasete ve ideolojiye dayandıran sınırlı bir zümreye açıkça, şirket uluslararası kapitalist sisteme dahil olamaz. Bununla beraber şirket yöneticisi sınırlı zümre, siyasal iktidarından faydalanarak kamusal varlıkları bireysel mülkiyete tahvil edebilme kapasitesini kullanıp para sermayeyi meta sermayeye dönüştürse dahi, şirket yöneticisi sınıf uluslararası işbölümüne sermayenin tam temsilcisi olarak katılamaz (Özdemir, 2014: 38). Buna bağlı olarak sermayenin genişletilmiş yeniden üretimini oluşturan, aşağıda incelenecek seçenekler, devlet içerisinde temsil edilen tekil kapitalistlerin güncel taleplerinin aynı kişilerin sınıfsal konumlarıyla bağlantılandırabilme imkanı sunduğundan tercih edilmiştir; zira sınıfsal taleplerin devlet içerisindeki sürekli temsili sermaye ilişkisinin kurucu unsurlarındandır (Özdemir, 2014:

40); bu itibarla sermayenin üretken sermaye, özelleştirme ve metalaştırma şeklinde genişlemesi devlet iktidarının kullanımını, devlet içerisindeki temsili etkilediği gibi temsilin arttığı ölçüde, devlete yöneltilen talepler dolayısıyla devlet biçiminin de sürekli yeniden belirlenmesini gerektir (Özdemir, 2014: 39).

1.1.4.1 Üretken sermaye

Sermaye; tarihin belirli bir döneminde ilgili toplumsal formasyonlar içerisinde hakim hale gelmiş, sınıf mücadeleleri içerisinde belirlenmiş bir toplumsal ilişki olarak (Özdemir, 2014:32) birbirinden bağımsız sayısız üretici etkinliğin gündeme getirdiği taleplerin toplam etkisine denk gelmektedir (Özdemir, 2014: 40). Gelecekte üretilen artı değere yönelerek genişleme, duraklama, kriz ve yeniden genişleme döngüsünden oluşan çevirimlerle birlikte dönüşen üretim etkinliğine ve sermayenin bu etkinliğe bağlı dolaşımına denk düşer (Özdemir, 2014:39).

Sermaye, yeniden üretim aracı olarak hizmet eden birikmiş emekle sınırlı değildir, aynı zamanda birikmiş emeğe kendi değişim değerini korunmasının ve çoğaltılmasının aracı olarak hizmet eden yaşayan emektir (Marx, 1999: 30). Sermaye ancak işgücü karşılığında değişilmek suretiyle yani ancak ücretli emek yaratarak çoğalabilir (Marx, 1999: 31). Sermayenin genişletilmiş yeniden üretimi P-M-M1-P1⁴ şeklinde şematize edilebilir; bu durumda M-M1 evresinde ücretin artı değer karşısındaki oranını düşürebilen bireysel kapitalistler rakiplerine avantaj sağlamış olurlar ve genel olarak sermaye bu süreçte birikir (Özdemir, 2014: 41).

Birikimin olabilmesi için artık ürünün bir kısmının sermayeye çevrilmesi gerekir. Ne var ki, bir mucize olmayacaksa, sermayeye dönüştürülecek şeyler ancak emek sürecinde kullanılabilen şeyler, yani üretim araçları ve sonra da işçinin yaşamasını sağlayan şeyler, yani geçim araçlarıdır. O halde, yıllık artık emeğin bir kısmının yatırılmış olan sermayenin yenilenmesi için gerekli olan miktarın ötesine geçen ek üretim ve geçim araçlarının üretimi için kullanılmış olması gerekir... bu unsurlara fiilen iş gördürebilmek için, kapitalistler sınıfının ek emeğe ihtiyacı olur. Halen çalıştırılmakta olan işçiler üzerindeki sömürü genişliğine ya da derinliğine artırılamıyorsa ek emek güçlerinin bulunması gerekir (Marx, 2015: 561, 562).

⁴ P=para sermaye, M=meta sermaye, M1=emek sürecine girerek yeni bir biçim kazanmış meta sermaye, P1=satış yoluyla üretimi esnasında kullanılan emek gücünün verili bir toplumsal düzeye eşit olduğu ispatlanmış M1'in yeniden para formuna bürünen hali

Luxemburg, kapitalist toplumun artık değerin kademeli olarak sermayeye dönüşümü yoluyla sermayede sağlanan artışla -Marx'ın ifadesiyle sermaye birikimiyle- karakterize olduğunu söyler; ancak kapitalistin, üretim için gerek duyulan şeyleri bir araya getirdikten sonra bile görevini tamamlayamadığını; zira sermaye birikimi açısından elzem olanının yeni sermaye tarafından yaratılmış yeterli miktarda metanın piyasada kendine yer bulması ve gerçekleşmesi olduğunu vurgular (Luxemburg, 2003: 20-23). Luxemburg'a göre yanıt; kapitalistlerin işçilerin tüketim ihtiyaçlarının mümkün olduğunca düşük tutmak istemesinde veya üretim araçlarının üretiminin artmasında değil; dünyanın hatırı sayılır bir kısmının kapitalist olmadığı sürece kapitalist fethin yeni alanlara doğru yayılmasında bulur (Zarembka, 2015: 22).

Emperyalizmin klasik döneminde merkez ülkelerde başlayan sermaye dolaşımının uzantısı olarak merkez-çevre ilişkiler tek bir sürecin çeşitli aşamaları halinde şekillenir; para sermaye (P) merkez kapitalist ülkelerde değerlenmeye başlar; hammadde, enerji, makine ve emeğe (P-M evresi) ya kendi ülkesinde ya da sömürge ülkede dönüşür; kendi ülkesinde dönüştüğünde sömürge ülke çoğu kez mamul malı satılarak artı-değerin realize edildiği yer hakine gelirken sömürge ülkede dönüştüğünde ilgili ülkenin emek potansiyellerini ve doğal kaynaklarını kullanır, her iki durumda da çevrimini tamamlamış para sermayenin yatırıma dönüştürüldüğü başlangıç noktası merkez ülkenin yatırım alanlarıdır; bu itibarla bu dönemde kapitalizm az gelişmiş ülkelerde içerisinde dinamikleri merkez ülkelerdeki sermaye dolaşımına bağlı dışarı bir sürecin yerel uzantısı şeklinde örgütlenmiştir (Özdemir, 2014: 41, 42).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Amerikan üretim ve tüketim normlarının uluslararasılaşmasıyla başlayan ve 1960'ların sonu itibariyle yeni sanayileşen ülkelerin ortaya çıkmasıyla neticelenen iki uluslararasılaşma dalgası yukarıda çizilen görüntüyü esaslı şekilde değiştirmiştir; mevcut durumda sermaye artık tek bir merkezden değerlendirme sürecine girmemektedir, farklı bölgesel merkezlerden başlayarak değerlendirme sürecine giren çoklu çevrimler olmakla beraber, ilgili çevrimler sadece meta dolaşımını değil, eşitsiz değişim ve karşılıklı bağımlılığın güncel görünümünü de değiştirmekte; özellikler Sovyet Sisteminin çöküşüyle beraber çok sayıdaki münferit kapitalist talebin

az gelişmiş ülkeler üzerinde yoğunlaşan etkileri de hesaba katılmalıdır⁵ (Özdemir, 2014: 42, 43). Değişimlerden bahsedilmesi, sermaye dolaşımının somut görünümünün anlaşılması bakımından gereklidir; ancak sermaye dolaşımının tek çeşidi üretken sermaye biçiminde olmaz, üretken sermayenin sunduğu değerlenme ve genişleme imkanları zayıfladığında sermaye geçmişte üretilmiş bulunan artı değere yönelerek genişler.

1.1.4.2 Daha Önce Üretilmiş Olan Artı Değerin Temellükü (Özelleştirme)

Kriz evlerinde; örneğin aşırı birikim veya yetersiz tüketim durumlarında; yatırımlar gelecekte üretilecek olan değere yönlendirilemeyebilir, bu hallerde para sermaye gelecekte üretilecek değeri hedeflemekten ziyade geçmişte üretilmiş bulunan artı değere yönelerek değerlenme sürecini sürdürme strateji benimser (Özdemir, 2014: 43). Geçmişte üretilmiş olan artı değer yeniden paylaşımı özelleştirme politikalarıyla gerçekleşir ve bu itibarla özelleştirilen kamusal varlıklar ilgili topluma mal olduklarından daha azına satılması veya maliyetinin ödenmesi fark etmeksizin tekel konumları nedeniyle sürekli gelir sağladıklarından, sermaye yeniden üretilecek artı değer için yatırım yapmadan yeni kaynaklara ulaşır (Özdemir, 2014: 44). Özelleştirme daha önce kamu hizmetinin şirketlere devredilmesi şeklinde olabileceği gibi kamu hizmeti gören varlıkların şirketleştirilerek satılması şeklinde de görülebilir (Harvey, 2004: 123).

Aşırı birikim sermaye fazlalarının karlı yatırım alanları bulamadan atıl kalması durumuna denk gelmekteyken; özelleştirme düşük ve bazı durumlarda sıfır maliyetle bir dizi varlığı sermaye birikimin hizmetine sokmaktır (Harvey, 2004: 124). İlkel birikim süreçlerine dahil olan özelleştirme süreci Marx tarafından, ilkel birikimde; arazinin alınması, çevrenin, üzerinde yaşayan halkın topraksız proletaryaya dönüştürülmesi ve özelleştirilerek sermaye birikiminin hizmetine sokulması şeklinde tanımlar (Harvey, 2004: 124). 1970'lerdeki aşırı birikim krizinin iyice belirginleşmesiyle amentüsü özelleştirme ve piyasa liberalizasyonu olan neo-liberal akımın benimsenmesi sonucu Reagan ile Thatcher devlet faaliyetlerinin odağını refah devleti anlayışından arz yanlı sermaye sermaye birikimi koşullarını destekleyici devlet politikalarına çevirdi ve bir kaç

⁵ Tüm bu değişiklikler aşağıda Kolektif Emperyalizm bölümünde incelenecektir.

yıl içerisinde neo-liberal doktrin başta Anglo-Amerikan dünyası olmak üzere Avrupa'nın ve dünyanın bir çok yerinde başat politika haline gelmeye başladı (Harvey, 2004: 131). Devlet politikalarının başlıca amacının ortak mülkiyet nesnelere çevrenmesi sonucu olarak, ortak mülkiyete veya devlet mülkiyetine konu olan değerler piyasaya arz edilerek; aşırı birikmiş sermayenin yatırım yapabileceği, yenileyebileceği ve üzerinde spekülasyon etkinliklerde bulabileceği yeni karlı alanlar açıldı ve bu strateji hem yurtiçinde hem yurtdışında özelleştirilebilecek başka alanlar arayışına geçti (Harvey, 2004: 131).

- 1 Neoliberalizm ve özelleştirme politikalarının önem kazanması devalüasyonlarla ilgilidir; (Harvey, 2004: 151) kriz yaratımı, yönlendirilmesi ve kontrol altına alınması sonucu dünyanın başka yerlerinde devalüe edilmiş varlıkların aşırı birikim sorununu çözebilir. Dışsal etmenler tarafından desteklenen uluslararası mali uzmanlığında, genel bir çöküşe yol açmadan -özellikle IMF yapısal uyarlanma programlarının işlevi budur- belli bir sektörde, belli bir ülkede veya kapitalist faaliyetin yürütüldüğü tüm bölgesel komplekste sınırlı krizler yaratılarak sermaye varlıklarının ve işgücünün değeri düşürülebilir ve aşırı birikmiş sermaye kendisine karlı alanlar bulabilir (Harvey, 2004: 124, 125). Değerli varlıklar sistem dışına çıkarılarak değeri düşürülmekte ve sermaye fazlaları tarafından ele geçirilip sermaye birikimine dahil edilinceye kadar bekletilmektedir (Harvey, 2004: 126). Özellikle, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Çin ekonomisinin dışa açılmasıyla sermaye birikimi için o zamana kadar mevcut olmayan yeni alanlar ortaya çıkmıştır (Harvey, 2004: 124). Bu itibarla 1990'larla Sovyet sisteminden kalanların küresel çapta özelleştirme furusuyla; IMF, DTÖ, DB'nin yatırım terimini geçmişte üretilmiş bulunan artı değere el koyma anlamında kullanması arasında paralellik gözlemlenmektedir (Özdemir, 2014: 44).

1.1.4.3 Metalaşma

Metalaşma, genellikle krizin getirdiği genişleme ve değerlenme engelleri nedeniyle bireysel kapitalistlerin önceden alım satım konu olmamış ve bundan ötürü metalaşmamış varlıkların bulunduğu alanlara girmeleriyle somutlaşır ve özelleştirmeyle birlikte görünmesi olasılık dahilinde olmakla beraber özelleştirme stratejisinin görece olarak önemini yitirdiği dönemlerde daha çok talep edilir (Özdemir, 2014: 44). Metalaşmamış olan varlıklar genellikle ilgili toplumun üyelerinin kolektif olarak sahip olduğu varlıklar olmaları nedeniyle kolektif mülkiyet veya devlet mülkiyeti altında bulunurlar ve bunların sermaye ilişkisine dahil olabilmesi için kolektif mülkiyetten özel mülkiyete tahvil edilmeleri gerekir ki; bu geçişin dinamikleri ilgili toplumdaki mevcut devlet biçimine göre farklılık gösterdiğinden metalaştırma yukarıdaki iki seçenekte olduğu gibi tekil kapitalistler tarafından gerçekleştirilemez (Özdemir, 2014: 44).

Kapitalist kalkınma mantığını benimseyen ya da benimsetilen herhangi bir toplum; Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle beraber iyice açığa çıkan ve Çin örneğinde de kendisini açıkça gösteren, geniş kapsamlı yapısal, kurumsal ve yasal değişimlere maruz kalarak; kapitalist güçlerin ve uluslararası kurumların önerdiği 'şok terapi' adı altında vahşi bir ilkel birikim dönemine girer (Harvey, 2004: 127, 128). Bunun gerçekleşmesi için finansallaşma ve serbest ticaret tek başına yeterli değildir; devlet gücünün kullanılması en önemli etmendir (Harvey, 2004: 130).

Metalaştırmaya yönelik işlemlerin yoğunlaştığı süreçler, devreye merkezi kapitalist ülkelerin, kapitalizmin küresel kuruluşlarının, merkez ülke kapitalizmine doğrudan bağlanmış yerel unsurların, dönemin ideolojisinin ve belli başka güçlerin girmesiyle somutlaşan öznesiz dönüşüm nedenleridir. Pre-kapitalist üretim ilişkilerinin ve devlet formlarının belirleyici olduğu toplumlarda bu dönüşüm ya yetersiz ölçüdedir ya da yoktur. Bu bağlamda üçüncü durum, metalaşma süreçlerinin bir parçası olarak ilkel birikim alanlarını içermekte ve anılan ilkel birikimin gerçekleştirilebilmesi için söz konusu ülkelerde mutlaka devlet biçiminin dönüşümünü gerektirmektedir (Özdemir, 2014: 45).

1.2 FARKLI ULUS-DEVLETLERE AİT İKTİDARIN ULUSLARARASI KULLANIMI

Kapitalizm dünyayı, yatırıma ve pazarlara erişimin coğrafi olarak aşırı eşitsiz dağıldığı bir küresel sistem altında birleştirmeye çalışmaktadır; bu eşitsiz ve bileşik gelişim eğiliminin sonucudur (Callinos, 2010: 22). Kapitalizmde karların sürekli düşme eğilimi sermaye faaliyetlerinin derinleşmesini ve coğrafi genişlemesini zorunlu kıldığından kapitalist sistem doğası gereği küresel bir sistemdir; fakat eşitsiz ve bileşik gelişimin sonucu olarak derinleşme ve genişleme eğilimi eşitsizdir. Kapitalist sistemin temel dinamikleri bir taraftan zenginlik yaratırken diğer yandan da sürekli olarak yoksulluk üretir (Özdemir, 2010: 28). Marx' a göre, kapitalizmin genişlemesi, uluslararası hiyerarşik işbölümüne yol açmakta ve bu işbölümü içerisinde bazı ülkeler bağımlı bir konumda yer almaktadır. Bunun sonucu olarak ise ülkelerin sömürsü kapitalizmin eşitsiz gelişmesi içerisinde kökleşir ve böylece bir sınıf bir başka sınıf tarafından sömürülür (Kiely, 2015: 240). Farklı ulus devletlere ait iktidarın uluslararası kullanımı esasen emperyalizme denk gelmemekle birlikte bu olguyu açıklamak için emperyalizm teorilerinin kullanılması gerekir; zira emperyalizm teorilerinin araştırma nesnelere birini oluşturmaktadır. Emperyalizme ilişkin bir çok teori bulunmaktadır; yukarıda açıklanmaya çalışılan sermayenin uluslararasılaşmasının üç aşamasına binaen

uluslararasılaşma süreçlerinin sonucu olarak emperyalizm tartışmaları da klasik emperyalizm teorileri, İkinci Dünya Savaşı sonrası emperyalizm teorileri ve yeni emperyalizm tartışmaları olarak üçe ayrılabilir. Bu bölümde bir sonraki bölüme tarihsel bir arka plan sunmak amacıyla 1970'lere kadar, bir başka deyişle sermayenin uluslararasılaşmasının hızlı bir ivme kazandığı döneme kadar emperyalizm hakkında ortaya konulmuş bazı görüşlere değinilecektir. Dönem itibariyle farklı ulus devletlere ait iktidarın uluslararası kullanımından ziyade farklı devletlere ait iktidarın farklı devletlerce kullanılması söz konusu olmakla birlikte; karteller arasındaki anlaşmaların ve büyük kapitalist devletlerin dünyayı bölüşümünün başlaması itibariyle sonraki döneme etkileri bakımından incelenmesi gerekmektedir. İzleyen bölümlerde ise yeni emperyalizm tartışmaları ele alınacak, mevcut düzeni değerlendirmek için kolektif emperyalizm olgusu açıklanacak ve kolektif emperyalizme direnen devletler incelenecektir.

Birinci Dünya Savaşına kadar ve savaş sonrası dönemde, farklı ulus devletlere ait iktidarın uluslararası kullanımının sadece ekonomik temellere dayandırılmaması, kullanımın siyasi yönünün daha ağır bastığı Lenin ve Bukharin tarafından vurgulanmıştır. Dönem, tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin ortaya çıkmasıyla ve sermaye ihracının birincil önem kazanmasıyla birlikte; dünyanın uluslararası tröstler arasında paylaşılmasının başlamış ve bu itibarla dünya üzerindeki bütün toprakların en büyük kapitalist güçler arasında bölüşülmesinin tamamlanmış bulunduğu bir aşama olarak tanımlanmaktadır (Lenin, 2009: 101). Ancak Lenin aynı zamanda uluslararası anlaşmalar ve kartellerin kapitalist güçler arasındaki kuvvet ilişkisini kayıt altına alsa da kapitalist gelişimin dinamik çehresi küresel güç dağılımını sürekli olarak değiştirmekte olduğundan; ilgili anlaşmalar ve kartellerin her zaman geçici olmakla birlikte istikrarsızlığa yol açacağını ve bunun sonucu olarak oluşacak yeni ilişkilerin sadece kuvvetin kullanımıyla veya gösterimiyle sağlanabileceğini de belirtmiştir (Callinicos, 2010: 22). Bukharin ise sermayenin iki eğilimi olarak merkezileşme ve yoğunlaşmayla birlikte uluslararasılaşma eğilimini tespit ederek; emperyalistler arası rekabetin sonucu olan savaşın nedeninin, uluslararasılaşma eğiliminde bulunan dünya ekonomisinin ulusallaşma eğilimiyle bloklara ayrılmış bir düzlemde işleminin getirdiği çelişkilerde aranması gerektiğini ortaya koymuştur (Özdemir, 2010: 131). Tekellerin izlediği sömürgeleştirme politikaları buldukları ulusal devleti kendi çıkarlarını gerçekleştirmek

için bir aygıtı çevirmeleri ve izledikleri sömürgeleştirme politikaları nedeniyle sermaye ihracına yöneldikleri ülkelere doğrudan siyasi baskıları yönelmesi nedeniyle; dönemi sadece ekonomik temelli olarak kavramak mümkün değildir. Lenin ve Bukharin sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması ile birlikte ulusal düzlemde sermaye ve devletin bir birleşimin haline gelen kapitalist gelişmenin özel bir aşamasına dikkat çekmekle beraber, büyük kapitalist güçlerin jeopolitik rekabetinden çıkan Birinci Dünya Savaşı'nı devletleri yöneten tekellerinin ekonomik ve bölgesel politikalarının bir sonucu olduğunu ortaya koymuşlardır (Callinicos, 2010: 14)

İkinci Dünya Savaşı sonrası tüm dünyayı bölüşen kapitalist devletlerin, azgelişmiş kapitalist devletler üzerinde kurduğu resmi tahakküm politikaları, ilgili bölgelerdeki bağımsızlık hareketleriyle birleşince sömürgeleştirme süreci başlamıştır (Magdoff, 1975: 73). Ancak bu emperyalist devletlerin askeri ve ekonomik tahakkümünü farklı biçimlerde sürdürmediği anlamına gelmemektedir (Kiely, 2010:5). Özdemir'in ifade ettiği gibi:

Güç kavramının içeriği ve teorik kullanımı da değişti İkinci Dünya Savaşından sonra. Sermaye dolaşımına zorla sokma eylemine tekabül eden emperyalist iktidar ve şiddet kavramları, bu tarihten sonra piyasa aracılığıyla tatbik edilen gücü de kapsayacak şekilde genişleyip yeni kullanım alanları buldular. Çıplak güç karşısında piyasaların tatbik ettiği gücün teorik itibarı attı. Çok uluslu şirketlerin piyasalarda kurduğu tahakküm ve bunun sonuçları emperyalizm faaliyetlerine eklendi (Özdemir, 2010:152).

Bağımsızlık dalgasının hızla yayılmasıyla birlikte yeni ulus devletler ortaya çıkmış ve egemenliğini yeni kazanan bu ülkelerin kapitalist sisteme eklemlenmeleri sorunu, kapitalist devletler için dönemin sıkıntılarından biri haline gelmiştir. Üçüncü Dünya devletleri küresel sistemden faydalanabilmek için sanayileşme ve gelişme yönünde adımlar atmak istemiştir. Fakat yeni kurulan bu devletlerin gelişmiş devletleri taklit ettikleri takdirde onlar gibi kalkınabileceklerine ilişkin hakim söylemin aksine, gelişmiş devletlerle bağımsızlığını yeni kazananlar arasındaki uçurum gittikçe açılmakta olduğu gözlemlenmiştir. Kendi kendine yeterlilikten yoksun bu yeni ekonomiler büyük kapitalist devletlere bağımlı hale gelmiştir (Frank, 1975: 113). Sovyetlerin nüfuz alanı dışarısında kalan bölgeler hızlı bir şekilde küresel ölçekli kapitalist üretim ağına dahil edilmişler, böylece yabancı yatırımlarda büyük artış meydana gelmiş ve devletin işlevinin dönüşümüne yol açmıştır (Öztürk, 2006: 284). Klasik dönemde tekellerin devlet

içerisinde bütünsel temsili sonucu ulusal sermayesini koruma görevi olan devlet, yabancı yatırımların artmasıyla birlikte yatırım yapan sermayeleri de koruma ve küresel düzeyde sermaye birikimi sürecinin ilerlemesine hizmet etme görevini de üstlenmiştir (Magdoff, 2006: 74). Bununla birlikte sömürgeciliğin tasfiyesi de göz önünde bulundurulduğunda; siyasi ayağına vurgu yapılan farklı ulus devletlerdeki iktidarın uluslararası kullanımı, ekonomik zorunluluklar yoluyla kendini dayatmaya başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı ve sonrası ortaya konulan teorilerinin odak noktasını; sermayenin merkezileşip yoğunlaşması, ulusal para-sermaye hareketlerinin hızlanarak kapitalizmin küresel bir sistem haline almaya başlaması ve dünya pazarının bölüşümü doğrultusunda artan rekabetin sonuçları oluşturur (Sune, 2016: 5). İlgili dönemde tekeller aracılığıyla egemen sınıfın devlet aygıtında tamamiyle temsiliyet bulması sonucu; sınıf analiziyle başlayan çalışmalar devlet ekseninde yürütülmekle birlikte, ülkeler arasındaki ilişkilerin temeli üretim ilişkileri temeline oturtularak başka devletlere ait iktidarın sınıfsal karakteri vurgulanmıştır (Gilpin, 1987: 43). İkinci Dünya Savaşından sonra emperyalizme ilişkin teorilerin belirleyici unsuru emperyalizmin salt çıplak güce dayanmadığı aynı zamanda piyasanın tatbik ettiği şiddetin de teorik hesaplara katılmasıdır; Düzenleme Okulu ise piyasa şiddeti ile birlikte sermayenin ağırlıklı olarak temsil edildiği devlet biçiminin etkisini de tartışmalara eklemektedir. Sermayenin yeniden değerlendirilmesi sürecinde askeri şiddet, piyasanın tatbik ettiği şiddet ve devlet biçiminden kaynaklanan şiddet iç içe geçmiş haldedir ve toplumsal ve uluslararası ilişkilerin dikey ve yatay boyutlarını tümüyle kapladığından emperyalizmin yeni bir aşamasından bahsedilme imkanı doğmuştur (Özdemir, 2010: 336,337).

1.2.1 Uluslararasılaşma Süreçlerinin Sonucu Olarak Emperyalizm

İkinci Dünya Savaşından sonra sermaye faaliyetlerinin sınırlarının genişletilmesine dair taleplerin cevap bulmasıyla sermayenin uluslararasılaşması ve kapitalist üretim tarzının coğrafi alanda genişlemesinin yüksek bir ivme kazanmasıyla beraber kapitalist sistemin genişleme ve derinleşme süreci yeni bir aşamaya taşınmıştır. Ancak 1970'lerde merkez ülkelerin yüksek üretkenliğe dayalı birikim stratejilerinin sınırlara dayanması karşısında sınıf mücadelesinin keskinleşmesi kapitalizmi yeni bir krize sokmuş; uluslararası

örgütlerin yeni ilişkilerin taşıyıcısı olmaya başladıkları bu dönemde yapısal uyum ve liberalizasyon stratejileri geliştirilmiş, az gelişmiş ülkelere neoliberal politikalar dayatılmış, ithal ikameci içe dönük birikim stratejileri yerini ihracata dönük birikim stratejilerine bırakmıştır (Öztürk, 2006: 291). Krizle birlikte büyük kapitalist merkezler arasında üretimin küreselleşmesi ekseninde yeniden işbirliği sağlanarak üretimin yapısında köklü değişimler meydana getirilmiştir. Üretim, coğrafi bakımından geniş pazarlara yayılmakla birlikte ücretlerin düşük olduğu bölgelere kaymasıyla; esnekleşme, güvencesizleştirme gibi birikim stratejileri ile uluslararası üretim zincirleri oluşturulmasıyla; üretimin yerelliği kırılmıştır (Kiely, 2010: 5). Üretimin yerelliğinin kırılması bir önceki dönemde yabancı yatırımlar üzerinden diğer ulus devletlere taleplerini dayatabilen sermaye gruplarının devlet içerisinde doğrudan temsiliyet bulabilmesine; yönetişim gibi kavramların ortaya çıkmasına ve düzenli fiyatlar, işçi haklarına kısıtlayıcı uygulamalar, yabancı yatırımlar ile yerli yatırımlar arasında ayrımcılık yapmama gibi uluslararası birikim koşullarının yeniden üretilmesi için gerekli düzenlemelerini yapan ve önlemleri alan yeni bir devlet tipinin oluşumuna sebebiyet vermiştir (Sune, 2010: 107). Küresel yönetişim koyduğu kurallar 1970'ten itibaren daha akışkan ve açık ticari ilişkiler sistemi içerisinde rekabetin artmasıyla neoliberalleşmenin, başarılı devletler ve bölgelerce eşitsiz coğrafi gelişim mekanizması dolayısıyla tahrik edilmesinden ve baskı yaratmasının bir yolu olarak görülebilir (Harvey, 2015:95). Uluslararası işbölümünün; az gelişmiş ülkelerin üretim, bölüşüm, dolaşım ve tüketim süreçlerini merkezdeki zengin ülkelerin ihtiyacına göre biçimlendirmesi; az gelişmiş ülkelerin birikim yapma yeteneklerinin üretim güçlerinden önce küresel ölçekte üretim ilişkileriyle bağlantılı olduğunu ve bundan dolayı belli alanlarla sınırlı kalmaları sonucunu doğurur (Özdemir, 2010: 164-166).

1980'lerde Çin'in kapitalistleşmesini, 1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılması takip edince ABD hegemonyasının iyice belirginleştiği söylenebilir; zira Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla sisteme hammadde satıcı olarak eklenmek suretiyle kendine yaşam alanı bulabilmiş az gelişmiş kapitalist formasyonlar dönüşmek zorunda kalmış ve ABD uluslararası hukuku biçimlendirme yetisini büyük ölçüde haiz hale gelmiştir (Sune, 2013: 102). Bunun sonucu olarak ABD ve ABD ile işbirliği içerisinde olan diğer büyük kapitalist devletlerin emperyalist politikalarına meşruiyet kazandırma faaliyeti

kolaylaşmaktadır. Şöyle ki demokrasi, insan hakları, serbest piyasa, özel mülkiyet, fikri mülkiyet gibi uygulamalar tartışma olmaksızın evrensel norm haline getirilerek ilgili normlara uymayan veya gereğini yerine getirmeyen devletler ‘başarısız’ ya da ‘haydut’ şeklinde tanımlanması yoluyla ilgili devletlerin insani müdahale, önleyici müdahale gibi stratejilerle dönüştürülmektedir (Rajagopal, 2003: 138). Panitch ve Gindin, bu dönem emperyalizminin en büyük özelliğinin kendini gizleme konusundaki beceresi olduğunu söyler; zira müdahaleler NATO, BM ya da ‘uygar’ devletler işbirliğine dayanarak yapılmakta ve muayyen devletler neo-liberal içerikle yeniden yapılandırılmaktadır (Panitch&Gindin, 2006: 21). Kapitalist devletlerin az gelişmiş ülkeler üzerinde kurduğu doğrudan tahakkümün ortadan kalkmasıyla emperyalist sömürünün siyasi yanı görünmez kılındığından; bu dönemdeki emperyalizm teorilerinin emperyalizmin ekonomik bir gerçeklik olarak algılamaya başladıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. 1960’larda ve 1970’lerde ortaya çıkan yazın az gelişmiş ülkelerin sömürsünü sorunsalının merkezine oturtmuştur.

1960’lı ve 1970’li yıllarda ortaya çıkan yazında iki ana izlekten bahsedilebilir; bunlardan birincisi klasik izleği takip eden *Monthly Review* çevresi; diğeri ise yapısal eksenli yaklaşımlar getiren Bağımlılık Okulu ve Dünya Sistemi Yaklaşımıdır. Bağımlılık Okulu ve Dünya Sistemi Yaklaşımı tarafından geliştirilmiş ve kapitalist ülkelerin temsil ettiği merkez ülkelerle kapitalizmin tam gelişmemiş olduğu çevre ülkeler arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır (Sune, 2016: 13). Bağımlılık Okulu, üçüncü dünyanın geri kalmışlığının asıl nedenini çevre ülkelerin merkez ülkelere olan bağımlılığına dayandırır. Kapitalizmi dünya çapında bir tekelci mübadele ve sömürü sistemi olarak ortaya koyar ve kapitalizme içkin çelişkilerin ekonomik artığa el konulmasıyla oluşan merkezlerdeki gelişmişliğe ve çevrenin az gelişmişliğe mahkumiyetine dayandırır (Frank, 1967: 153,154). Dünya Sistemi Yaklaşımı, Bağımlılık Okulu’nun aksine çalışma alanlarını az gelişmişlik olgusu ve çevre ülkelerle sınırlı tutmamış, bir bütün olarak dünya ekonomisine odaklanmıştır. Bağımlılık Okulu’nun mübadeleye yaptığı vurguyu dünya çapındaki birikim ile birleştirmiş ve hiyerarşik bir bütün olarak dünya sisteminin merkez ve çevreler dışında kalanları yarı çevre kavramıyla tanımlamıştır. Bu bağlamda dünya sistemi tek bir uluslararası işbölümü kavramsallaştırmasına dayanan bir mega sistemdir (Wallerstein, 1979:5). *Monthly Review* çevresi ise klasik emperyalizm yazarlarının tekelci sermaye

fikrini geliştirip; rekabetçi kapitalizmden tekelci kapitalizme geçişle oluşan dönüşüme odaklanarak analizlerini gerçekleştirmektedirler. Bu doğrultuda geri kalmış ülkelerde neden kapitalist ülkelerin tarihine benzer bir gelişme olmadığını veya bu gelişmenin çok yavaş gerçekleştiği sorusuna odaklanmakta ve soruya az gelişmiş ülkelerin önünde yabancı sermayenin ağırlığından ötürü yapısal bir engel olduğu şeklinde cevap verirler (Özdemir, 2010: 161). Dönemin teorik çalışmalarının ortak özelliği daha önce de belirtildiği gibi emperyalizmi ekonomik açıdan ve etkileri bakımından açıklamaya çalışmak ve bu minvalde fikir üretmektir; ancak 11 Eylül saldırılarından sonra emperyalizmin ekonomik tarafında dayanılarak yapılan açıklamaların yetersiz kaldığı görülmüştür.

11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgaliyle birlikte emperyalizm tartışmaları yeniden gündeme gelmiş ve yeni bir emperyalizm yazını oluşmuştur. Yeni yazın üç temel çizgiden ilerlemektedir (Callinicos, 2010:15,16). Bunlardan ilki Hardt, Negri ve Robinson'un izlediği çizgidir ve kısaca değinmek gerekirse; bu çerçevede kapitalizmin ekonomik ve siyasal olarak uluslararası şekilde organize olduğunu savunarak büyük kapitalist devletler arasındaki çelişkilerin artık kalmadığı sonucuna varılır. İkinci ana çizgi Panitch ve Gindin'in savunduğu çizgidir, buna göre her ne kadar kapitalizm devletlerden müteşekkil bir sisteme ihtiyaç duysa da ABD İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren gayri-resmi bir imparatorluk kurmuş ve diğer büyük kapitalist güçleri kendi hegemonyası altına almıştır. İki görüşe de karşı olan üçüncü çizgi ise esasen Harvey tarafından temsil edilmekle beraber Bello, Gowan, Harman, Rees, Serfat, ve Callinicos'u da kapsamaktadır. Bu görüşü göre kapitalizm 1970'lerde girdiği krizden çıkamamakla beraber soğuk savaş sonrası dönemde jeopolitik çekişmeler halen devam etmektedir. Yeni emperyalizm yazınında ortak olan ise ülkelerin gelişmiş, azgelişmiş, çevre, merkez gibi ayırım yapılarak incelenmesinden ziyade analize dünya ölçeğinde birikimi temel olarak başlamalarıyla birlikte emperyalizmin ekonomik olduğu kadar siyasal boyutunun da var olduğu düşüncesidir (Öztürk, 2006: 297).

Yukarıda bahsi geçen ilk perspektiften bilgi üreten Hardt ve Negri, emperyalizmi post-modern bir çizgiden sorunsallaştırırlar. Sermaye birikimi hususunda, kapitalist küreselleşmeyi yürüten ulus devletin ve onun yerel faaliyetlerinin, ulus üstü şirketler

tarafından oluşturulan ağ tarafından geriye itildiğini ve bu şekilde ulus devlet tarafından yönetilen yerellekle evrenselliğe bağlanarak yerelliğin duvarlarını yıkmıştır (Hardt&Negri, 2001: 286, 368). Ulus devletin yok olmasıyla ulus üstü bir hal alan emperyal iktidarın tanımlanması için emperyalist teriminin yetersiz kaldığını ileri sürerek ‘İmparatorluk’ terimi önermişlerdir. Emperyalizmin aksine İmparatorluk onlara göre; toprak temelli bir iktidar merkezi yaratmamakla beraber sabit sınırlar veya engeller tanımaz; genişleyen, birçok yeri içine katan merkezsiz bir yönetim aygıtıdır (Hardt&Negri, 2001: 19). Böylece yeni bir ülkeselleşme ortaya konulmakta ve imparatorluk hukuki, iktisadi ve siyasi düzenlemeyi küresel düzlemde gerçekleştirmesiyle birlikte; küreselleşme bir olgu olmaktan çıkıp tek bir ulus üstü politik iktidarın tasarlanması olarak ortaya çıkmaktadır (Hardt&Negri, 2001: 33). İmparatorluk perspektifinden bakıldığında, devletler tarafından yönetilen klasik emperyalizmin tamamen reddedilmesi gerekir. İmparatorluğun özellikleri; karma bir kuruluş yapısına sahip olmanın yanı sıra merkezsiz ve dışarısız olmaktır (Hardt&Negri, 2001: 14).

Hardt ve Negri çağdaş İmparatorluk fikrinin ABD’nin yeniden bir açık uzamı eklemeye ve sınırsız bir alanda uzanan ağlar içerisinde, yeniden çeşitli tekil ilişkiler kurma modeline dayanan kuruluş projesinin küresel çapta yayılmasıyla doğduğunu ifade ederler (Hardt&Negri, 2001:197). Uluslararası hakkın her zaman dışsal bir süreç olduğu; ancak İmparatorluğun yayılmasıyla birlikte içsel ve kurucu bir kurumsal süreci gerektirdiği ve anlaşmalarla birliklerin ağının, aracılıkla ihtilaf çözme kanallarının, devletin çeşitli dinamiklerinin eşgüdümünün İmparatorluk içerisinde kurumsallaştığını; bu itibarla küresel sınırın emperyal egemenliğin açık bir alanına dönüşmesinin başladığını iddia ederler (Hardt&Negri, 2001:197). Burada egemenlik fikri de dönüşmüş; egemenliğin sınırlar ve dengelerin, denetim ve istikrar mekanizmalarının anayasa tarafından düzenlenmesiyle doğacağı ve iktidarın aşkınlığına gerek de yer de olmadığını belirtmişlerdir (Hardt&Negri, 2001: 178). Egemenlik yeni ulus-üstü bir iktidarın olmakla birlikte, yeni-ulus üstü iktidar kapitalizmin daha ileri bir aşamasını nitelemektedir ve yeni aşamada egemenlik mekanını sınırlayabilecek bir dışarıyı kalmamıştır (Hardt&Negri, 2001:204). Buna karşılık İmparatorluğa bir alternatif olarak çokluğu sunarak; çokluğun çok boyutlu olmasından otonomiye ve nihayetinde demokrasiye başarma yeteneği olduğunu iddia ederler (Hardt&Negri, 2001: 15). Hardt ve Negri’nin perspektifi ulus

devletlerin neden halen varlıklarını koruduklarını açıklama konusunda yetersiz kalmakla beraber yaptıkları çokluk tanımı da sınıf temelinden kopuktur; küresel birikim sürecinin emperyalist politikalar üzerinde yarattığı çelişkileri açıklamaktan uzaktır.

Buna karşılık ikinci koldan bilgi üreten Harvey, emperyalizmi açıklarken emperyal rekabet olgusuna vurgu yapar. Harvey emperyalizmde yeni olan şeyin ne olduğunu sorar ve cevabını Arrighi'nin gücün ülkesel ve kapitalist mantığının çelişik varoluşlarına (Arrighi, 2001: 62,63) vurgu yaparak verir. Harvey'e göre kapitalist emperyalizmde belirleyici olan sermayenin mantığıdır ve sermaye birikimi gücün birikimini gerektirir (Harvey, 2004:30). Ancak Harvey'nin emperyalizm teorisi sadece bununla sınırlı değildir. Aynı zamanda kapitalist emperyalizmde belirleyici olan gücün, ekonominin ve jeo-politik rekabetin birleşimi olan kapitalist ve bölgesel mantıktır; böylece devletlerin jeo-politik stratejilerinin ekonomik çıkarlara indirgenmesini olanaksız kılar (Callinicos, 2010:18). Bir başka deyişle burada birbiriyle diyalektik ilişki içerisinde olan iki mantık vardır; bunlar sermayenin mantığı ve 'devlet çıkarı' söylemine benzer bir ülkesel mantıktır. Bunun sonucu olarak emperyalist politikalar yalnızca sermaye birikiminin zorunluluklarından yola çıkarak anlaşılabilir; ancak sermaye birikimi stratejileri anlaşılmasızın da ülkesel stratejilerin anlaşılması mümkün değildir (Harvey, 2004: 54-57). Ekonomik rekabet ile jeo-politik rekabet birbirinden ayrılmakla birlikte zaman zaman kesişebilirler de ve birinin diğeri üzerinde kesin bir üstünlüğü yoktur; ancak her halükarda kapitalist mantık her ikisi üzerinde de egemendir (Harvey, 2004: 30). Kapitalist emperyalizm bu perspektiften, devlet ve imparatorluk siyaseti ile sermayenin zaman ve mekandaki birikimin süreçleri arasındaki çelişkili bir karışım olarak açıklanır (Harvey, 2004: 23).

Marx'ın ortaya koyduğu kapitalist üretim ilişkilerinden yola çıkarak; kapitalist üretim tarzının karakteristik özellikleri olan; ücretli emeğin sömürüsü, birikim ve krizlerin ayrılmaz bir sonucu olması itibariyle ekonomik rekabet üretim ilişkilerine içkindir ve kapitalist emperyalizm onun doğasındaki değişim olarak ele alınabilir (Callinicos, 2010:19). Jeo-politik rekabet ise kapitalizmden önceye dayanır. Brenner, pre-kapitalist üretim tarzının hakim olduğu yerlerde; sömürenin veya sömürülenin gelirlerini teknolojik gelişimlerle arttıramayacaklarından dolayı egemen sınıfın kendi pozisyonunu bölgesel

yayılmayla pekiştirebileceğini ortaya koyar. Bu ise orduya ve silahlara yatırımlar birlikte daha etkili bir politik organizasyon ihtiyacını beraberinde getirir (Callinicos, 2010:19). Harvey'nin emperyalizm teorisini benimseyen Callinicos, Brenner'ın iddiasını daha ileriye taşır. Jeo-politik rekabetin, yatırım yapılan alanlarla birlikte yarattığı bölgesel sınırlar içerisinde sermayenin merkezileşmesi ve deniz aşırı ticaretin artması sonuçlarının bireysel kapitalistler arasındaki rekabet tarafından teşvik edildiğini ve bu itibarla ekonomik ve jeo-politik rekabetin devlet ve sermaye arasında giderek artan bir bağımlılık ilişkisini yarattığını savunmakla beraber, ilgili bağımlılık ilişkisinin devletler arası rekabetin sermayeler arası rekabetin altında meydana gelmesi sonucunu yarattığını iddia eder (Callinicos, 2010:20). Harvey ve Callinicos'un emperyalizmi jeo-politik rekabet ile kapitalist rekabetin arasında birbirine indirgenemez diyalektik bir ilişki üzerinden tanımlamaları, güncelde ortaya çıkan coğrafi yayılmaları ve çatışmaları açıklasa da emperyalist devletler arası işbirliği açıklamada yetersiz kalmaktadır.

Sermayenin uluslararasılaşmasıyla beraber birçok devlet içerisinde temsil imkanı bulan sermaye bir yandan farklı devletlere bağımlı hale gelirken; öte yandan devletler de ulusal sermaye dışında birçok sermayeye bundan dolayı farklı ulusların egemen sınıflarına bağımlı hale gelmektedir; bu nedenle tekeller kontrolünde gerçekleşen uluslararasılaşma karmaşık bir iktisadi eylemliliğinin ürününe dönüşmekte ve klasik emperyalizm teorilerinin açıklamaları yetersiz kalmaktadır (Panitch&Gindin, 2006:26). Buradan yola çıkarak emperyalistler arası rekabet ve imparatorluğun post modern yorumlarının emperyalizmi anlamak için yeterli olmadığını söyleyen Panitch ve Gindin; sermayenin finansal, üretken gibi ayrımlarına karşı çıkarak sermaye merkezli çözümleri terk etmeyi ve devlet merkezli çözümlere yönelmeyi önerirler. Sömürgeler ve sömürülen ülkeler arasında kurulan sıkı bağların öne çıktığı emperyalizmin aksine emperyalist devletler arasındaki ilişkilerin belirleyici olduğuna vurgu yaparlar (Panitch&Gindin, 2006: 21, 25). Post-modern söylemin iddia ettiğinin aksine emperyalizm iktidarın sınırlarının ortadan kalmasıyla açıklanamaz; zira Amerikan İmparatorluğu altında tekil devletler yeniden inşa edilmiş ve emperyal iktidarın her bir devlette temsiliyet bulunması sağlanmıştır; başka bir deyişle iktidar iç içe geçmiştir. Devlette uluslararasılaşarak kendi yerel kapitalist düzenini uluslararası kapitalist düzeninin işleyişine katkı koyacak şekilde biçimlendirmiş ve yönetimini dönüştürmüştür. (Panitch&Gindin, 2004: 4-9).

Amerikan hegemonyası altında biçimlenen bu yeni sistemin Panitch ve Gindin'e göre iki temel prensibi vardır; bunlardan birincisi ekonomik anlamda nüfuz etmek, ikincisi ise diğer kapitalistlerle işbirliği yapmaktır (Panitch&Gindin, 2006: 21). Neoliberal kapitalist düzene eklenmeyerek sistem için gerekli uyumu sağlamayan devlet ise haydut olarak tanımlanıp; emperyal politikalara ve askeri müdahalelere maruz kalmakta; uluslararası örgütler ise bu sürecin birer aracı olarak işlev görmektedirler (Panitch&Gindin, 2006:32). Süper emperyalizm perspektifinden yazan yazarlar olan Panitch ve Gindin'e göre, jeopolitik rekabet eskide kalmıştır ve ne Japonya ve Batı Almanya ile ABD'nin ekonomik rekabetinin kurucu bir rolü olduğu 1970'lerdeki kriz ne de Irak savaşındaki karşı ataklar Amerikan üstünlüğüne zarar vermiştir (Callinos, 2010:15). Yazarlar kapitalizm ve emperyalizmin iki farklı unsur olarak ele alınması gerektiğini savunarak; kapitalistler arası rekabet, dünya ölçeğinde eşitsiz değişim ve gelişim kapitalizmin unsurları olduğunu ve bunların emperyalizmle ilişkisi için bütünsel bir devlet teorisi inşa edilmesi gerektiğini savunurlar (Özdemir, 2010: 323). Panitch ve Gindin'in kapitalist devletler arasındaki iş birliğini öne çıkaran yaklaşımları önemlidir; zira bugün emperyalizm kolektif bir içerik edinmiştir (Özdemir, 2014: 14).

1.2.2 Emperyalizmde Kolektif Emperyalist Bloklama

Mevcut durumda uluslararası işbölümünün⁶ yeni coğrafyasında ve küresel meta zincirlerinin çeşitliliğinde; gelişmişliğin esas kriteri geçmişin aksine bir yerde mamul mal üretimi yapıp yapılmadığı değil, ürüne içkin değerın realize edildiği noktada hangi ülkenin bulunduğu olmakla beraber uluslararası düzlemde yeni bağımlılık ilişkilerinin belirleyiciliğinde türlü kaynak aktarma yöntemlerinin gündemde olması ortada kolektif ve bundan dolayı yeni bir emperyalizmin bulunduğunu işaret etmektedir (Özdemir, 2014: 43). Kolektif Emperyalizm, Özdemir tarafından “münferit sermaye gruplarının talepleri dünya sathında çeşitli kurum ve düzenek dolayısıyla koordine edilen siyasal iktidar(lar)a tahvil edildiğinde ortaya çıkan sonuç” olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2014:14).

⁶ “Fiili uluslararası işbölümü ulusların birbirlerini denetleyebilmek için giriştikleri fiili mücadeleler ve şu ya da bu sınıf iktidarının ulusal otonomi edinmek ya da bu amaçtan vazgeçmek için gösterdikleri sürekli çabalar aracılığıyla gerçekleşen bir ‘şans buluşu’dur.” (Lipietz aktaran Özdemir, 2010:237-238).

Emperyalizmin yeni formu, klasik emperyalizmde olduğu gibi sermayenin genişletilmiş yeniden üretimi için gerekli temsil mekanizmalarıyla devlet iktidarının kullanımını kapsasa da; kolektif emperyalist faaliyet bir ulus devletin içerisindeki temsil imkanları kullanılarak ulus devletin diğer alanlarında temsil bulan başka sermaye öbeklerinin dışlanmasına dayanmaması bakımından farklılaşır; bu itibarla İkinci Dünya Savaşı sonrası dinamikleri belirlemeye başlayan; faaliyet biçimi bakımından aynı normlara tabi ve ilgili normlara uyan sermaye öbeklerinin bir çok yerellikte gerçekleştirilecek olan değerlendirme edimine bağımlı olmasının sonucu devletlerin iktidar aygıtlarında meydana gelen biçimsel ve içerik bakımından dönüşümlerin toplam etkisidir (Özdemir, 2014: 85). Kolektif emperyalizm etkisini üreten mekanizmanın aşağıdaki süreçlerde etkin ilişkiler sonucu oluşmuştur (Özdemir, 2014: 89):

- ABD hegemonyasına denk gelen süreçte ABD merkezli üretim ve tüketim normlarının ve bunlarla birlikte önce ABD merkezli sermayenin ve sonra Japon ve Avrupa merkezli teşebbüslerin uluslararasılaşmasında
- Sosyalist uluslararası işbölümü yaratma teşebbüsünün elem verici yenilgisinde
- Münferit sermaye gruplarının farklı devletler içerisinde doğrudan yatırım yapabilmeleri ve bu devletler içerisinde temsil edilebilmeleri için gerekli hukuki-ideolojik-siyasi-iktisadi imkanlara ulaşmalarında dolayısıyla, devlet biçimindeki dönüşümlerde

1990'lardan sonra devletin işlevlerindeki iyice belirgin hale gelen değişimle beraber, sermayenin küresel ölçekli yeniden üretimi koordinasyon içerisindeki yerel devletlerin etkinliğiyle gerçekleştirilmektedir. Kolektif emperyalist faaliyet ağırlıklı olarak Avrupa ve Amerika coğrafyasında yoğunlaşmış Davos, DB, GATT, IMF, NATO, AB, NAFTA, BM üzerinden gözlemlenebilecek bir bloğun, münferit ulus devletler ve mevcut siyasi düzeneğin imkanlarıyla sağlanan kolektif eylemlerinde görülür (Özdemir&Aykut vd., 2015: 36). Yukarıda sayılanlarla beraber; hegemon devlet, münferit kapitalist devletler, sermaye kuruluşları tarafından fonlanan büyük sivil toplum örgütleri ve yerel iktidarların yeniden üretimin çoklu ama koordineli siyasal merkezleri olarak değerlendirilmekle beraber; ilgili merkezler hiyerarşiden muaf değildir, bu bağlamda yerel iktidarlar emperyalist faaliyetin nesnesini oluşturmakla birlikte belirtilmelidir ki; ortada yeknesak bir küresel kapitalizm yoktur, mevcut hiyerarşi kapitalizm üzerinde farklı öneri ve teşkilatlanmalar arasındaki mevcut gerilimler içerisinden çatışmalı olarak belirir (Özdemir, 2014: 86). Mekânsal olarak ABD ve Avrupa'da yoğunlaşan emperyalist faaliyet devlet biçiminin uluslararasılaşması ve sermayenin genişletilmiş yeniden

üretiminde kendi karşıtlarıyla karşı karşıya gelir (Özdemir, 2014: 86, 87). Sonuç olarak ilgili blok iç çelişkilerden azade değildir; ancak başta devletler olmak üzere kendisine vücut veren siyasi düzenekler içerisinde değişen temsil ilişkilerine dayalı olarak ortak şiddet tatbik edebilme kabiliyetini haizdir (Özdemir&Aykut vd., 2015: 36).

Kolektif emperyalizmin, sermayenin girdiği topraklardaki sınıf fraksiyonlarının bir parçası olarak ilgili siyasal alan içerisinde öncelikli olarak temsil edilmek yoluyla yeniden üretiminin bir parçası olması (Özdemir, 2014: 101); kolektif emperyalist taleplerin belirlenmesi açısından önemlidir. Kolektif emperyalist taleplerin ucu açık olmakla ve başat güç ilişkileriyle beraber sermayenin genişletilmiş yeniden üretim stratejilerinin değişimine göre değişmekle birlikte güncel olarak asli olanları saptanmalıdır; zira başka türlü ilgili taleplere direnenleri ve direnme nesnesini açıklanamaz kılacaktır. Bu noktada, 2007 yazından itibaren 2008 yılı boyunca merkez kapitalist ekonomilerde başlayan iflaslar sonucunda otuz trilyon Amerikan Dolarının dünya hisse senedi piyasalarında buharlaşması, başka bir ifadeyle otuz trilyonluk bir değere karşılık gelen varlıkların bir grubun elinden çıkıp diğer bir gruba geçmesi sonucu meydana gelen kriz ve krizi çözmek için ABD yurttaşlarına ait sekiz buçuk trilyonluk değer sermaye gruplarına aktarılması ve Avrupa'da krizde kullanılan trilyonlarca dolarlık servet transferleri (Hanieh, 2012: 233, 234) merkezde talep daralmasına ve küresel imalat sektörlerinde ciddi üretim düşüşlerine yol açmış ve bu itibarla sermaye metalaşma stratejisine yönelmiştir (Özdemir, 2014: 118). Körfez İşbirliği Konseyi'ni oluşturan hammadde zengini ülkelerde hammadde üretiminin geriye doğru metalaşması meselesi yeni değildir; ancak ilgili toplumsal formasyonlara hakim devlet biçimi nedeniyle önünde birçok engel vardır; zira ilgili toplumsal formasyonlar uluslararası işbölümüne kendi özgül koşulları içerisinde katılmakta ve sahip oldukları pre-kapitalist iktidar düzeneklerini kapitalizm koşullarında biçimlendirerek korumaktadırlar ve kapitalist üretim ilişkilerinin gittikçe derinleşmesiyle ilgili toplumsal formasyonların eklemleme biçimi sorgulanır hale gelmektedir (Özdemir, 2014: 124).

Metalaşma, yukarıda da belirtildiği üzere her şeyden önce devlet biçiminin değişimini de içerir; bu itibarla süreç sadece ilgili toplumun kolektif varlıklarının piyasalaşmasını sağlamakla kalmaz, kendisini yürüten aygıtların yapısında bir dönüşüm de gerektirir; bu

bağlamda hegemon devlette siyasi temsilini bulan menfaatle uyumlu sınıf çıkarlarını ifade eden talepler; metalaşma stratejilerinin yöneldiği az gelişmiş devletlerin hukuk düzenleri ve buna bağlı olarak bütün iktidar yapılarının dönüşümünü hedeflemektedir (Özdemir, 2014: 118). Talepler genel olarak; finansal liberalizasyonun gerçekleştirilmesi; kamuya ait gayri menkuller ile kamusal varlıkları özel mülkiyete tahvilini veya özel girişimler tarafından değerlendirilmelerini mümkün kılan hukuksal, kurumsal, örgütsel düzenlemelerin yapılması; kamu iktisadi teşebbüsleri ve benzeri üretici güçleri elinde bulundurulan kolektif tasarruf haklarının özel mülkiyete tahvili veya özel girişimler tarafından değerlendirilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması, küresel mülkiyet hukukunun ulusal düzeyde yasalaştırılması, enerji yataklarının işletilmesi ve enerji ürünlerinin nakledilmesi süreçlerinin serbest piyasa ile uyumlu hale getirilmesi; yerel ve ulusal tahkim mevzuatının akdedilmesi; uluslararası ya da bölgesel oluşumlar dolayısıyla (öneğin, GATT, AB, Gümrük Birliği vb.) emek gücü potansiyeline sahip işçileri dışlayacak şekilde mal ve hizmetlerin küresel dolaşımını kolaylaştıracak iktisat ve gümrük politikalarının üretilmesi; para sermayenin dolaşımının kolaylaştırılması; şeffaf ve Batılı sivil toplum kuruluşları tarafından önerilen özel hukuk normlarını etkin olarak yerel sistemlere uygulayabilme yetkisine sahip yargı sisteminin geliştirilmesi; Batılı sistemlerin uygun temel hukuk alanlarını ve bunları bütünsel ve uyumlu olarak işletebilecek insan haklarına, azınlık haklarına, yönetişimin evrensel ilkelerine saygılı, hür demokratik parlamenter sistemleri hayata geçirecek anayasal düzenlemelerin yapılması; eğitim, sağlık, ulaşım gibi temel kamu hizmeti verilen alanlarda hizmet üretimini piyasa eksenine çekmeyi mümkün kılacak çalışmaların yapılması; kamuda iş akdi benzeri hukuk teknolojilerine dayalı istihdam ilişkilerinin egemen hale gelmesi; devletin toprak üzerindeki örgütlenmesinin egemenlik hakkıyla birlikte dönüştürülmesi; kamu idaresinin yönetim ve uluslararası normları içselleştirmesi; oligarşik bir mülkiyet yapışana sahip olan ancak evrensel yönetim ve düzenleme ilkelerini benimseyen medya düzeneğinin geliştirilmesi; toprak mülkiyetinin çeşitli hukuki ve idari düzenlemeler ile uluslararası ticaretin konunu haline getirilmesi; yurttaşlık sistemlerinin ve göç hukukunun küresel ihtiyaçlar doğrultusunda hazırlanması şeklinde sayılabilir (Özdemir, 2014: 119-121). Birçok resmi gayri resmi kuruluş, örgüt, uluslararası düzenleyici kurumlar ve dahası dolayısıyla devlet içerisinde temsil edilerek ortak sınıfsal etkilere tahvil edilen taleplerin

karşılanması ilgili devletlerin biçimlerini kapitalist merkezle uyumlu hale getirir (Özdemir, 2014: 122).

Devlet biçiminin dönüşümü ile sonuçlanabilecek talepler az gelişmiş ülkeler üzerinde uluslararası işbölümüne stratejik hammadde satıcı olarak bağlanıp bağlanmamalarına göre farklı sonuçlar üretir (Özdemir, 2014: 127). Uluslararası işbölümüne stratejik hammadde satıcı olarak bağlanmayanların önemli bir bölümü⁷ yapısal uyum, yakınsaklaşma ya da zorla uyum yöntemlerinin kullanılmasıyla yeni devlet biçiminin gerektirdiği kurum ve örgütleri oluşturarak ve gerekli hukuki ve iktisadi düzenlemeleri yasalaştırarak uluslararası sisteme eklemlenmiştir; ancak uyum bedelsiz değildir; uyum sonucu refah giderek daha küçük bir azınlığın elinde toplanması ve toplumun çoğunluğunun yaşam standardının düşmesiyle sonuçlanır (Özdemir, 2014: 127, 128).

1.2.3 Emperyalizmde ‘Direnenler’

Kapitalist sisteminin hakimiyeti kabul edilse dahi dünya ekonomisi kapitalizm ile sınırlanamadığı ölçüde, dünya ekonomisine kapitalist olmayan katılımı anlamak gerekir (Gimm, 2015: 555, 556). “Dünya ekonomisi kapitalist, yarı kapitalist ve kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinin, kapitalist mübadele ilişkileri ile birbirine bağlanmış ve kapitalist dünya pazarının egemenliği altında eklemlenmiş bir sistemdir...” (Mandel *aktaran* Özdemir, 2010: 186). Kapitalist olmayan katılımın ise kendi toplumsal formasyonunun özellikleri göz önünde bulundurularak açıklanması gerekir. Bunun nedeni ise her devletin kapitalist devlet biçiminin özelliklerine sahip olarak değerlendirmenin büyük bir hata niteliği taşımasıdır; zira ekonomik sınıf çıkarları ile siyasi temsil formları ve siyasi güçlerin örgütlenmesi arasında apaçık karşılıklı bir ilişkiden söz etmek mümkün değildir (Jessop, 2015:493).

Yönetici grupların pre-kapitalist mülkiyet haklarının korunduğu ekonomilerin uluslararası işbölümüne katılımı uluslararası finans çevriminin fonlanması, mamul mallar

⁷ Uluslararası işbölümüne stratejik hammadde satıcısı olarak bağlanmayan ülkeler her durumda neo-liberal devlet formunu benimsemek zorunda değildir; sermaye birikimin uluslararası işbölümünden dışlanacak kadar yetersiz olduğu ülkeler hem hammadde satıcısı olarak bağlanmayıp hem de pre-kapitalist iktidar yapılarını sürdürebilirler (Özdemir, 2014: 130).

ile ihaleler için piyasa yaratılması ve hammadde piyasasının şekillendirilmesi şeklinde olur; zira yukarıda da belirtildiği gibi, şirketin hisseleri kendi iktisadi pozisyonlarını piyasaya değil de siyasete ve ideolojiye dayandıran sınırlı bir zümreye açıksa, şirket uluslararası kapitalist sisteme dahil olamamakla beraber şirket yöneticisi sınırlı zümre siyasal iktidarı aracılığıyla kamusal varlıkları bireysel mülkiyete tahvil edebilme kapasitesini kullanarak para sermayeyi meta sermayeye dönüştürse dahi şirket yöneticisi zümre, uluslararası işbölümüne sermayenin tam temsilcisi olarak katılamaz. Zümre mülkiyetine dayalı kapitalist üretim her durumda, pre-kapitalist ilişkilerin mevcudiyetlerini koruyarak yeniden üretir ve ilgili siyasi formasyonların mevcudiyeti de siyasi ittifaklara bağlıdır (Özdemir, 2014: 38).

Stratejik hammadde satıcısı devletin stratejik olma özelliği devletin hammadde satma eyleminden değil özgül sınıf yapısından kaynaklanır (Özdemir, 2014: 131). İlgili toplumsal formasyonlar ve hammadde satıcısı olarak uluslararası işbölümüne eklemlenen devletler Ortadoğu bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Bu açıdan Körfez bölgesi büyük önem arz etmektedir; zira bölge Ortadoğu kapitalizminin çekirdeğidir (Hanieh, 2015: 9). Hanieh; Ortadoğu'da sınıf ve devletin gelişimi, Khaleeji Sermayesi'nin oluşumu ve Körfez'deki uluslararasılaşma süreçlerinin iç içe geçtiğini ve bu nedenle Ortadoğu devletlerindeki sermaye birikim ve sınıf oluşum süreçlerinin tek bir devlet dikkate alınarak anlaşılamayacağı, bölgesel olarak anlaşılabilirliğini ifade eder (Hanieh, 2015: 267). Körfez'deki uluslararasılaşma petrol ve gaz kaynaklarından ayrı düşünülemez, o nedenle Körfez'deki uluslararasılaşmanın ileride sınıf yapısı hakkında söyleneceklerine temel oluşturması bakımından kısaca açıklanmasın da fayda vardır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından enerji ve hammaddenin giderek artan bir sistematik merkezilik edinmesi sonucu kömürün verimsizliği ortaya çıkmasıyla beraber petrol ve gaza hem enerji kaynağı olarak hem de petrolün petrokimya üretiminin hammaddesi olması sonucu yönelme başlamıştır (Hanieh, 2015: 85). Petrol ve gaza artan talep başlarda ABD ve Avrupa tarafından karşılanmakla beraber 1960'ların ortalarından itibaren Ortadoğu'daki Körfez Bölgesi, petrol ve gaza ulaşım açısından kolay erişilebilir ve ucuz kaynakların olduğu bölge olması iyice açığa çıkmış olmakla beraber 1969 yılında Ortadoğu petrol sağlayıcısı olarak ABD ve Avrupa'yı geride bırakmıştır (Hanieh, 2015:

86). Hanieh, meta üretiminin artması ve teknolojik gelişmelerin petrol ve gazı kapitalist ekonominin merkezine yerleştirmesi ile birlikte uluslararasılaşmanın derinleşmesinin Körfez Bölgesi'nin küresel kapitalizmle bütünleşmesine bağlı olduğunu ifade etmektedir (Hanieh, 2015: 86).

1960'ların başında OPEC'in oluşumuyla başlayan ve 1970'ler devam eden değişimler uluslararası petrol sanayisinin yapısı açısından önem taşır (Hanieh, 20015: 95). OPEC kuruluşunda petrol mülkiyet yapısına ya da önceden belirlenmiş fiyat sistemine çok az etkide bulunmakta, yirminci yüzyılın başından beri bölgenin petrol kaynakları sekiz uluslararası petrol şirketi⁸ tarafından kontrol edilmekle beraber ilgili durum sonraki on yıl içerisinde OPEC'in genişlemesi, artan Arap milliyetçiliği, bölgede İngiliz hakimiyetinin sona ermesi ile birlikte ABD'nin bütün sorumluluğu üstüne alarak Nixon doktrinini (bölgede hem askeri hem de siyasi çıkarları destekleyecek daha fazla müttefiki esas almayı gerektirme) değişmiş ve uluslararası petrol şirketlerinin yerini devlete ait olan petrol şirketleri almaya başlamıştır (Hanieh, 2015: 88-90). Petrol sanayisinin mülkiyet yapısındaki değişikliklere ek olarak petrol fiyatlarındaki artış ile birlikte Körfez ülkeleri petro-dolar olarak da bilinen büyük miktarda gelirin sahibi oldular ve körfez sermayesinin uluslararasılaşmasındaki ilk süreç olarak çoğunlukla Kuzey Amerika'ya ve Kuzey Amerikalı çok uluslu şirketlere, hükümetlere ve diğer kredi alanlara borç finansmanının sağlandığı Avrupa piyasalarına off-shore bankalar üzerinden büyük bir petro-dolar akışı meydana gelmekle beraber Suudi Arabistan'ın dünya petrol ticaretini ABD doları üzerinden yapılacağına dair verilen garanti ile OPEC ile ABD arasındaki bağlantılar daha da güçlenerek Körfez mali piyasalara iyice entegre olmaya başladı (Hanieh, 2015: 97-99).

...Körfez ülkeleri, ABD dolarının ve ABD finansal iktidarının artan gücünden çıkar elde eder hale gelmişlerdi. Mevcut varlıklarının çoğunu (ister Avrupa piyasaları ya da doğrudan ABD menkul değerleri olsun) ABD dolarlarıyla bağlantılı pazarlara yatıran ve bu konumları Körfez'in despot ve gözden düşmüş monarşilerinin ABD askeri korumasına olan derin bağımlılığı sebebiyle daha da güçlenen Körfez ülkeleri, küçük ortaklar olarak sistemin yeniden üretimine entegre ediliyorlardı (Hanieh, 2015: 100).

⁸ Beş ABD şirketi (Esso, Mobil, Standard of California, Gulf Oil ve Texaco); bir İngiliz şirketi (BP) ve bir Anglo Hollanda şirketi (Shell) Yedi Kız Kardeşler olarak da bilinen şirketlere ek olarak bir de 'bağımsız' Fransız şirketi (1985 yılında Total olarak adlandırılacak olan) olmak üzere sekiz şirket olarak faaliyet göstermekteydiler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hanieh (2015).

İran'ın siyasal konumundaki köklü değişim ve Orta Asya'daki olaylar ABD'nin bölgedeki rolünü hedef alan ayaklanmaları etkilemesi sonucu ABD Carter Doktrini'ni (herhangi bir yabancı devletin Basra Körfezi'nin denetimi için yapılacak her türlü girişiminin ABD'nin asli menfaatlerine yapılmış bir saldırı olarak anlanması ve askeri kuvvet kullanımı dahil her türlü tedbirin alınmasına ilişkin doktrin) ortaya koymakla beraber İran ve Irak arasındaki savaş ilgili doktrini denemek ve bölgedeki ABD iktidarını güçlendirmek için gerekli imkanları sunmuştur (Hanieh, 2015: 107). Savaş sırasında ABD'nin ekonomik ve güvenlik uygulamaları açısından bölgesel bir bütünleşme projesi oluşturulması için Bahreyn, Suudi Arabistan, Kuveyt, Umman, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni (BAE) cesaretlendirmesi sonucu 4 Şubat 1981 tarihinde Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) oluşturulmuş ve ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki haline gelmiştir (Hanieh, 2015: 108). Bu noktadan itibaren Körfez bölgesinde elbette her KİK üyesi ülkenin farklı bir tarihi olmasına rağmen bölgesel bir bütünleşme, uluslararasılaşma, yönetici ve kapitalist sınıfların birbirinden ayıramadığı bir sınıf oluşumu meydana gelmiştir.

Körfez'deki sınıfsal oluşum Körfez'in sahip olduğu mekânsal yapılanma aracılığıyla oluşmakla beraber ilgili özellik bölgenin küresel ekonomide oynadığı rolden ayrı düşünülemez; özellikle üretken dolaşımda bölge en başından itibaren küresel ihtiyaçlar çerçevesinde yapılandırılmış ve sermayenin küresel ölçekte uluslararasılaşmasını destekleyen küresel üretken dolaşım bağlamında temel bir bağlantı haline gelmekle beraber bölgedeki kapitalist sınıflar da üretken dolaşıma petrol üretim mülkiyeti yoluyla değil inşaat, imalat ve petrole ilgili faaliyetler etrafında oluşmaya başlamışlardır (Hanieh, 2015: 112-113). Yerli sermaye açısından bir başka önemli noktayı oluşturan hat Körfez'deki meta dolaşımıdır. Körfez bölgesi yüksek miktarda nakit sonucu hızlı gelişen alt yapı sektörleri ve diğer kalkınma faaliyetleri açısından ithalata eğilimli olmakla beraber; tüketim malları, yüksek teknoloji ürünleri ve ağır makine sanayi bakımından ithalata aşırı derecede bağımlı hale gelmişlerdir; zira hidrokarbon üretimi dışındaki sektörler gelişmiş bir doğayı haizdir (Hanieh, 2015: 113). Bununla birlikte belirtmek gerekir ki Körfez bölgesinde KİK ülkeleri dışında serbest mal dolaşımından bahsedilemez; zira ülkelerin ilgili mevzuatı yabancı şirketler için yerli bir acente ile

çalışmalarını veya yabancı kuruluşların şubeleri açılacaksa ülkeler mülkiyeti korumakla beraber yabancı kuruluşlar adına satış hakkını işletmektedirler (Hanieh, 2015:218). Yerli sermaye birikiminin üçüncü ana hattını ise petro-dolarların küresel ekonominin malileşmesinde sahip oldukları merkezi rol bakımından bölgeyi küresel ekonomiye bağlayacak kurumların gelişmesi oluşturmaktadır (Hanieh, 2015: 114). Bankacılık ve finans şirketleri ile birlikte KİK'teki borsalar açısından da yabancı sermayeye ilişkin belirli kısıtlamalar olduğu belirtilmelidir.

Körfezdeki yerel sermaye yukarıda belirtilen üç ana hat üzerinden birikim sağlamakla beraber sermaye ile devlet iç içe geçerek evrilmişlerdir. Özellikle petrol gelirlerinin tüccar sınıfından gelen ya da hükümdara bağlı aile temelli gruplara yeniden yönlendirilmesiyle birlikte ilgili aile bireylerinin şirketleri sermaye dolaşımının bütün uğraklarında faaliyet gösteren holdingler haline gelmiştir (Hanieh, 2015: 132). Aynı zamanda devlet aygıtı kamu sektöründe vatandaşların istihdam edilmesi ve aygıtın çekirdeğini çevreleyen eş merkezli çemberleri önde gelen tüccar aileleri ve yönetici aşiret müttefikleri tarafından oluşturulurken; çekirdek ise ailelerin üyeleri tarafından doldurulmuş, bu yolla devletteki üst düzey pozisyonlar sermaye birikimi için önemli bir aşama haline gelmiştir (Hanieh, 2015: 131). Devlet ve sınıf oluşumunda baştan itibaren siyasi iktisadi olmamakla birlikte KİK'in gelişmesiyle birlikte aile holdingleri giderek büyümüş ve birçok şirket egemen ailelerin verdiği avansla kurulduğu için egemen aileler özel sektör içerisinde faaliyet gösteren çoğu şirketin hissesine sahip olmuşlardır (Hanieh, 2015: 215). Kısaca devlet sınıf gelişimiyle yan yana ortaya çıkmakla birlikte gelişmekte olan kapitalist sosyal ilişkilerin uluslararası alanla arabuluculuğunu da sağlamaktadır (Hanieh, 2015: 153, 154).

1990'lardan sonra Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Çin'in küresel kapitalist ekonomiye entegre olması bölge açısından birçok değişikliği beraberinde getirmiştir. 2000-2006 arası dönemde Çin'in küresel enerji kullanımını tek başına %45 arttırmış ve ABD'den sonra dünyanın ikinci petrol tüketicisi haline gelmiştir (Hanieh, 2015: 163). 2007'den başlayarak petrol fiyatlarının rekor düzeye ulaşması⁹ sonucu yeni bir petro-dolar birikim

⁹ Petrol fiyatlarındaki artışın temel sebebi Çin'deki imalat sektörünün büyümesi sonucu enerji talebinde meydana gelen büyük artıştır. Petrol fiyatları Ocak 1999'da varil başına 9,76\$ iken, Kasım 2007'de

süreci başlamış ve petro-dolarlar önceki süreçte olduğu gibi ABD’li tüketiciler ve işletmeler için kredi ve yeniden geri dönüşümün sağlandığı ABD mali pazarlarına akmakla birlikte büyük bir kısmı önde gelen kapitalist ülkelerdeki yabancı kaynakların satın alınması şeklinde kullanılmış ve bu yatırımların çoğu kamusal varlık fonları aracılığıyla yapılmıştır. 2000’ler boyunca yüksek petrol fiyatları sebebiyle, petrol ihraç eden ülkelerin toplam yaklaşık geliri 2011 yılında 630 milyar dolara ulaşmıştır (Arezki&Mazarei vd., 2015). Tüm bu değişimler beraberinde Körfez’de Khaleeji Sermayesi olarak bilinen sermayenin temellerini oluşturmuştur.

Hanieh, Khaleeji Sermayesi’nin bölgede yeni bir kapitalist sınıfa işaret ettiğini söyler. Bu yeni sınıfın sermaye dolaşımının bütün uğrakları aracılığıyla uluslararasılaşma eğilimlerini ifade ettiğini ve pan-KİK ölçeğinde faaliyet yürüttüğünü belirtir. Bir başka deyişle, Khaleeji Sermayesinin uluslararasılaşması, bölgesel ölçekte bir uluslararasılaşma, bölgeselleşme üzerinden bir uluslararasılaşma sürecidir (Hanieh, 2015:181). KİK bölgesinde petrol fiyatlarının artmasıyla birlikte kalkınma projelerine önem verildi ve kalkınma projeleri ile yakından ilgili olan aile holdingleri bu dönem içerisinde iyice büyüdü. Sabit sermaye varlıklarına dönük yeni yatırımların net bir ölçüsü olarak Gayri Safi Sabit Sermaye oluşumunun değişim oranları 2002-2007 arası Bahreyn’de %30,66; Kuveyt’te %27; Katar’da %32; Suudi Arabistan’da %15,4 ve Birleşik Arap Emirlikleri’nde %16,5’i buldu; yani bölgede büyük bir yatırım¹⁰ gerçekleşiyordu ve bölgede inşaat ve imalat sektörleri hızla genişlemişti (Hanieh, 2015: 190, 191). Bölgedeki şirketler sadece inşaat ve imalat sektörlerinde değil aynı zamanda alüminyum, çelik, petrokimya, medya ve telekomünikasyon sektörlerinde de faaliyet göstererek bölgesel bir uluslararasılaşma sürecini meydana getirmişlerdir. Burada dikkat edilmesi gereken tüm bu sektörlerde aile holdinglerinin başı çekmesi ile birlikte devletin de ilgili şirketlerde büyük hissedar konumunda olmasıdır (Hanieh, 2015: 210). Bölgesel

90,32\$’ye yükselmiş, 2008 yılının başında 94\$ düzeyine gelmiş ve 2008 Temmuz’unda 145\$ üstüyle zirve yapmıştır (Hanieh, 2015: 169).

¹⁰ 2006 yılında Ortadoğu projelerinin değeri 1 trilyon dolarken, 2007 Temmuz ayında 1,5 trilyon dolara yükselmiş ve 2008 Kasım ayı itibarıyla 1,9 trilyon dolara ulaşmıştır; tüm bunlar bölgenin küresel proje finansmanını kendisine çekmesine yabancı büyük şirketlerin bölgede faaliyet gösterme isteğine yol açmıştır (Hanieh, 2015: 190).

uluslararasılaşmanın kilit konumundaki yerel bankalara ek olarak hisse senedi piyasası, borç piyasaları ve özel sermaye şirketleri KİK genelindeki sanayi, gayrimenkul ve diğer kalkınma projelerinin maliyetlerini destekleyen finansal akışlara aracılık etmeye yardımcı oluyor ve bölgeselleşme sağlanıyordu (Hanieh, 2015: 224, 225). KİK bölgesi içerisindeki ülkeler mevzuat değişikliği yoluyla KİK'teki diğer ülkelere serbest mal dolaşımı, vergi muafiyetleri ve finansman sağlayarak bölgeselleşmeyi gerçekleştirmekte ve KİK dışındaki yatırımlar konusunda belli kısıtlamalara¹¹ gitmekteydiler. Bölgesel düzeyde oluşan ve uluslararasılaşan; Khaleeji Sermayesi'nin asıl özelliği, ilgili sermaye birikim yapısına kendi adlarına dahil olan egemen ailelerle ilişki içerisindeki birçok bireyle beraber devlet sermayesi ve Körfez'in devlet kurumlarıyla da sıkı ilişkilere sahip olmasıdır (Hanieh, 2015: 243). Khaleeji Sermayesi'nin mülkiyetinde bulunan şirket hisseleri sahiplerinin devlet yöneticileriyle olan sıkı ilişkileri ve çoğu zaman devlet yöneticilerinin doğrudan ilgili şirketlerde hisse sahibi olması ikdisadi-siyası ayrımını bulanık bir görünüme sokmaktadır.

Sermayenin uluslararasılaşması ve 1990'lardan sonra uluslararası iş bölümünün aldığı çehre de göz önünde bulundurularak küresel kapitalizmin açık bir şekilde ortaya çıktığı söylenmekle beraber, ABD'nin ekonomik ve siyasi gücü sürse de 21. yüzyılın ilk on yılının sonundan itibaren Doğu'dan gelen potansiyel rakipler ortaya çıkmış ve bölgede 2007 yılındaki verilere göre kanıtlanmış dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %40'ı ve kanıtlanmış dünya gaz rezervlerinin %20'sinden fazlasının bulunması bölge üzerinde siyasi egemenlik kurulmasını dünya ekonomisinin ana hatlarını biçimlendirme ve etkileme kabiliyetinin asıl belirleyicisi haline gelmiştir (Hanieh, 2015: 164, 179). Bölgeyi küresel kapitalist ekonominin merkezine oturtan gelişmeler özetle; savaş sonra petrole artan talebin Körfez Bölgesini sistemde küçük ortaklar haline getirmesi, Körfez Bölgesinden kapitalist merkezlere akan petro-dolarların çok uluslu şirketlere, hükümetlere ve diğer finansman ihtiyacında olanlara kredi olarak geri dönüştürülmesi ve

¹¹ Örneğin Kuveyt, Dubai ve Umman'da KİK harici yabancı mülkiyetin resmen %100'üne izin verilse de; tek tek şirket düzeyinde mülkiyet kısıtlanmaktadır. Bahreyn'de KİK vatandaşlarına %100 mülkiyet izni verilirken KİK haricindeki yabancılara %49 oranında izin verilmekte; Suudi Arabistan da ise uluslararası yatırımcılara kendilerine dolaylı mülkiyet veren yerel şirketlerle swap anlaşmaları ile hisse senedi alabilme hakkı verilmiştir (Hanieh, 2025: 228).

2000'lerin başından itibaren küresel piyasaları dengeleyerek küresel ekonomik dengesizliklerin giderilmesinde asli önemi haiz haline gelmesi; Doğu Asya'da özellikle Çin'de endüstriyel gelişimin gaz ve petrol ithalatını arttırmasıyla KİK ve ABD arası ticaret düşerken, KİK ve Çin arasında önemli ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi; KİK ülkelerinde meydana gelen hızlı endüstriyel gelişimin onları dünya meta ve hizmet ihracatı bakımından merkez hale getirmesi şeklinde sıralanabilir (Yalcin, 2015: 167). Tüm bunlar Körfez Bölgesi'nin önemini ve ona olan bağımlılığı belirtmekle beraber aynı zamanda bölgede geriye doğru metalaşma süreçlerin yeni olmasa da devlet biçimlerinin oluşturduğu engeller dolayısıyla zayıf olması ve Körfez Bölgesi'nin kapitalist üretime pre-kapitalist iktidar düzeneklerini koruyarak eklememesi kapitalist üretim ilişkilerinin derinleşmesiyle mevcut eklememe tarzı sorgulanır hale getirmiş (Özdemir, 2014: 124) ve bölge kolektif emperyalist taleplere maruz kalmıştır.

KİK ülkelerinin ABD ile olan ilişkileri, kırılğan bir ittifak üzerinde hareket etmektedir (Özdemir, 2014: 135). Özellikle ilgili ülkelerdeki yönetici sınıflar

kendi iktidarlarını desteklediği ölçüde kamusal varlıklarının Batı tipi/klasik kapitalist-özel mülkiyete tahvil edilmesini destekleyen metalaşma süreçlerinin ve temsili demokrasilerde aldığı biçim doğrultusunda iktisadi olanla siyasi olan ayrımını doruğa çıkartacak olan biçimsel dönüşümlerin önünde diren(irler) (Özdemir, 2014: 137).

Buradaki direniş bilinen manasıyla özel mülkiyete değildir elbette sadece kapitalist düzenlemenin güncel formuna karşıdır (Özdemir, 2014: 137). Özdemir, ilgili direnişin KİK ülkelerinin küresel ekonomiye eklememesi ve Batılı ekonomilerle kurdukları sıkı ilişki nedeniyle direnmenin doğrudan değil temsili bir direnme olduğunu ve bu anlamda bölge ülkelerinin direnişlerini yer değiştirmiş tepkiler olarak adlandırmaktadır (Özdemir, 2014: 147). Bu noktada Körfez sermayesinin Ortadoğu'nun kalanında sınıf ilişkilerinin oluşumunda oynadığı büyük rol¹² ve çevreye yaptığı yatırımlar¹³ göz ardı edilemez. Khaleeji Sermayesi'nin gelişip uluslararasılaşması Ortadoğu genelinde sınıf ve devletin iç içe evriminden ayrı düşünülemediği gibi, Khaleeji Sermayesi'nin gelişmesi ve bölgesel

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Hanieh, A. (2011). *The Internationalisation of Gulf Capital and Palestinian Class Formation*. Capital&Class. February, 2011.

¹³ Özellikle Mısır bu konuda önemli bir örnek oluşturmaktadır.

ekonomiye nüfuzu diğer devletlerin sermaye birikim odellerini bölgesel ölçekte gelişen birikim modeliyle uyumlaştırmaları için baskı yaratmaktadır (Hanieh, 2015: 267). İlgili baskı yaşam biçimleri, inançlar ve ahlak üzerinden kurulan tazyik kanalları ile geliştirilen düzenleme iddiasına dayanan bir ‘biz’ yaratma yoluyla gerçekleşirken (Özdemir, 2014: 155); ilgili ülkelerde siyasal temsil veya egemenlik kurmak konusunda ekonomik yatırımların önemli bir kaynağını oluşturan kamusal varlık fonları hem Körfez bölgesi açısından büyük önemi haizdir.

2.BÖLÜM

KAMUSAL VARLIK FONLARI

2.1 KAVRAM

Sovereign Wealth Funds şeklinde adlandırılan kavramın Türkçe’de yerleşmiş bir karşılığı bulunmamakla beraber; Ulusal Varlık Fonları, Bağımsız Varlık Fonları, Ulusal Yatırım Fonları, Ülke Yatırım Fonları, Devlet Refah Fonları veya kısaca Ulusal Fonlar olarak çevrilmektedir.¹⁴ Bu çalışmada ise, bunlar yerine Kamusal Varlık Fonları kavramı tercih edilmiştir. Kamusal sözcüğü bu fonların esasen kolektif metaların satımından elde edilen gelirle idare ediliyor olmasına dikkat çekerken; varlık fonu da fonun gerçek ve finansal varlıklara yatırım yaptığını nitelemektedir. Birebir çeviride refah olarak çevrilse bile refah kelimesi, fonun amacını nitelemekle birlikte, kamusal varlık fonlarının amaçlarının her zaman azami düzeyde kar olmadığına ilişkin endişeleri de karşılamamaktadır (TUSİAD, 2008: 1).

Kamusal varlık fonları kavramı genel olarak ülkelerin ödemeler dengesinde açığa çıkan fazlalardan, resmi yabancı kur işlemlerinden, özelleştirme kazançlarından, hükümet transfer harcamalarından, mali fazlalardan ve/veya enerji ihracatı karlarından meydana gelen; devletin sahip olduğu bir fon veya oluşum olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte kamusal varlık fonları birçok şeyin yanı sıra; para politikalarını yürütmekle görevli organlar tarafından ödemeler dengesi için veya finansal politika amacıyla tutulan yabancı para rezervi varlıklarını, kamu iktisadi teşekküllerini, işveren ve işçi tarafından primleri ödenmek suretiyle oluşturulan devlet emeklilik fonlarını ve bireyler yararına işletilen varlıkları kapsamaz (SWF Institute). Kamusal varlık fonlarının tanımında kaynağa yönelik açıklamalardan, ödemeler dengesinde açığa çıkan fazlalar kısmı daha yeni yaklaşımı ortaya koyarken; kalan kısmı kamusal varlık fonlarının geleneksel kaynaklarını açıklar (IWG, 2008: 27). Kamusal varlık fonlarının bu şekilde tanımlanması

¹⁴ Bkz. www.tusiad.org

kabul edilmekle birlikte kapsamı hususunda tartışmalar mevcuttur. Tartışmanın odak noktasını kamusal varlık fonlarının, devlet tarafından yürütülen diğer fonlardan veya yatırım mercilerinden ayrılıp ayrılmaması meselesi oluşturmaktadır.

Uluslararası Piyasalar, Bankacılık, Finans ve Düzenleme Üzerine Uygulamalı Araştırma Merkezi (Centre for Applied Research on International Markets, Banking, Finance and Regulation) altındaki Kamusal Yatırım Laboratuvarının (Sovereign Investment Lab) International Forum of Sovereign Wealth Funds (IFSWF) ile çalışması uyarınca devletin birçok yatırım aracı vardır ve bu araçlar ilgili devletin yapısal ve makro ekonomik ihtiyaçlarına göre farklı özelliklere sahip olan heterojen fonlardan meydana gelmektedir. Devletin yatırım araçları varlık tahsisleri ve yatırım seçimlerinde görüleceği üzere amaç ve stratejiler konusunda birbirinden ayrılırlar. Bu ayrımında yatırım araçları finansal riskleri uyarınca kabaca; fazlaca nakit ve çok düşük yatırımlar bulundurmaları bakımından merkez bankaları ve istikrar fonları; hak sahiplerine kar sağlamak amacıyla işletilen emeklilik ve sosyal sigorta fonları; azami düzeyde riskli ve likit olmayan varlıklara yatırım yapan gelişim fonları şeklinde gruplandırılabilir. Kamusal varlık fonları bu gruplandırmanın ortasına konulabilir.

Kamusal varlık fonlarının ayrımında günlük çekilen bir başka kurum devletlerin döviz rezervidir. Döviz rezervi devletlerin herhangi bir küresel ekonomik şok veya kriz durumunda ulusal ekonomisini mal piyasalarının değişkenliği karşısında güvene almak ve ulusal para birimini devalüasyon riskine karşı korumak üzere oluşturduğu fonlardır (Bazoobandi, 2013: 4). Petrol zengini çoğu ülkenin, petrol şoklarına karşı döviz rezervi bulunmakla birlikte bunlar genellikle ilgili ülkelerde değil yabancı bankalarda herhangi bir kriz durumunda ilgili ülkeye kolayca aktarılabilmesi amacıyla nakit ve kısa vadeli menkul kıymetler olmak üzere likit veya hemen çevrilebilecek halde bulunurlar; bu anlamda kamusal varlık fonlarının aksine ulusun zenginliğinin arttırılması amacıyla değil ulusal ekonominin genel olarak küresel etkilerden etkilenmemesi amacıyla oluşturulmaları bakımından kamusal varlık fonlarından ayrılırlar (Bazoobandi, 2013: 5). Kamusal varlık fonları tüzel kişiliği haizdir ve uzun süreli ticari kazanç amacıyla yatırım yapar. Merkez bankalarının, istikrar fonlarının ve kamusal emeklilik fonlarının aksine kamusal varlık fonlarının emeklilik katkısı yapma gibi açık yükümlülükleri olmadığından

risk toleransı yüksektir ve daha çok kazanç sağlamak amacıyla likit olmayan varlıklara yatırım yapabilme kabiliyeti daha fazladır. (Sovereign Investment Lab, 2015: 7).

Kamusal Yatırım Laboratuvarının dışlayıcı tanımına karşın Kamusal Varlık Fonları Enstitüsü (SWF Institute) kamusal varlık fonlarının kapsamını daha geniş açıklamaktadır. Enstitü'ye göre kamusal varlık fonları geleneksel olarak istikrar fonları, tasarruf ve gelecek nesil fonları, emeklilik rezerv fonları, yatırım rezerv fonları, stratejik gelişim kamusal refah fonları olarak ayrılmaktadır (SWF Institute). Kamusal refah fonları ile diğer devlet yatırım araçları arasındaki sınırın kesin olmadığı ileri sürülmektedir; bunun nedeni ise yatırım araçlarının finansal riske göre sınıflandırılmasının birçok istisna barındırmasıdır. Örneğin merkez bankalarının rezerv varlıklarını genellikle güvenli ve likit yatırımlara yönlendirdikleri, kamusal refah fonlarının ise daha yüksek riskli yatırımlara yöneldiği ileri sürülse de; Rusya Federasyonu Rezerv Fonu (*Russian Federation's Reserve Fund*) veya Alaska Sürekli Fonu (*Alaska's Permanent Fund*) yatırımlarında çoğunlukla tutucu olmakla beraber; Çin Döviz İdaresi (*China's State Administration of Foreign Exchange*) örneğinde görüldüğü üzere bazı merkez bankaları da daha riskli yatırımlara yönelmektedir. Özellikle kamusal varlıkların ayrı bir kamusal refah fonu yerine, merkez bankalarınca yönetildiği Asya için kamusal refah fonlarının dar kapsamına göre değerlendirme yapılması eksiklikler barındıracaktır (Klitzing&Lin vd., 2010: 7,8).

Kamusal varlık fonlarının kapsamına ilişkin bu tartışma, aşağıda ayrıntılı olarak inceleneceği üzere, ilk başta istikrar fonları olarak ortaya çıkmaları ve 2005'in başından itibaren kamusal refah fonu olarak adlandırılmalarıdır (Balding, 2012:15). Kapsamın geniş ve dar kabul edilmesi fark etmeksizin, Uluslararası Para Fonu'nun kamusal varlık fonları ile ilgili belirlediği ve üye ülkelerce kabul edilen Santiago Prensipleri uyarınca kamusal varlık fonlarının üç ayırıcı özelliği vardır. İlk olarak mülkiyet bakımından kamusal varlık fonlarının mülkiyeti ulusal veya federal devletlere aittir. İkinci olarak kamusal varlık fonlarının yatırımları dışarıya yöneliktir ve yatırım stratejileri yabancı yatırım varlıklarını içerir; bu itibarla sadece ulusal varlıklara yatırım yapan fonlar kamusal varlık fonları olarak adlandırılmaz. Son olarak kamusal varlık fonlarının amaçları bakımından da ayırt edici olduğu kabul edilmektedir. Kamusal varlık fonlarının

amacı kendi belirledikleri finansal hedefi başarmak olmakla birlikte; bu hedefe ulaşma yolunda diğer fonlardan daha serbest hareket edebilmektedirler. Şöyle ki; kamusal varlık fonları önceden belirlenmiş herhangi bir yükümlülüğe uyma zorunluluğu olmadığından, yatırım yapacağı konu ve çeşit bakımından serbest olmakla beraber orta ve uzun vadeli yatırımlara yönelmektedirler (IWG, 2008: 27).

Kamusal varlık fonlarının tanımı, ayırt edici özellikleri ve kapsamı ile ilgili genel bilgiler, kavramı anlamlandırmak için yeterli olmaktan ziyade sadece başlangıcı oluşturmaktadır. Günümüzde onlarca kamusal varlık fonu bulunmakta ve kurulmaya devam etmektedir. Bunun durumun en önemli özelliği, farklı ülkelerin kamusal varlık fonlarının farklı kaynaklara, farklı devlet biçimine ve tarihe sahip olmasından mütevellit farklı amaçlar gütmeleri ve farklı stratejiler benimsemesidir. Sonuç olarak kamusal varlık fonlarının kaynakları, amaçları ve tarihlerine bakmak, kamusal varlık fonu olgusunu açıklamak için bir gerekliliği ifade etmektedir.

2.1.1 Kamusal Varlık Fonlarının Genel Olarak Tarihi, Amaçları ve Kaynağı

İstikrar fonlarının ilki 1953 yılında Kuveyt'te petrol ihracatından elde edilen fazla geliri, sabit gelirli alım yaparak yönetmek amacıyla kurulmuştur; zira hammadde fiyatlarındaki yüksek değişkenlik petrol fiyatlarında herhangi bir tahmin yürütmeyi güçleştirdiği gibi uzun vadeli bir kamusal bütçe planlamasını da olanaksız kılmaktadır (Balding, 2012:4); 1970'lerin başında petrol fiyatlarındaki patlama ile hammadde fiyatlarının ayrılmaz bir parçası olan değişkenlik karşısında önlem almak ve ulusal refahlarını bu riske karşı korumak amacıyla diğer ülkeler istikrar fonları kurmaya yönelmişlerdir (Cuddington *aktaran* Balding, 2012: 4). 1970'ten 1990'ların başına kadar aralarında Abu Dabi, Suudi Arabistan, Singapur ve Şili'nin bulunduğu toplamda dokuz fon kurulmuştur. Bu fonların kurulma tarihleri, 1970'lerin ortasındaki petrol krizine (Abu Dabi, Suudi Arabistan) ve 1980'lerden sonra bakır fiyatlarındaki artışa (Şili) bakıldığında tesadüf değildir (Balding, 2012: 5,6). 1990'lardan 2000'lere kadar hammadde fiyatlarındaki düşüklük sebebiyle istikrar fonu kurulmamış; ancak 2000'lerin başından itibaren özellikle 2005'te petrol fiyatlarındaki yükselme ile birlikte istikrar fonlarının kuruluşunda bir ivme meydana gelmiştir (Davis&Ossowski vd., 2001).

İstikrar fonları, 2005'in başından itibaren kamusal varlık fonları olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Esasen kamusal varlık fonları ile istikrar fonlarını birbirinden ayıran oluşumları değil, hareketleridir. İstikrar fonları, hammadde fiyatlarındaki ani düşüş ve yükselişlerin kamu yatırımlarına ve ulusal tüketime olan etkisini yumuşatarak ulusal ekonomik gelişimi destekleme amacı güderken; kamusal varlık fonları bir önceki yıl ettikleri kar oranını aşmak amacıyla hareket ederler. Bununla birlikte istikrar fonları ile kamusal varlık fonlarının ayrımı kolay değildir; zira kamusal varlık fonlarının Rusya örneğinde olduğu gibi istikrar fonu olarak hareket ettikleri görülebilir (Balding, 2012:16). Ayrımları kolay olmasa da; istikrar fonlarından kamusal varlık fonlarına geçiş hakkında bazı saptamalar yapılmaktadır. Geçişin önemli bir adımı olarak istikrar fonları ulusal ekonomiye odaklanırken; kamusal varlık fonları küresel finans piyasasına odaklanarak geri dönüşü yüksek riskli yatırımlara odaklanması gösterilmektedir. Diğer bir adım olarak bütçelerindeki yüksek artışın fonların gerçekleştirdiği işlemlerin artmasına ve karmaşıklaşmasına neden olmasıyla birlikte fonların yönetimindeki özerkleşmeden bahsedilmektedir (Balding, 2012: 16-17).

Kamusal varlık fonları konusunda kullanılan en önemli ayrımlardan biri fonların kaynağına ilişkindir. Kaynağına ilişkin olan ayrım, fonların sınıflandırılmasında kullanılmasının yanı sıra, fonların hareketlerine ilişkin de önem arz eder. Kamusal varlık fonlarının kaynağı hammadde veya hammadde olmayandan kaynaklanabilir. Genel olarak devletin sahip olduğu hammaddenin ihracatı veya ilgili hammaddenin ihracatının vergilendirilmesi sonucu elde edilen kazanç, hammadde kaynaklı kamusal refah fonlarını oluştururken; resmi yabancı para rezervlerinin varlıklarının transferi sonucu elde edilen kazanç hammadde kaynaklı olmayan kamusal refah fonlarını oluşturur (SWF Institute). Yukarıda kamusal varlık fonlarının verilen detaylı tanım esasen hammadde kaynaklı olma (geleneksel olan) veya hammadde kaynaklı olmama (görece daha yeni kurulan kamusal varlık fonlarının kaynağı) temel ayrımına dayanır. Hammadde kaynaklı olmak çoğu zaman enerji, petrol ve değerli maden ihracatını niteler iken; hammadde olmayan ilgili ülkenin ödemeler dengesinde açığa çıkan rezerv fazlasını ifade etmektedir. Hammadde kaynaklı kamusal varlık fonları ile hammadde kaynaklı olmayan kamusal varlık fonlarının genel amaçları, mali istikrar, kuşaklararası birikim ve ödemeler dengesinde

ulusal kurun değerini kaybetmemesi konularında ortak olsa da; aralarında bir takım farklılıklar bulunmaktadır (Bazoobandi, 2013: 6).

Hammadde kaynaklı kamusal varlık fonları, hidrokarbon ihracatı tarafından finanse edildiğinden devletlerin mali tasarruflarını kesin olarak yansıtır. Hammadde kaynaklı olmayan kamusal varlık fonları ise, mali rezerv fazlaları ile finanse edilir ve ilgili devletin kontrollü döviz kuru oranını bağımlıdır; bu nedenle kesin olarak mali tasarrufları yansıtmaz. İkinci olarak, hammadde kaynaklı kamusal varlık fonları petrol fiyatına doğrudan bağımlıyken; hammadde kaynaklı olmayan kamusal varlık fonları ilgili devletin ulusal para birimindeki borç artışına bağımlıdır. Sonuç olarak hammadde kaynaklı kamusal varlık fonlarının ulusal tasarrufun tamamını temsil ederken; hammadde kaynaklı olmayanlar temsil etmez. Bir başka fark ise, fonların yatırım stratejileri açısından kendisini göstermektedir. Hammadde kaynaklı olmayan kamusal varlık fonlarının portföyleri çoğunlukla hammadde yatırımlarından oluşurken; hammadde kaynaklı kamusal varlık fonları hammadde yatırımlarına karşı ilgisizlerdir. Örneğin, Körfez kaynaklı kamusal varlık fonları saklıdır. Bu devletlerinin sahip olduğu kamusal varlık fonlarının petrol ve gaz dışında hammaddelere, özellikle tarımsal ticarete ilgi gösterdikleri ve portföylerini bu yönde geliştirdikleri gözlemlenmiştir (Bazoobandi, 2013:6). Ayrıca hammadde kaynaklı kamusal varlık fonları, hammaddeye -özellikle de hidrokarbona- olan talebin uzun bir süre devam edeceği konusunda kesin tahminlerde bulduklarından ötürü petrol gelirleri tarafından finanse edilen fonlar uzun süreli riskli yatırımları tercih etmekte ve bu fonların yönetimleri çoğu zaman buldukları hükümetin etkisi altında hareket etmektedir (Bazoobandi, 2013: 3, 4).

Hammadde kaynaklı olmayan kamusal varlık fonlarının bulunduğu ülkelerde adından da anlaşılacağı üzere geniş hammadde rezervleri bulunmamaktadır. Fakat ilgili ülkelerde sabit kur uygulaması bulunur ve bu ülkeler yüksek bütçe fazlalarına sahiplerdir. Bu kategorinin en büyük örneğini, bütçe fazlasından kaynağına alan 3,3 trilyon dolarlık döviz rezervine sahip olan Çin oluşturur. Çin, merkez bankası tarafından düşük kazançlı devlet borçları veya likit yatırımlar şeklinde değerlendirilen bütçe fazlasının daha yüksek gelir elde etmek adına kullanılması amacı ve ihtiyacı ile kamusal varlık fonu kurmuştur. Hammadde kaynaklı olmayan ve bu alanda büyük fonlardan birini temsil eden fon, Singapur'a aittir

(Balding, 20112: 6). Özellikle Investment Lab'ın 2015 yılını Singapur fonları için 13,2 milyon dolar değerinde 76 anlaşma gerçekleştirmeleri ve ilgili anlaşmaların 2015'te meydana gelen toplam anlaşma değerinin %40'ını temsil etmesi (Bortolotti, 2015: 5), Singapur fonlarını hammadde kaynaklı olmayan fonlar kategorisinde önemli hale getirmiştir.

Balding, hammadde kaynaklı olan ve olmayanlar ikili ayırımına bir üçüncüsünü eklemekte ve bunları gösteriş fonları olarak adlandırmaktadır. Hammadde kaynaklı olan ve olmayan fonların aksine, gösteriş fonları sürekli devlet gelirlerinden (vatandaşların ödediği devlete ödediği çeşitli borçlardan) aktarılarak finanse edilmektedir. Örneğin Fransa, Orta Doğu ve Asya kaynaklı kamusal varlık fonlarının artan etkisine meydan okumak amacıyla 2008'de ulusal yatırımı arttırmak amacıyla kendi fonunu kurmuştur (Balding, 2012: 6). Finansal olarak kötü durumuna rağmen, Fransız hükümeti fona sürekli gelirlerden para aktarmaya devam etmiş, bir başka deyişle fon borçla finanse edilmiş ve Fransız vergi mükellefinin riskini arttırmıştır. Bu kategorideki bir diğer örnek ise İrlanda'dır; ancak ilgili kategori bu iki ülkeyle sınırlı değildir. Ekonomik açıdan problemlili olan birçok ülke yapısal finansal zorluklarına yönelmek yerine kamusal varlık fonları kulübüne katılmayı ve kamusal varlık fonuna sahip olmanın sağladığı faydalardan yararlanmayı tercih etmektedir (Balding, 2012: 7).

2.1.2 Kamusal Varlık Fonlarının Küresel Ekonomi İçerisinde Yeri

Kamusal varlık fonları yönettikleri varlıkların değerleri açısından dünya ekonomisinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. 2010 Aralık'ta toplamda 5 trilyon 49 milyar dolar olan değerleri, Haziran 2016'da 7 trilyon 437 milyara ulaşmıştır (SWF Institute). Görüldüğü üzere fonların yönettikleri miktar dünyada birçok ülkenin ulusal bütçesinden fazladır. Fonların varlıklarındaki artışın en önemli sebebi 2008'de petrol fiyatlarının rekor seviyeye ulaşmasına bağlanabilir; zira aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere fonların çoğu hammadde ve özellikle petrol kaynaklıdır. 2009'da en büyük sekiz kamusal varlık fonunun beşinin hammadde kaynaklı olması ve kamusal varlıklarının yönetimdeki toplam varlıklarının %43'ünün bunlar tarafından yönetilmesiyle beraber ilgili fonlarının üçünün Körfez ülkelerine ait olması petrol fiyatlarının artmasıyla fon yönetimindeki varlıkların

artması arasındaki ilişkiyi doğrular niteliktedir (Bazoobandi, 2013: 20). SWF Institute'un verilerine göre, Haziran 2016'da kamusal varlık fonlarının toplam varlıkları 7 trilyon 437 milyar dolar değerinde olmakla birlikte; bunun %51,11'lik kısmını oluşturan 4 trilyon 247 milyar doları petrol ve gaz kaynaklı fonlara aittir ve bunun da 2 trilyon 987 milyar doları Körfez Bölgesi kamusal varlık fonlarıdır¹⁵ (SWF Institute).

Körfez varlık fonları, fonların yönetimdeki varlıkların değeri göz önüne alındığında, kamusal varlık fonları açısından büyük önem arz eder. İlgili fonlar aşağıda detaylıca incelenecektir; ancak belirtmek gerekir ki ilgili ülkelerin devlet yapısı ve fonların şeffaflıktan uzak yönetimleri, fonların muazzam finansal birikimiyle birleşince şüpheler oluşturmaya başlamıştır. 1953'ten bu yana var olan ve 2005'in başında kurulmalarında yüksek ivme gözlemlenen kamusal varlık fonları, Dubai Ports World ve China National Offshore Oil Company'nin 2006 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan altı limanın işletmesini devralma girişiminin yol açtığı tartışma sonucu, bu fonlar sadece kamuoyunun dikkatini çekmekle kalmamış aynı zamanda politikanın ilgi odağı haline gelmiştir (Das&Mazarei vd., 2010: xv). Limanların satın alınma girişimi Amerikan güvenliği konusunda yeni bir tartışma yaratmış ve yabancı yatırımcıların rolleri, hakları ve sorumlulukları konusu gündemi oluşturmuştur. El-Kaide bağlantılı nakliyatın güvenlik için yarattığı endişe ile birlikte Çin'in dünya petrol rezervlerini satın alması, Amerikalı politikacılar için kamusal varlık fonlarının iktisadi yönüne odaklanma isteğini güçlendirmiş ve siyasi yönleri konusunda yoğun endişeye yol açmıştır. Böylece ulusal varlıkların yüksek petrol fiyatları tarafından finanse edilen fonlar tarafından satın alınmasını kabul edilemez hale getirmiştir (Balding, 2012:3). Bunun sonucu olarak liman işletmelerinin satın alınması durdurulmuştur.

2008 krizinden tam bir yıl önce, 2007 yılının yazında petrol fiyatlarının varil başı \$70 dolara çıkması ile birlikte kamusal varlık fonlarının yaklaşan devralmalarının yarattığı endişe siyasi çevrelere ve finans haberlerine hakim olmuş, Amerika ve Avrupa petrol zengini devletlere ve hızlı bir şekilde gelişmekte olan Çin ekonomisiyle genişleyen yabancı para rezervine odaklanmıştır (Balding, 2012:3). Kamusal varlık fonlarının

¹⁵ Bu konuda detaylı harita için bkz. <http://www.swfinstitute.org/sovereignwealthmap.html>

yarattığı endişe finans haberlerinde sıkça yer alan ‘Yeni barbarlar kapıda mı?’ sorusunda görülebilir. Endişe, Beyaz Saray Ulusal Ekonomi Konseyi Direktörü ve eski Hazine Müsteşarı Lawrence Summers’ın *Kapitalist Mantığı Bozan Fonlar* yazısındaki ifadelerinde açıkça gözlemlenebilir:

Kapitalist sistemin mantığı; hisse sahiplerinin şirketleri, hisselerinin değerlerini maksimize etmek için davranmalarına yol açmasına dayanır. Hisse sahipleri olarak hükümetlerin zaman içerisinde tek amacı kesin olmaktan uzaktır. Hükümetler kendi ulusal şirketlerinin etkili bir biçimde rekabet etmesini, teknoloji aktarmasını veya politik nüfuz kazanmasını isteyebilir (Summers, 2007:1).

Kamusal varlık fonlarının amaçları hakkındaki endişe az veriye dayansa da bunların hacmi ve bunlara sahip Çin ve Körfez ülkeleri gibi devletlerdeki şeffaflık, demokrasi ve insan hakları konularındaki mevcut durumlarının endişeyi arttırdığı saptanmaktadır (Balding, 2012:21,22). Ancak 2008 kriziyle birlikte Körfez fonları hakkında ikilem yaşamaya başlanmıştır. Bir yandan düşen hisse fiyatları Körfez kamusal varlık fonları için büyük fırsatlar yaratmakta ve en büyük şirketlerin ilgili fonlarca satın alınabilme ihtimali yoğun çekincelere yol açmaktayken, öteki yandan kriz Batılı ekonomileri Körfez fonlarının finansal desteğine ve yatırımlarına hiç olmadığı kadar muhtaç bırakmaktadır (Bazoobandi, 2013: ix). Bununla birlikte Balding, kamusal varlık fonlarının kaynak ülkelerinin yatırım konusunda oluşturduğu endişelerin, devlet ve kurumsal borçların satın alınmasında oluşmadığına dikkat çekmektedir (Balding, 2012: 3, 4).

2007’de G7 ülkelerinin talebiyle IMF’nin altında International Monetary and Financial Committee (IMFC)’nin kurulması, kamusal varlık fonlarının son zamanlarda bilenen yatırımcılar haline geldiğini ve yatırımcılar için ana konulara ilişkin, yatırım yapılan ülkelere olan akışın belirlenmesi için kamusal varlık fonu sahibi ülkelerin birbirleriyle diyalog halinde olmasının bir ihtiyaç haline geldiğini belirtmiş ve 2008’de yürütmesi ve koordinasyonu IMF tarafından üstlenilmekle beraber diyalogu ve süreci başlatması için The International Working Group of Sovereign Wealth Funds (IWG) oluşturulmuştur (IWG, 2008: 1). Körfez kamusal varlık fonlarına ilişkin endişelerin ve ikilemlerin arttığı bir zamanda IWG’nin oluşturulması ve IWG üyesi ülkelere Santiago İlkeleri’nin kabul edilmesi tesadüf sayılamaz. IWG’nin kuruluş toplantısı 2008’de gerçekleşmiş, IWG’nin eş başkanları olarak Abu Dabi Finans Departmanı Müsteşarı Hamad Al Hurr ve IMF’nin Para ve Sermaye Piyasaları Departmanı Başkanı (Director of the Monetary and Capital

Markets Department) Jaime Caruana seçilmiş. 26 üyeden oluşan IWG Santiago İlkeleri'nin taslağının hazırlanması amacıyla Washington'da, Singapur'da ve Şili'de toplanmıştır (IWG, 2008: 1). Santiago İlkeleri'nin¹⁶ amaçları kısmında kamusal varlık fonlarının büyüyen birikimlerine ve uluslararası yatırımlarına dikkat çekilirken İlkelerin kamusal varlık fonları için yol gösterici nitelikte koyduğu amaçlar: dengeli bir küresel finans sistem ile serbest sermaye ve yatırım akışını sürdürmeye yardım etmek, kamusal varlık fonlarının yatırım yaptıkları ülkelerdeki bütün hukuki düzenlemeler ve kamuyu aydınlatma yükümlüğü ile uyum sağlamak, ekonomik ve finansal risk ile gelir sebepli yatırımlar yapmak, uygun faaliyet kontrolü, risk yönetimi ve hesap verilebilirlik sağlayan şeffaf ve sağlam yönetim yapısına sahip olmak olarak belirtilmiştir (IWG, 2008: 4). Kamusal varlık fonları için belirlenen amaçların hepsinin Körfez fonları ile ilgili olan endişelere birebir cevap vermesi şaşırtıcı değildir.

IWG'ye üye olan Körfez ülkeleri arasında Kuveyt, Katar, Abu Dabi bulunmakla birlikte Suudi Arabistan gözlemci statüsündedir (IWG, 2008: 28). 2009'da IWG'nin Kuveyt'te düzenlenen toplantısında International Forum of Sovereign Wealth Fund (IFSWF) kurulmuştur. Görüldüğü üzere Körfez ülkeleri ilgili çalışmalara dahil olmakta ve dahil edilmeye çalışılmaktadır. Ancak IFSWF'nin 2014 yılında Santiago İlkeleri'ne uyum konusunda 15 ülke için yaptığı çalışmada Körfez ülkelerinin İlkelere uyumu konusunda bir şey söylememektedir. Şöyle ki; çalışmada her ülkenin İlkelerin yirmi dört maddesine de uyum sağlayıp sağlamadığı detaylıca incelenmişken, Körfez fonlarından başlığında yalnızca Kuveyt ve Katar fonları yer almakta ve diğer ülkelerin aksine fonlar hakkında detaylı bir inceleme yerine fonların resmi internet sitesinde bulunan slaytları yer almaktadır (IFSWF, 2014: 89-106, 124-133).¹⁷ Çalışma göstermektedir ki; her ne kadar Körfez fonlarının resmi internet siteleri bulunsa ve yönetimlerine ve yatırımlarına ilişkin genel bilgiler sitelerde yer alsada, bunlar faaliyetleri konusunda şeffaflıktan uzaktır. Bu nedenle, çalışmada internet sitelerindeki genel bilgiler haricinde verilere

¹⁶ EK 1'den bakılabilir.

¹⁷ Kuvety ve Katar ile aynı durumda bir de Trinidad ve Tobago Fonu bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.ifswf.org/sites/default/files/SantiagoP15CaseStudies1_0.pdf

ulaşılamadığından ilgili fonların İkelere ne kadar uyum sağlayıp sağlamadığı ayrıntılı bir şekilde incelenememiştir.

2000'lerin başında yabancı istilacılar olarak görülen kamusal varlık fonları, 2008-2010'da Batı'da yaşanan ekonomik krizin kurtarıcısı ve sonrasında güvenlik ağı olarak görülmeye başlanmış. Ancak 2015'te petrol fiyatlarının varil başına 35\$'a düşmesiyle birlikte; kamusal varlık fonları ile ilgili son yorumlar, düşen petrol fiyatları ve hisse değerleri arasındaki doğrudan bağlantı nedeni ile fonların yaklaşık üçte ikisinin hammadde geliri kaynaklı olması bakımından, fonların sistematik bir risk oluşturduğuna ilişkindir (Bortolotti, 2015:3). Her ne kadar ulusal ekonomideki bütçe açıklarının giderilmesi adına uzun vadeli yatırımların likiditeye çevrilmesi olası olsa da; 2015 verileri kamusal varlık fonlarının sistematik bir risk oluşturduğuna ilişkin yorumları doğrular nitelikte değildir. Ancak özellikle Körfez Bölgesi'ndeki fonların ilgili suçlamalarla her zaman karşılaşmaları devlet yapılarından ve fonların saydam olmayan işleyişlerin ötürü oldukça muhtemeldir. 2015 verilerinin sunulması bu bakımdan önem arz etmektedir. Aşağıdaki tabloda Sovereign Investment'in Lab'in 2015 Yıllık Raporunda kamusal varlık fonlarınca yönetilen varlıkların listesi gösterilmektedir.

Tablo 1: Kamusal Varlık Fonlarının Yönetilen Varlık Toplamı (YVT)				
Kaynak: Sovereign Investment Lab				
Ülke	Fon Adı	Kuruluş Tarihi	Fon Kaynağı	YVT (ABD\$ milyar)
Norveç	Government Pension Fund - Global'	1990	Hammadde (Petrol&Gaz)	855,42
BAE-Abu Dabi	Abu Dhabi Investment Authority,	1976	Hammadde (Petrol&Gaz)	773,00
Çin	China Investment Corporation"	2007	Ticaret Fazlası	746,73
Kuveyt	Kuwait Investment Authorityt	1953	Hammadde (Petrol&Gaz)	592,00
Singapur	Government of Singapore Investment Corporation	1981	Ticaret Fazlası	344,00
Katar	Qatar Investment Authorityt	2005	Hammadde (Petrol&Gaz)	256,00
Çin	National Social Security Fundt	2000	Ticaret Fazlası	236,00
BAE-Dubai	Investment Corporation of Dubai"	2006	Hammadde (Petrol&Gaz)	183,03
Singapur	Temasek Holdings'	1974	Ticaret Fazlası	173,40
Rusya	National Wealth Fund and Reserve Fund'	2008	Hammadde (Petrol&Gaz)	123,78
Avustralya	Australian Future Fund'	2006	Hammadde Kaynaklı Olmayan	90,01
Kore Cumhuriyeti	Korea Investment Corporation"	2005	Devletle İlişkili Şirket	84,70
Kazakistan	Kazakhstan National Fund,	2000	Hammadde (Petrol&Gaz)	77,00

BAE-Abu Dabi	International Petroleum Investment Company'	1984	Hammadde (Petrol&Gaz)	68,18
BAE-Abu Dabi	Mubadala Development Company PJSCV^	2002	Hammadde (Petrol&Gaz)	67,10
Libya	Libyan Investment Authorityt	2006	Hammadde (Petrol&Gaz)	66,00
Brunei	Brunei Investment Agencyt	1983	Hammadde (Petrol&Gaz)	40,00
Malezya	Khazanah Nasional Berhard'	1993	Devletle İlişkili Şirket	34,93
Azerbeycam	State Oil Fund of Azerbaijan'	1999	Hammadde (Petrol&Gaz)	34,25
Yeni Zellenda	New Zealand Superannuation Fund'	2001	Hammadde Kaynaklı Olmayan	20,49
Doğu Timor	Timor-Leste Petroleum Fund,	2005	Hammadde (Petrol&Gaz)	16,90
BAE	Emirates Investment Authorityt	2007	Hammadde (Petrol&Gaz)	15,00
BAE-Abu Dabi	Abu Dhabi Investment Council,	2007	Hammadde (Petrol&Gaz)	15,00
BAE-Dubai	Istithmar World*	2003	Devletle İlişkili Şirket	11,50
Bahreyn	Mumtalakat Holding Company'	2006	Devletle İlişkili Şirket	11,14
BAE-Dubai	Dubai International Financial Center''	2002	Devletle İlişkili Şirket	10,40
Umman	State General Reserve Fund'	1980	Hammadde (Petrol&Gaz)	9,15
İrlanda	Ireland Strategic Investment Fund''	2001	Hammadde Kaynaklı Olmayan	8,49
Umman	Oman Investment Fund,	2006	Hammadde (Petrol&Gaz)	6,00
Angola	Fundo Soberano de Angola'	2012	Hammadde (Petrol&Gaz)	4,88
BAE-Ras Al Khaimah	Ras Al Khaimah Investment Authority,	2005	Hammadde (Petrol)	1,20
Nijerya	Future Generations Fund''	2012	Hammadde (Petrol&Gaz)	1,07
Vietnam	State Capital Investment Corporation'	2005	Devletle İlişkili Şirket	0,89
Kiribati	Revenue Equalization Reserve Fund*	1956	Hammadde (Fosfat)	0,52
Sao Tome & Principe	National Oil Account	2004	Hammadde (Petrol&Gaz)	< 0.01
			Toplam Petrol&Gaz	3.204,96
			Toplam Ticaret Fazlası	1.500,13
			Toplam Diğer	273,07
			Toplam YVT	4.978,16
£ 31 Mart 2016 itibariyle YVT				
t 2 Mayıs 2016 tarihi itibariyle SWF Institute'ün tahmini				
''' 31 Aralık 2014 tarihi itibariyle YVT				
e 30 Haziran 2015 tarihi itibariyle YVT				
^ 31 Aralık 2015 itibariyle YVT				
" Sovereign Investment Lab'in YVT Tahminleri				

Tabloda da görüldüğü üzere kamusal varlık fonları tarafından yönetilen varlıkların değeri inanılmaz büyüklüktedir. Bu bakımdan yatırımların hangi alanlara yöneldiği de önem taşımaktadır. 2015 yılında, yirmi iki varlık fonu 48 milyar dolar değerinde ve toplamda 186 yatırım anlaşması yapmıştır. 2014 yılına göre anlaşmalarda %40'lık bir artış olsa da; yatırımların değerinde %30'luk bir düşüş meydana gelmiştir. Yatırımların tasfiyesine ilişkin olarak, 22,4 milyar dolar değerinde 70 tasfiye meydana gelmiştir. Kamusal varlık fonları yatırım değerlerinin %59,9'una tekabül eden 27,5 milyar doları ve anlaşmaların %25,8'ine denk gelen 48 anlaşmayı emlak, otel ve turizm faaliyetleri, altyapı ve hizmet

alanlarında gerçekleştirmiştir ki; bunların hepsi uzun vadeli yatırımlar olarak görülmektedir. Finans alanında 6,9 milyar dolarlık 28 satın alma gerçekleşmekle birlikte bunların neredeyse hepsi gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilmiştir. Enerji sektörü yakından takip edilmekle perakende sektörüne 4,6 milyar dolar, sağlık sektörüne 2,6 milyar dolar, bilişim sektörüne ise 3,4 milyar dolarlık yatırım gerçekleşmiştir. 2015 yılında açıklanan yaklaşık 24,4 milyar değerindeki anlaşmaların %50'si stratejik ortaklar veya özel sermaye ortakları ile ortak yatırım şeklinde yapılmıştır. Yatırımların yaklaşık %71,9'u OECD ülkelerine yapılmakla birlikte kamusal varlık fonlarının yatırımlarının %94'ü yabancı piyasalarda gerçekleşmiş; 7,9 milyar dolarlık yatırımla Amerika hala en popüler yatırım ülkesiyken 2014'ten itibaren Avrupa'ya görülebilir bir kayış meydana gelmiştir. 2015 yılı 13,2 milyar dolarlık değerinde 76 anlaşma ile GIC ve Temasek'in birlikte yaptığı anlaşmalar bakımından Singapur fonları için özellikle başarılı bir yıl olarak adlandırılmaktadır (Bortolotti, 2015: 4, 5). Görüldüğü üzere petrol fiyatlarının düşüşüyle birlikte yatırım değerlerinde %30'luk bir düşüş meydana gelse de; kamusal varlık fonları yatırımlarını sürdürmekte ve özellikle petrol gelirlerine bağımlılığın azalması amacıyla kurulan kamusal varlık fonları aynı amaca uygun olarak uzun vadeli yatırımlara yönelme stratejisini değiştirmemektedir.

2.2 KAMUSAL VARLIK FONLARININ İŞLEVLERİ

Kamusal varlık fonlarının işlevlerinin ortaya konulabilmesi açısından kamusal varlık fonlarına sahip olan ülkelerin ekonomik ortak özelliklerine bakmak gerekir; zira ilgili ülkelerin kamusal varlık fonu kurmasının fonlarca belirtilen asli amacı ekonomiktir. Kamusal varlık fonlarının listesine ve kaynağına bakıldığında çoğunun hammadde kaynaklı olduğu görülmektedir. Yukarıdaki bölümde hammadde kaynaklı olan ve olmayan fonların arasındaki ayrım incelenmiştir, bu bölümün amacı hammadde kaynaklı fonlara odaklanarak, iktisadi siyasi ayrımı olan ve olmayan devletlerin fonlarının özel olarak incelenerek aralarındaki farklılıklara değinmektir. Bu bağlamda sağlıklı ve doğru bir karşılaştırma olması bakımından hem hammaddeden kaynaklanan hem de Körfez fonları kadar büyük olan Norveç Varlık Fonu seçilmiştir. Körfez fonlarından ise en büyükleri olan Kuveyt, Suudi Arabistan ve Abu Dabi varlık fonları anlatılacaktır. Bu

anlamda hammadde ihracatı gelirlerinden kamusal varlık fonunu finanse eden ülkelerin ortak ekonomik özelliklerini ortaya koymak bir anlamda kamusal varlık fonlarının işlevlerinin açıklanması açısından ilk adımı oluşturmaktadır.

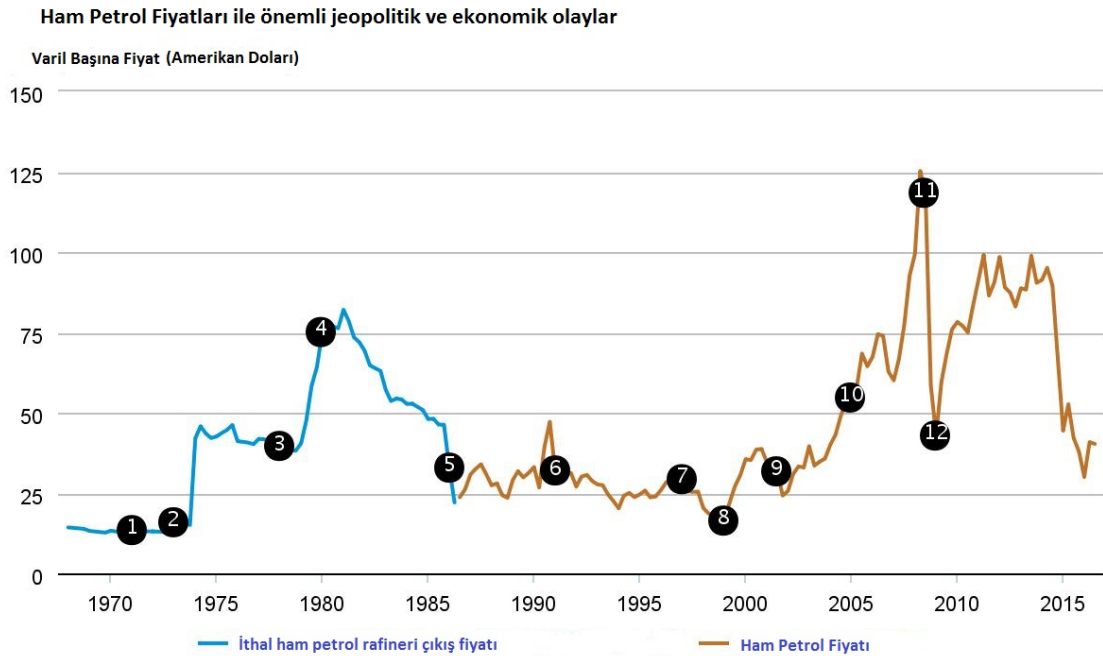
Hammadde ihracatı gelirleri tarafından finanse edilen kamusal varlık fonlarının kaynak ülkelerine bakıldığında ilgili ülkelerin devletler gelirleri, ihracat ve GSYİH açısından genel olarak gaz ve petrol olmak üzere kamusal varlıkları sermayeye dönüştürdükleri için hammaddeye bağımlıdırlar. İlgili bağımlılık hükümet politikalarının çerçevesi ve bağımlılığın azaltılması bakımından özel amaçlar doğurmakla birlikte özellikle gaz ve petrolün asli hammaddeler olarak diğer hammadde fiyatlarına etkisiyle küresel ekonomi içerisindeki rolü de hesaba katıldığında ilgili ülkeler için hammadde gelirlerinin yönetimi büyük önem arz etmektedir (Balding, 2012: 7). İkinci olarak hammadde kaynaklı kamusal varlık fonlarına sahip olan ülkelerin sermaye birikimine yol açan yüksek bütçe fazlalarını yönettiği görülmektedir.¹⁸ Hammadde fiyatlarının yüksek olduğu yıllarda, petrol ve gaz ihracatçısı ülkelerin bütçe fazlasından dolayı GSYİH'in %10-20 oranında arttığı görülmektedir ve ilgili fazlalar kamusal varlık fonlarını kurmakta kullanılmaktadır. Üçüncü olarak, Norveç dışında, bütün bu ülkelerde küresel hammadde sözleşmeleri ve ticareti Amerikan Doları üzerinden yapıldığı için *de facto* dolarize ekonomilere dönüştükmüşlerdir. Bu dönüşümden ötürü ilgili ülkeler sabit kur politikası¹⁹ izlemekte veya kur politikalarına ağır müdahalelerde bulunmaktadır (Balding, 2012: 7).

Ülkelerin ortak ekonomik özellikleri haricinde hammadde fiyatlarındaki değişiklik hesaba katılmadan hammadde kaynaklı kamusal varlık fonlarının kuruluş nedenleri anlaşılabilir. Hammaddelerin reel ve nispi fiyatları düşse de; nominal fiyatların her zaman

¹⁸ Bütçe fazlalarından dolayı kamusal varlık fonuna sahip olan ülkeler yalnızca hammadde ihracatçısı olan ülkeler değildir. Çin ve Singapur bütçe fazlalarından dolayı hammadde kaynaklı olmayan fonlara sahiptir. Burada yalnızca ortak özellik olarak belirtilmektedir.

¹⁹ Çin ve Singapur sabit kur politikasını veya kur politikasına ağır müdahalelerde bulunma stratejilerini sanayi ürünleri ihracatının fiyatlarını yapay olarak düşürmek amacıyla kullanırlar. Hammadde ihracatçısı ülkeler ise ekonomilerinin ticaret bakımından aşırı derecede dolara bağımlı olmasından ötürü ilgili stratejilere başvururlar böylece kendi faaliyetleri ile üretim ve kar birimleri arasında bağlantılı kurarlar (Balding, 2012: 7). Sabit kur politikası aynı zamanda Dutch Disease olarak bilinen ve hammadde ihracatçısı ülkelerinde hammadde fiyat değişkenliklerin yol açtığı ekonomik kötü gidişi de engellemek için kullanılmaktadır (Balding, 2012: 13).

aşırı değişkenlik göstermektedir (Balding, 2012: 10). Hammadde fiyatlarının değişkenliğinde önemli ekonomik ve jeopolitik olaylar büyük önem teşkil eder²⁰.

Tablo 2: Ham Petrol Fiyatları ile Önemli Jeopolitik Olaylar Grafiği / Kaynak: U.S. Energy Information Administration

1: Amerika'nın azami üretim seviyesine ulaşması, 2: Arap Petrol Ambargosunu, 3: İran Devrimi, 4: İran-İrak Savaşı, 5: Suudi Arabistan'ın Ana Üretici²¹ Rolünü Terk Etmesi, 6: Irak'ın Kuveyt'i İşgal Etmesi, 7: Asya Finansal Krizi, 8: OPEC'in Üretim Hedeflerini 17 mmbpd'ye İndirmesi, 9: 11 Eylül Saldırıları, 10: Düşük Azami Üretim Kapasitesi, 11: Küresel Finansın Çöküşü, 12: OPEC'in Üretim Hedeflerini 4,2 mmbpd'ye İndirmesi

Kamusal varlık fonlarının kurulmasındaki ana ekonomik amaç hammaddeye bağımlı ülkelerin hammadde fiyatlarının yüksek değişkenliğine karşı kendi ekonomilerini

²⁰ Hammadde fiyatlarındaki değişkenliğe önemli olaylar yol açabildiği gibi, spekülasyonlar da yol açabilir. Kısa süreli spekülasyon talep şoklarının uzun vadede küçük de olsa etkileri olduğu saptanmıştır. Örneğin 2003-2008 arasında petrolün reel fiyatlarındaki artışta spekülasyon talep şoklarının etkisinin olduğu ifade edilmektedir (IMF Working Paper, 2014: 24). Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp14218.pdf>

²¹ Ana üretici kavramı, swing producer kavramını karşılamak amacıyla kullanılmıştır. Swing producer; herhangi bir hammaddenin küresel rezervlerini kontrol eden ve yüksek bir azami üretim kapasitesine sahip olan tedarikçisi veya oligopolistik bir tedarikçi grubunu niteler. Ana üreticiler çok düşük bir maliyetler arzı arttırabilme veya azaltabilme kabiliyetine haiz olup böylece fiyatları ve Pazar dengelerini etkileyebilirler. Ayrıntılı bilgi ve örnekleri için bkz. <http://www.arcenergyideas.com/?p=391>

korumak istemeleridir. Bu noktada hammadde fiyatlarındaki değişkenliğe karşı piyasalarda hedging stratejilerinin de aynı sonuca ulaştıracacağı söylene de; Balding, 1970'lerde ve 1980'lerde kamusal varlık fonlarının kurulmaya başlandığı tarihlerde, küresel piyasalarda böyle büyük hedging işlemleri için gerekli likidite bulunmadığı gibi ne ana üreticilerin ne de politikacıların piyasaları bu şekilde kullanmayı dikkate almadıklarını söyler. Ona göre gelişmiş ülkelerin bile kendilerini korumak adına genel risk yönetimi araçlarını tercih etmektense kamusal varlık fonu aracılığıyla kendilerini korumak konusunda özel bir tercihlerinin bulunduğunu ve hedging işlemlerinin fonların sahip oldukları finansal varlıklar aracılığıyla yapıldığını eklemektedir (Balding, 2012: 11).

Kamusal varlık fonları aynı zamanda yüksek hammadde ihracatı gelirlerinin nasıl değerlendirileceği sorusuna da yanıt sağlamaktadır. Özellikle Abu Dabi, Suudi Arabistan, Kuveyt, Norveç gibi büyük hammadde kaynaklı kamusal varlık fonlarına sahip, petrol ihracatçılarının aynı zamanda az nüfuslara da sahip oldukları göz önüne alındığında ekonomik bakımdan ne büyük bir fazlalığın ortaya çıktığı açıkça görülmektedir (Balding, 2012: 11). Fazla gelirlerin yönetiminin kamusal varlık fonları tarafından sağlanması politik olarak da mantıklı bir tercihtir; zira Dünya Bankası'nın hammaddelerin gelişmekte olan ülkelere ilişkin bir araştırmasına göre; hammadde fiyatlarının yükseldiği zaman fazla gelir genellikle kamusal yatırımlar yerine devlet idarelerinin genişletilmesinde kullanılmakta veya doğru olmayan faydasız altyapı projelerine aktarılmakla birlikte hammaddeye bağımlılıktan kurtarılacak yatırımlar yapılmamakta, büyümeye sekte vurularak; verimsizlik ve yolsuzluk artmaktadır (Balding, 2012: 13, 14).

Kamusal varlık fonları ekonomik açıdan üç özel probleme çözüm sağlar. Bunlardan ilki sürekli ve yüksek gelir akışının hızlı bir şekilde para stoğuna yol açması sonucu enflasyona sebep olmasıdır. Bu parasal problem kamusal varlık fonları tarafından uluslararası varlıklar satın almak suretiyle gelir akışına stabilize edilerek çözülür. İkinci problem devlet gelirlerinin artmasının²² hükümet harcamalarında aşırı ve sürekli büyümeye yol açmasıdır. Kamu maliyesine ilişkin bu problem kamusal varlık fonları

²² Hammaddeye bağımlı olan devletlerin gelirlerin bir kısmı petrol şirketleri ile yaptıkları anlaşma sonucu ya kar paylaşımından ya da imtiyaz bedellerinden kaynaklanmaktadır (Balding, 2012: 24).

tarafından hükümet harcamalarında meydana gelen hızlı büyümeyi engellemek amacıyla mali kurallar iyileştirilmeye çalışır (Balding, 2012: 27). Üçüncü problem ise yüksek ve sürekli gelirin ulusal paranın değerlendirilmesine yol açarak ihracat mallarının fiyatlarının artmasına ve ekonomik faaliyetin hammadde sektörüne fazla yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Küresel finansa ilişkin bu problem kamusal varlık fonları tarafından yabancı varlıklar satın alınarak çözülür (Balding, 2012: 28). Bu noktada başlangıçta istikrar fonları olarak kurulan kamusal varlık fonlarının hem fazla hammadde gelirlerinin sağlıklı yönetimi hem hammaddeye bağımlılığın azaltılmasına yönelik yatırımlara yönelmesi hem de hammadde fiyatlarındaki değişkenlikten ulusal ekonominin etkilenmemesi açısından koruma sağlama işlevleri olduğu söylenebilir.

2.2.1 İktisadi/Siyasi Ayrımı Olan Devletler Bakımından

Dünya’da hammadde ihracatı yapan, hammaddeye bağımlılığı bulunan ve hammadde kaynaklı kamusal varlık fonuna sahip olan ülkeler sadece Ortadoğu ve Körfez ülkeleri değildir. Bu anlamda iktisadi ve siyasi ayrımı olan devletlerden özellikle Norveç ve Rusya bir önceki cümlede sayılan özelliklere sahiptir. Ancak Rusya’nın kamusal varlık fonları altında değerlendirilebilmesi ve Körfez ülkeleriyle karşılaştırılabilmesi birçok nedenden ötürü pek mümkün değildir. Rusya 2004’te İstikrar Fonu (Stabilization Fund) kurmuş ve fon 2008’de Rezerv Fon (Reserve Fund/RF) ve Ulusal Varlık Fonu (National Wealth Fund/NWF) olarak iki ayrı fona ayrılana kadar 157 milyar birikime sahip olmuştur (Balding, 2012: 101). Kuruluşlarında Rezerv fonuna 125 milyar dolar aktarılırken; Ulusal Varlık Fonuna 32 milyar dolar aktarılmış; 2012’de ise Rezerv Fon 59 milyar dolar yönetirken Ulusal Varlık Fonu 90 milyar dolar yönetmektedir, bir başka ifadeyle Rusya’nın hammadde gelir fiyatlarındaki yönetim stratejisi değişerek daha geniş varlıklara etkin yatırım yapmaya yönelmiştir (Balding, 2012: 102). Ancak belirtilmelidir ki; her ne kadar birçok kişi tarafından Rusya fonları kamusal varlık fonları olarak değerlendirilse de durum bundan biraz daha farklıdır (Balding, 2012: 110).

Petrol fiyatlarının rekor seviyeye ulaşmasıyla Rezerv Fonu ve Ulusal Varlık Fonu yönetimi altındaki varlıklarının değeri toplamda 225 milyar dolara ulaşmıştır; ancak fonlardan devlet bütçesini dengelemek adına para çekilmiş ve yönetimdeki varlıkların

değeri 140 milyar dolara kadar düşmüştür. Bir başka deyişle, Rusya fonların yönetimindeki paranın neredeyse üçte birini sorumsuzca büyüyen bütçesini gidermek için kullanmıştır. Fondan yüksek miktarda para çekilmesi dışında fonların yönetimi ihtiyatlı ve muhafazakardır. Mali yönetim çok az uzun vadede fayda sağlayacak yatırımlara yönelir ve fonlar sadece yüksek kaliteli hükümet tahvillerine yatırım yapmaktadır. Diğer Avrupa ülkeleri ve Amerika ile karşılaştırıldığında ise bunların çok az etkin varlıkları vardır. Bu anlamda fonların elindeki varlıklar, yönetimi birçok merkez bankasının elinde tutulan kısa vadeli varlıklara benzemekte ve mali yönetim olarak da birbirlerini çağrıştırmaktadırlar (Balding, 2012: 117). 2008’de Vladimir Putin de Rusya’nın daha kamusal varlık fonuna sahip olmadığını ifade etmiştir (Reuters, 2008).

Kamusal varlık fonlarına dair en geniş tanım uyarınca Rusya’nın kamusal varlık fonuna sahip olduğu söylenebilse de (Balding, 2012: 117); fon hareketleri, yönetimi ve yatırımları bakımından karşılaştırma noktası oluşturabilecek şekilde kamusal varlık fonu olarak sunulması mümkün değildir. Bu itibarla iktisadi ve siyasi ayrımı olan ülkeler açısından Körfez fonları ile karşılaştırılabilecek bir diğer örnek olan Norveç’e yönelmek gerekmektedir. Norveç’in iktisadi ve siyasi ayrımına sahip olmakla beraber aynı zamanda Körfez ülkeleri ile hammadde bakımından aynı özellikleri haiz olması, Körfez fonları ile karşılaştırılabilmesi açısından Norveç’i önemli bir örnek haline getirir. Bu bakımdan aşağıda Norveç fonu; fonun kuruluşu, gelişimi, yönetimi, yatırım stratejisi, şeffaflık ve etik kuralları bakımından ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.2.1.1 Norveç Varlık Fonu

Petrol faaliyetleri Norveç’in bugünkü refahında önemli bir rol oynamıştır. 1950’lerin sonunda çok az insan Norveç kıta sahanlığında zengin gaz ve petrol rezervlerinin keşfedileceğine inanmaktaydı. Hatta *The Geological Survey of Norway* 1958’de Norveç Dış İşleri Bakanlığı’na Norveç kıta sahanlığı ve sahilinde kömür, sülfür ve petrol bulma olasılığının çok düşük olduğunu ve ilgili olasılığın gözden çıkarılmasına ilişkin yazı yazmıştır. Ancak 1959’da Hollanda’da Groningen gazı alanının bulunmasıyla Kuzey Denizi’nde hidrokarbon bulunabileceğine ilişkin düşünceler oluşmuştur. 1962’de Phillips Petroleum Norveç’e Kuzey Denizi’nde araştırma faaliyetleri yürütme konusunda izin

başvurusunda bulunmuş, Kuzey Deniz'inin Norveç'e ait bölgelerinde olan ve Norveç kıta sahanlığındaki yerlerde aylık 160.000 \$ karşılığında lisans talep etmiştir. Ancak Norveç bütün kıta sahanlığına ilişkin tek bir şirkete lisans verilmesinin tekele yol açacağından ötürü teklifi reddetmiştir. 1963'te, Norveç Hükümeti bütün kıta sahanlığında egemenlik ilan etmekle birlikte geniş deniz alanlarındaki egemenlik iddiası İngiltere ve Danimarka ile anlaşmalarına gerektirmiş ve medyan çizgisi ilkesi uyarınca 1965'te anlaşmaya varılmıştır. 1965'te Norveç tarafından sınırlı bölgelere 22 adet lisans verilmiştir (Norwegian Petroleum).

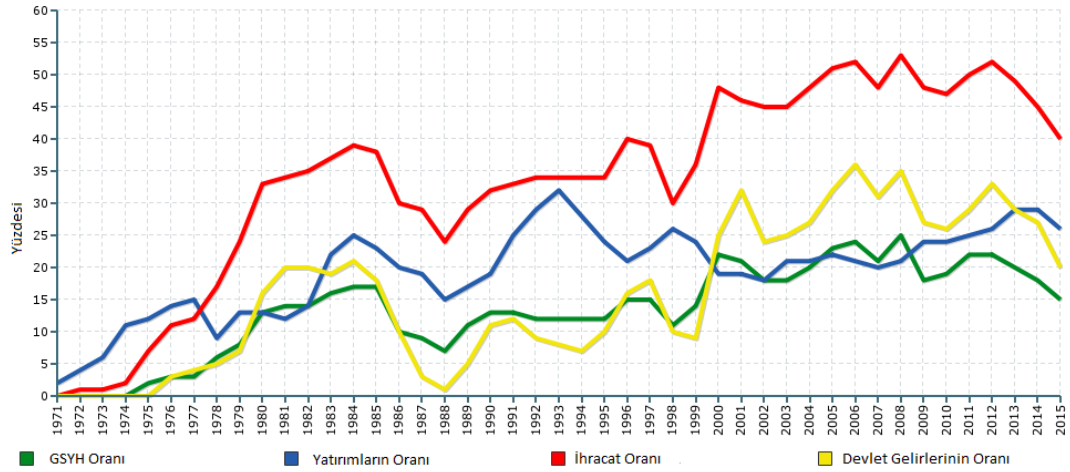
Norveç'te yüzyılın başında petrol şirketleri faaliyette bulunsalar da 1960'ların ortasında ilk üretim lisansların verilmeye başlamasıyla petrol faaliyetlerinin Norveç ekonomisi açısından asli önemde oldukları da ortaya çıkmıştır. Verilen lisanslar keşif, sondajı içermekle beraber sondaj yapılan alanlarda petrol ve gaz çıkarma haklarını da kapsamaktadır. İlk sondaj 1966'da yapılmış; ancak kuru çıkmıştır. Ardından 1967'de Norveç kıta sahanlığında ilk petrol keşfi yapılmıştır ve Balder bulunmuştur. 1969'un sonunda dünyadaki en büyük petrol alanlarından biri olan Ekofisk bulunmuş ve alandan ilk üretim 15 Haziran 1971'de yapılmış ve böylece Norveç'in başarı hikayesi başlamıştır. Ondan bu yana da keşifler sürmekle beraber üretim de hızla artmıştır (Norwegian Petroleum). Norveç 2016 Eylül verilerine göre günde 1.591.000 varil²³ petrol üretimi ve 6.4 milyar Sm³'lük gaz satışı²⁴ (Norwegian Petroleum Directorate) ile dünyanın en büyük petrol ve gaz ihracatçılarından²⁵ (IndexMundi). Yüksek petrol ve gaz gelirlerine rağmen Norveç son birkaç on yıldır iki temel sorunla uğraşmaktadır. Bunlardan birincisi Norveç'in giderek yaşlanan bir nüfusa sahip olması, ikincisi ise gelirlerinin petrol ihracatına yüksek derecede bağımlı olmasıdır (Bazoobandi, 2013: 127). Petrol gelirlerine olan bağımlılık aşağıda Norveç Ulusal Bütçesinden alınan tabloda da açık bir şekilde

²³ 1 varil yaklaşık 159 litredir.

²⁴ Ayrıntılı bilgiye Norveç Petrol İdaresi'nin (Norwegian Petroleum Directorate) resmin internet sitesi olan <http://www.npd.no/en/> adresinden ulaşılabilir.

²⁵ 2015 verilerine göre Norveç petrol üretimi bakımından dünya sıralamasında 14. Sıradadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.indexmundi.com/g/r.aspx?v=88&t=20>

görülmektedir. Bu anlamda petrol gelirlerinin yönetimi Norveç için asli önem taşımaktadır.

Tablo 3: Yıllara Göre Norveç Bütçe Grafiği/ Kaynak: 2015 Norveç Ulusal Bütçesi

Petrol gelirlerinin daha iyi yönetilmesini sağlamak ve giderek yaşlanan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak adına Norveç iki tane devlet yatırım aracı kurmuştur. İlki olan Ulusal Sosyal Sigorta Fonu (The National Insurance Scheme Fund), 1966'da ulusal gelirlerin bir kısmının ayrılarak gelecekteki sosyal sigorta harcamalarının finansmanı amacıyla kurulurken; Devlet Petrol Fonu (The Government Petroleum Fund) 1990'da ülkenin varlıklarının muhafazasının uzun vadeli stratejisini desteklemek için kurulmuş; 2006 yılında fonların isimleri hükümet tarafından ilki Devlet Emeklilik Fonu-Norveç (Government Pension Fund-Norway/ GPFN) ve Devlet Emeklilik Fonu-Küresel (Government Pension Fund-Global/ GPGF) olarak değiştirilmiştir (Bazoobandi, 2013: 127, 128). İkisi birlikte Devlet Emeklilik Fonu (The Government Pension Fund) olarak adlandırılan fonun amacı giderek artan emeklilik harcamalarını finanse eden devlet gelirlerini olanaklı kılmak ve petrol gelirlerinin harcanması hususunda uzun vadeli amaçları destekleyerek; mantıklı bir fon yönetiminin nesiller arası eşitliğe katkıda bulunarak hem şimdiki neslin hem de gelecek nesillerin petrol gelirlerinden faydalanmasını mümkün kılmak olarak açıklanmaktadır (Norveç Devleti).

Devlet Emeklilik Fonu'nun iki ayrı kısmı olan Devlet Emeklilik Fonu-Norveç (GPFN) ve Devlet Emeklilik Fonu-Küresel (GPFK) Norveç hükümetinin etkin yatırım araçları olmakla birlikte ayrı şekilde yönetilirler ve birbirlerinden ayrı yatırım stratejilerine sahiptirler. GPFN hükümet tarafından fonu yönetmesi için 1967 yılında kurulan yatırım kuruluşu Folketrygdfondet tarafından yönetilir. Fon, Ekonomi Bakanlığı tarafından konulan kurallarla²⁶ Ekonomi Bakanlığı adına yürütülür. Folketrygdfondet'in misyonu kamusal finansal varlıkların sorumlu yönetimini sağlamak ve güçlü finansal gelirleri garanti ederek uzun vadeli yatırımcı olmak şeklinde ortaya konulmuştur (Folketrygdfondet). Meclis tarafından oluşturulan kuruluş Ekonomi Bakanlığı'nın bünyesinde çalışır, Bakanlık yönetim kurulunu, başkanını ve denetçiyi atar. Aynı zamanda yıllık hesapları ve yıllık raporu onaylar. Yönetim kurulu iç denetçilerin atanması, kurumsal kararlar ve ekonomik kararlarda tam sorumluluk sahibidir. Bunun yanı sıra genel bir denetim makamı fonun faaliyetlerini meclis adına gözlemler (Folketrygdfondet).

GPFN'nin yatırımlarının %85'i Norveç'te, kalanı ise Danimarka, Finlandiya ve İsveç'te bulunurken; fonun %40'ını sabit gelirler, %60'ını hisse senetleri oluşturur ve fonun Norveç'te bir şirkette sahip olabilece azami hisse yüzdesi %15 iken İskandinavya bölgesinde bu oran %5'tir (Folketrygdfondet). Fon uzun vadeli ve büyük yatırımları tercih ederken, fonun kazançları hazineye aktarılmamakta ve GPFK ile arasında herhangi bir transfer olmamaktadır (Bazoobandi, 2013: 138). Fon şu anda 199 milyar Norveç Kronu değerinde olmakla beraber son 10 yılda %7,4 oranında getiri sağlamıştır (Folketrygdfondet). GPFN görüleceği üzere daha çok ulusal piyasalara ve bölge piyasalarına yatırım yapmak suretiyle getiri sağlayan kimi zaman piyasaları istikrara da kavuşturma görevini gören bir fondur. Bu itibarla çalışma açısından gelişimi ve işleyişi önemli olmakla beraber Norveç fonlarından esas önemi haiz olan GPFK'dir.

GPFK kuruluşunu takiben birkaç yıl Norveç Merkez Bankası (Norges Bank) tarafından yönetilmiş ardından fonun Norveç Ekonomi Bakanı adına yürütülmesi için Norges Bank

²⁶ Kuralların tamamının İngilizce metnine ulaşmak için bkz. <http://www.folketrygdfondet.no/getfile.php/13956/Dokumenter/Engelske%20dokumenter/Management%20mandate%20for%20the%20Government%20Pension%20Fund%20Norway%202011.pdf>

Investment Management (NBIM) kurulup (Norveç Merkez Bankasının içerisinde bir birim olarak), fon yönetiminin başına geçirilmiştir. GPFGEkonomi Bakanlığı'na ait olmakla birlikte Norges Bank fonun yöneticisi konumundadır ve NBIM fonun günlük faaliyetlerini yürütür. NBIM'in 500 çalışanı, merkezi Oslo olmak üzere, Londra, New York, Şangay ve Singapur'da, bir başka deyişle dünyadaki finans merkezlerinde ofisleri vardır. NBIM, banka ile aynı mevzuata tabi olmakla beraber NBIM'nin yatırım faaliyetleri Storting (Norveç Parlemantosunu), Ekonomi Bakanlığı ve Norges Bank tarafından yönetilir. Storting, Devlet Emeklilik Fonu Yasasını (Government Pension Fund Act) çıkartmıştır. Ekonomi Bakanlığı fon için yönetim yetkilerini Norges Bank'a aktarır ve şirketlerin gözlemlenmesi ve ihracı konusundaki ilkeleri belirler. İlgili ilkeler parlamentonun onayına tabidir. Ekonomi Bakanlığı'nın bünyesinde ayrı bir birim olarak işleyen Etik Kurul ise etik kriterlere uygun olarak ilgili şirketlerin fondan çıkarılması konusunda tavsiyeler verir (NBIM). NBIM'in bütün yatırım yetkilerini, stratejik planları ve CEO'nun iş tanımı Norges Bank Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. Yönetim Kurulu'nun üyeleri tam zamanlı olarak altı yıllığına atanmakla beraber, 2012 yılından beri Yönetim Kurulunun bütün üyeleri finans konusunda uzman veya başka yüksek yönetim pozisyonlarında yer almış kişilerden veya akademisyenlerden oluşmaktadır (Bazoobandi, 2013: 137, 138). NBIM'in yatırım politikalarını belirlerken; NBIM CEO'su yatırım yetkilerini NBIM'in Lider Grubuna aktarır ve NBIM Lider Grubu ile NBIM Emlak Yatırım Yönetimi CEO'sunun iş tanımlarını yapar. NBIM'nin Lider Grubu, fonun yatırım faaliyetleri günlük işletimi konusunda yetkilidir. Lider Grubunun üyelerine bakıldığında, ilgili üyelerin finans sektöründe tecrübeli oldukları, bilinen kuruluşlarda yüksek pozisyonlarda çalıştıkları göze çarpmaktadır (NBIM). NBIM, CEO'lardan ve Lider Grupları'ndan ibaret değildir; Lider Grupları'nın altında CEO'lara danışmalık yapan Komitelerle birlikte kuruluşa özel konularda danışmanlık yapan ve dışarıdan uzmanlardan oluşan Danışma Kurulları da vardır (NBIM). Görüldüğü üzere fon yönetimi uzun bir yetki devri silsilesi ve konusunda uzman kişilerden ve birçok birimden oluşan bir kuruluş tarafından çeşitli denetim mekanizmaları ile yürütülmektedir.

GPFGE'nin işleyişi konusunda hem Ekonomi Bakanlığı'nın hem de Norges Bank Yönetim Kurulu'nun koyduğu sınırlandırmalar vardır. Bu sınırlamalar yatırım yapılabilecek alanları ve ne kadar yatırım yapılabileceğini belirlerken aynı zamanda riskin bölünmesini

ve asgari düzeye düşürülmesini de sağlar. Bakanlık tarafından koyulan kurallara; fonun piyasa değerinin %50-%70'ini hisselerin oluşturması, %0-%5'ini emlak yatırımlarının oluşturması, %1,25 oranında sabit gelir ve hisse yatırımlarında hata payının hesaba katılması, sabit gelir yatırımlarının ancak %5'inin BBB- kredi notuna sahip olabileceği, bir şirketteki oy hakkına sahip hisselerin ancak %10'una sahip olunabileceği örnek gösterilebilir. Norges Bank Yönetim Kurulu tarafından konulan kurallara ise sabit gelir yatırımlarının ancak %1'inin BBB- kredi notuna sahip olabileceği; devlet tahvillerinin en az %10'unun ABD, İngiltere, Almanya, Fransa ve Japonya devlet tahvillerine yatırım yapılması gerektiği, hisse ve sabit gelir yatırımlarının en fazla %5'inin kaldıraçlı olabileceği kurallar örnek gösterilebilir. Aynı kısıtlamalar fonun emlak yatırımlarında hangi bölgelere ve hangi sektörlerle yatırım yapabileceği hususunda da bulunmaktadır²⁷ (NBIM). GPFG yatırımlarının çoğu borsada kayıtlı şirketlerden oluşmakla birlikte sabit gelirli yatırımlar genellikle Moody's veya S&P gibi kredi derecelendirme kuruluşları tarafından yüksek derecelendirmeye sahip araçlardan oluşmaktadır (Bazoobandi, 2013: 130).

NBIM'in internet sitesinde şu sözler yer almaktadır: "GPFG Norveç'in gelecek nesilleri için yatırım yapar. Bir gün petrol bitecek; ancak gelecek nesiller fondan yararlanmaya devam edecekler." (NBIM). İlgili söz, fonun misyonu olarak belirlenmektedir. Fonun tarihsel gelişimine bakıldığında 1996'da fona ilk transferin yapıldığı ve fonun tamamen devlet tahvillerine yatırım yaptığı, 1997'de fonun %40'ının hisselerle yatırım yapılmasına Ekonomi Bakanlığı tarafından karar verildiği, 1998'te NBIM'in kurulduğu ve 1997'de alınan kararı uyguladığı, 2000'de beş gelişmekte olan ülkenin hisse sınırlamalarına dahil edildiği, 2002'de devlet tahvili dışındaki tahvillerin sabit gelir sınırlamalarına dahil edildiği, 2004'te etik ilkelerin kabul edildiği, 2006'da fonun isminin değiştiği, 2007'de Ekonomi Bakanının fonun hisse sahipliği sınırını %40'tan %60'a çıkarmaya ve küçük sermayeli şirketlerin portföy sınırlamasına dahil edilmesine karar verdiği, 2008'de Ekonomi Bakanının fon yatırımlarına emlak yatırımlarını yatırımların ancak toplam varlıkların en fazla %5'ini oluşturmak kaydıyla dahil ettiği ve tüm gelişmekte olan

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.nbim.no/en/investments/investment-risk/key-figures-for-funds-risk-and-exposure/>

ülkelerin hisse sınırlamalarına dahil edildiği, 2009'da etik ilkelerin geliştirildiği ve fonun %60'lık hisse sahipliğine ulaştığı görülmektedir (Bazoobandi, 20013: 130). Fonun 2016'daki güncel piyasa değeri 7.147 Norveç Kronudur; 78 ülkede, 9.050 şirkette yatırımları bulunurken bu şirketlerden %1,3'ü dünya çapında borsaya kayıtlı şirketler iken, %2,3'ü Avrupa'da borsaya kayıtlı şirketlerdir. Fonun yatırımlarının %60,6'ı hisse senetlerinden, %36,3'ü sabit gelirlerden ve %3,1'i emlak yatırımlarından oluşmaktadır. Hükümet fon gelirlerinin yıllık olarak en fazla %4 oranında harcama yapılabilir, ilgili harcama yıllık bütçeye aktarılarak kayıt altına alınır. 2015 yılında 179,6 milyar Norveç Kronu yıllık bütçeye aktarılmıştır (NBIM). 1998-2015 yılları arası fonun getirisi %5,6 oranındadır.

GPIF'nin ana yatırımları Kuzey Amerika'da, Avrupa'da ve Asya'da yoğunlaşmıştır. Kuzey Amerika'da 191,5 milyar dolar değerinde 2352 hisse yatırımı, 112 milyar dolar değerinde 599 sabit gelir yatırımı 10 milyar dolar değerinde 431 emlak yatırımı bulunurken; Avrupa'da 206 milyar dolar değerinde 1973 hisse yatırımı, 114 milyar dolar değerinde 498 sabit gelir yatırımı, 10 milyar dolar değerinde 366 emlak yatırımı; Asya'da ise 100 milyar dolar değerinde 3783 hisse yatırımı, 48 milyar dolar değerinde 74 sabit gelir yatırımı bulunmaktadır (NBIM). Bunun dışında yukarıda da belirtildiği üzere daha birçok ülkede fonun yatırımları bulunmaktadır²⁸. Fonun en büyük hisse yatırımları Nestle, Apple, Royal Dutch Shell, Alphabet, Roche Holding, Novartis ve Microsoft Corp. şirketlerinde bulunmaktadır. Fonun hisse yatırım stratejisi uzun vadede yüksek performans gösterebilecek şirketlere odaklanmak olduğu gibi fonun yatırım yapabileceği şirketlerin resmi borsalarda kayıtlı olması veya ilgili şirketin yönetim kurulunun kayıt için gerekli adımları atması gerekirken; fonun hisse sahipliği herhangi bir şirkette %10 oranını geçemez (NBIM). Fon yöneticileri uzun vadeli yatırımlar yapmak adına gelişen ve umut vadeden sektörleri de takip etmektedirler. Fonun sabit gelir yatırımlarının %70'ini devlet tahvilleri oluştururken, %30'unu özel sektör tahvilleri oluşturmaktadır. Devlet tahvillerinin yüksek bir bölümü Dolar, Euro, Pound ve Yen cinsinden iken, %10'luk bir kısmı gelişmekte olan ülkelerin kendi para birimleri cinsindedir ve devlet

²⁸ Fonun hangi ülkede ne kadar hangi tür yatırımı olduğu, hangi şirketlerde ne kadar yatırımı olduğu, hangi sektörlerle yöneldiği konusunda ayrıntılı bilgi ve raporlar için bkz. <https://www.nbim.no/en/the-fund/holdings/>

tahvillerinde ve özel tahvillerde yatırım yapmadan önce kredi derecelendirmelerine bakılmaktadır (NBIM).

GPIG şeffaflık bakımından en yüksek derecelendirmeye sahip fondur (SWF Institute). GPIG'nin şeffaflığı konu hakkında araştırma yapan herhangi biri tarafından kolayca fark edilebilir; zira fona ilişkin akla gelebilecek her türlü bilgili fonun resmi internet sitesinde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra etik ilkeleri doğrultusunda özellikle iki noktaya dikkat etmektedir. Bunlardan birincisi GPIG'nin hisse sahibi olduğu şirketlerde hisselerin mülkiyetinden kaynaklanan hakları aktif bir şekilde kullanma, toplantılara katılma ve oy kullanma konusundaki hassasiyetidir. İlgili hassasiyet NBIM tarafından sorumluluk sahibi olmak olarak nitelendirilmiştir. İkinci dikkat edilen nokta ise fon tarafından temel insan haklarını ihlal eden silah üreticisi şirketlere, silahları satan veya askeri amaçla ülkelere sağlayan şirketlere, çevreye kabul edilemez emisyon oranları ile zarar veren şirketlere yatırım yapmamak veya onları portföyden ihraç etmektir (NBIM)²⁹. Fon aynı zamanda çocuk hakları, su yönetimi ve iklim değişiklikleri hakkında çalışmalar yürütmekte, şirketlerin ilgili konular hakkında nasıl faaliyet göstereceklerine ilişkin beklentilerine dair raporlar hazırlamaktadır.

2.2.2 İktisadi/Siyasi Ayrımı Olmayan Devletler Bakımından

2000'den sonraki dönemde petrol fiyatlarının yukarıda anlatıldığı üzere rekor seviyelere çıkması sonucu yeni bir petro-dolar dalgası birikmeye başlamıştır. Diğer dalgalarda olduğu üzere petro-dolarların büyük bir kısmı önde gelen kapitalist ülkelerdeki yabancı kaynakların satın alınması için kullanılmıştır. 2002-2007 yılları arası petrol ihraç eden ülkelerin dış pazarlara yaptığı yatırım her yıl %53 oranında büyüdü. Hanieh'in de belirttiği gibi, 2008 yılında 3,6 milyar dolar değerinde yabancı kaynaklara yatırım yapılmıştır (Hanieh, 2015: 169). Petrol fiyatlarındaki her 10 dolarlık artış petrol ihraç eden ülkelere 90-100 milyar dolar arası gelir sağlamaktadır. Özellikle KİK, bu gelirlerin en büyük bileşenydi ve 2002 yılında 0,5 trilyon dolar değerinde olan bölgenin merkez bankalarının hükümet bağlantılı fonların değeri 2008 yılında 1,6 trilyon dolara

²⁹ Bu konuda Africa Isreal Investments Ltd. Ve Samling Global örneklerine bakılabilir.

yükselmiştir (Hanieh, 2015: 170). İlgili yatırımların çoğu kamusal varlık fonları aracılığıyla yapılmaktadır (Hanieh, 2015: 170).

KİK bölgesindeki ülkelerin kamusal varlık fonlarının değeri ve yabancı piyasalara yaptıkları yatırım, onları incelenmeye değer kılar. SWF Enstitüsü'nün verileri uyarınca fonların büyüklük sıralamasında bir numaradaki Norveç ve iki numaradaki Çin'in³⁰ ardından, üçüncü sırada 792 milyar dolar değerindeki fonuyla Birleşik Arap Emirlikleri, dördüncü sırada 598,4 milyar dolar değerindeki fonuyla Suudi Arabistan ve beşinci sırada 592 milyar dolar değerindeki fonuyla Kuveyt gelmektedir³¹ (SWF Enstitüsü). Yine Enstitü'nün kullandığı on üzerinden olan Linaburg-Maudell Şeffaflık İndeksine³² göre Birleşik Arap Emirlikleri kamusal varlık fonu 6, Suudi Arabistan fonu 4 ve Kuveyt fonu 6 olarak puanlandırılmıştır (SWF Enstitüsü). Varlık fonlarının dikkate değer bir kısmını elinde bulunduran KİK Kamusal varlık fonlarının en büyükleri olan Kuveyt, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni incelemeye geçmeden önce fonların ortak özellikleri hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

Fonlarının esas büyümesinin 2005-2008 arası meydana gelmesinin, petrol fiyatlarında rekor seviyeye ulaştığı döneme rastlaması tesadüf değildir; zira ilgili fonlar petrol ihracat gelirleriyle finanse edilmektedir. Fonların yatırımlarının yoğun olarak yabancı pazarlara yapılması, 2008 krizi sonrası petrol fiyatlarındaki değişkenlik ile birleşince, bunlar olumsuz etkilemiştir (Bazoobandi, 2013: 20). Fonlardan, ilgili fonun kaynak ülkesine destek için para çekilmesi de eklenince, kriz sonrası fonların %25-%30 oranında değer kaybettiği gözlemlenmiş ve bunun sonucunda 2008 sonrası KİK fonları yatırım stratejilerinde değişiklikler yapmıştır (Bazoobandi, 2013: 22). 2008 sonrası yatırım stratejileri öncesiyle uyumlu olarak uzun vadeli yatırımlara yönelmekle beraber fonların politik amaçlar taşıyabileceği hakkındaki tartışma da değişmemiştir (Bazoobandi, 2013:

³⁰ Belirtmek gerekir ki; Çin'in ayrı yatırım kuruluşları listede ayrı olarak yer almıştır.

³¹ İlgili fonların şeffaf olmaması sonucu çoğu zaman değerlerine ve portföylerine ilişkin yapılan değerlendirmelerin, fonların az oranda açıkladıkları bilgi ve medyaya yansıyan alımlarının birlikte değerlendirmesi sonucu hesaplanan tahminler olduğuna dikkat edilmeli ve bu çalışma boyunca göz önünde bulundurulmalıdır.

³² Linaburg-Maduell Şeffaflık İndeksi için bkz. EK 2, hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.swfinstitute.org/statistics-research/linaburg-maduell-transparency-index/>

23). İlgili tartışma fon hareketlerine ve faaliyetlerine ilişkin şeffaflığın düşük düzeyde olmasından ve fonların kaynak ülkelerinin yönetim şeklinden, bir başka deyişle iktisadi-siyasi ayrımı olmayan demokratik burjuva devletinden uzak yapılarından kaynaklanmaktadır. Buna ek olarak, batı piyasalarının KİK fonlarının finansal amaçlar dışında politik niyetlerle hareket edip etmediği konusunda fon yönetimlerine baskı yapmasının negatif etkilere yol açtığı belirtilmelidir (Bazoobandi, 2013: 26).

Kriz öncesi özellikle kendi kötü ünlerini düzeltmek ve isimlerini markalaştırmak adına popüler ve bilindik markaları satın alan fonların bu stratejisinde bir düşüş meydana gelmiştir. İlgili yatırımların fonların finansal alandaki bilgisizliğinden kaynaklandığını ileri sürenler de mevcuttur. Bu savı doğrular biçimde fon yönetimindeki kaynaklarda yüksek kayıplar yaşanmıştır. Bunun sonucunda, fonlar yatırım yaptıkları ülkelerin finansal uzmanlığından kriz sonrası yararlanmaya başlamışlardır ki; risk konusunda dikkatli davranmaları (yatırım riskini başka yatırım kuruluşları ile bölüşme konusundaki kriz sonrası eğilimleri) da bunu doğrular niteliktedir (Bazoobandi, 2013: 24, 26) Krizle birlikte Amerika ve Avrupa'daki piyasaların düşüşe geçmesi ve KİK kamusal varlık fonları için büyük kayıplar yaratmasıyla birlikte fon yönetimleri Wall Street'te batan bankaları destekleyen Amerikalı kuruluşlara karşı önyargılı hale gelmiş ve büyüme oranı düşük olan batı piyasalarının yerine gelişmekte olan ülkelerin piyasalarına yönelmeye başlamışlardır (Bazoobandi, 2013: 25).

KİK kamusal varlık fonlarının portföyü çok çeşitli olmakla birlikte portföylerin %50'sinden fazlasını hisseler ve alternatif araçlara yatırımlar oluşturmaktadır³³ (Bazoobandi, 2013: 27). Hisselere yapılan yatırım konusunda özellikle dikkate değer bir nokta bulunmaktadır. Norveç kamusal varlık fon yönetiminin aksine KİK kamusal varlık fonu yönetimleri hisse sahiplikleri konusunda gizli davranmakla birlikte yatırım yaptıkları şirketlerin yönetiminde aktif roller üstlenmezler. Çoğu zaman adlarının gizli kalması için belirlenen asgari sınırlama oranında yatırım yaparlar. Özellikle kriz sonra KİK fon yönetimlerinin ilgili tutumu, hisse oranları oy kullanma hakkına sahip olmak için yeterli olmasa bile kamusal varlık fonlarının güçlü yatırımcılar olmalarından

³³ Bu noktada Suudi Arabistan bir istisnadır ve fon portföyünün yaklaşık %80'ini Amerikan Hazine Tahvilleri oluşturmaktadır (Bazoobandi, 2013: 27).

kaynaklı olarak resmi olmasa da verilen kararları zaten etkiledikleri ve bu nedenle gerçekte oy kullanmalarının herkes için yararlı olacağına ilişkin eleştirilere maruz kalmıştır (Bazoobandi, 2013: 27, 28). Fon yönetimine ilişkin atamalar her üç fon özelinde ayrı ayrı olmak üzere aşağıda incelenecek olmakla birlikte belirlemek gerekir ki; fon yönetimi genellikle yönetici aile üyelerinden, yönetici aileye yakın aile ve tüccar çevrelerinden oluşmaktadır.

Kriz sonrası fonların yatırım stratejilerinde önemli bir değişiklik fon yatırımlarının finans sektörüne yönelmesi olmuştur. Abu Dabi'nin Citigroup hisselerinin %4,9'unu, Kuveyt'in Merrill Lynch hisselerinin %5,7'sini, Katar'ın Barclays'ın hisselerinin %8,9'unu alması buna örnek verilebilecekken; fonların alım gücü, finans sektörünün çekiciliği, hisse senedi fiyatlarının düşüklüğü, stratejik imkanlar, itibara ilişkin fayda sağlaması gibi nedenler ilgili eğilimi açıklamak için ileri sürülmüştür (Bazoobandi, 2013: 28). Finans piyasasına olan ilgi ile beraber KİK kamusal varlık fonları dolar dışındaki para birimlerine yönelmeye, Suudi Arabistan saklıdır, ve portföylerine genişletmeye başlarken aynı zamanda Batı piyasalarından başka Asya piyasalarına doğru yatırım yapmaya başladılar ki; 2009 yılında Batı Asya'ya yapılan doğrudan yabancı yatırımın %87'sinin KİK ekonomileri tarafından finanse edilmesi bunu doğrular niteliktedir (Bazoobandi, 2013: 28-30).

Her ne kadar fonlar uzun vadeli yatırımlara ve etkin olmayan hissedarlığa yönelseler de; şeffaf olmayışları, demokratik olmayan yönetimleri, fon yönetimlerinin yapısı, sabit döviz kuru politikaları, hammadde ihracatçısı konumları ve ellerinde biriken büyük zenginlik sonucu küresel güç dengesini değiştirme potansiyelini haiz olmaları fonlar hakkında her zaman şüphe duyulmasına neden olmakta³⁴ ve ilgili özellikler devam ettiği

³⁴ Körfez bölgesinden gelen yatırımlara karşı şüphe kamusal varlık fonlarının kurulmasıyla başlamamıştır dolayısıyla yeni olarak addedilemez. Örneğin petrol fiyatlarının yükselmesi ve Kuveyt'in dış pazarlara yatırımlarının artmasıyla birlikte; Kuveyt'in kısa vadeli yatırımları ve likit menkul değerleri bankacılar arasında ilgili varlıkların piyasalardan birden çekilmesi halinde yaratabileceği dengesizliklerden ötürü endişe uyandırmış hatta korumacı politikaların İngiltere'de akademik çevrelerce dillendirilmesine sebebiyet vermekte birlikte Amerikalı analiz uzmanları Arap 'para silahı'nın 'petrol silahı' kadar ciddi olmadığını ileri sürmüşlerdir (Balding, 2012: 142). Arap yatırımları ve petro-dolarlarının geri çevrimi özellikle 1973-1980 arası Körfez petrolünün varil fiyatının 5,92 dolardan 30,59 doları çıkmasının beraberinde getirdiği endişe gelişmiş ülkeler ile Ortadoğu arasındaki dış politikaya hakim olmuştur (Balding, 2012: 144)

sürece şüpheler de devam edecektir (Balding, 2012: 121, 122). İlgili şüpheleri doğuran fonlar, iktisadi ve siyasi ayırımına sahip olan Norveç kamusal varlık fonu ile karşılaştırmanın rahat yapılabilmesi için incelenmeye muhtaçtır. Bu bakımdan KİK bölgesindeki en büyük fonlara sahip³⁵ Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt'in kamusal varlık fonları kuruluşları, yönetimleri, yatırım stratejileri ve şeffaflıkları bakımından ayrı ayrı incelenecektir.

2.2.2.1 Kuveyt Varlık Fonu

Kuveyt Yatırım Otoritesi (Kuwait Investment Authority/KIA) 1982 yılında 47 no'lu Kanun'la kurulmuş olmakla birlikte, köklerini Kuveyt'in 1961'deki bağımsızlığından sekiz sene önce 1953'te kurulmuş olan Kuveyt Yatırım Kurulu'ndan (Kuwait Investment Board) almaktadır (KIA). Kamusal varlık fonlarına ilişkin verilen çoğu genel bilgede de ilk kamusal varlık fonu olarak 1953'te kurulan Kuveyt Yatırım Kurulu yer alır. Bu nedenle KIA'nın incelenmesine geçmeden önce Kuveyt Yatırım Kurulu ile başlamak Kuveyt tarihine bir göz atma şansı vereceği gibi KIA'yı anlamayı da kolaylaştıracaktır.

Kuveyt Yatırım Kurulu, Kuveyt'in petrol gelirlerini biriktirmek amacıyla kurduğu ilk fon girişimi olmakla beraber, kurulmasını teşvik eden asıl gelişme 1947'deki 0,76 milyon dolar olan petrol gelirinin 1953'te 169 milyon dolara ulaşmasıdır (Bazoobandi, 2013: 37). Kuveyt Yatırım Kurulu'nun kuruluş tarihinde Kuveyt bağımsız olmadığından Kuveyt Yatırım Kurulu İngilizler tarafından kurulmuş ve Kurul, Kuveyt tarafından değil Bank of England tarafından Londra'da yönetilmiştir (Balding, 2012: 141). Kurul, İngiliz bankacılardan oluşurken; Bank of England'ın Ortadoğu Departmanı Müdürü kurula başkanlık etmiştir (Bazoobandi, 2013: 37). İngiltere ve Kuveyt arasındaki ilişki, el-Sabah ailesinin tüccarların taleplerine cevap vermek ve komşusu el-Suud ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen baskılar sonucu I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesine kadar

³⁵ İran kamusal varlık fonu da Ortadoğu'da büyük bir fon olmasına rağmen çalışma kapsamına alınmamıştır. Bunun nedeni İran kamusal varlık fonunun ekonomik yaptırımlardan ötürü dış pazarlara yatırım yapmak yerine genellikle ulusal pazarlara yatırım yapmasından dolayı çalışmanın esas inceleme konusu olan kamusal varlık fonlarının uluslararasılaşma süreçlerindeki işlevlerinin dışında kamasından kaynaklanmaktadır. İran kamusal varlık fonu IFESA (Iran Foreign Exchange Saving Account) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bazoobandi, 2013: 106-127.

uzanmakla birlikte Hanieh, petrolün keşfinden sonra da devam eden bu yakın ilişkinin İngiliz sterlin bölgesi üzerinden Kuveyt'in petrol gelirlerinin geri çevriminin Kuveyt'in finansal kurumlarının gelişmesine önemli katkılar sağladığını belirtmektedir (Hanieh, 2015: 44).

Petrol ödemeleri Kuveyt'e sterlin cinsinden yapılmakla beraber Kuveyt Yatırım Kurulu'nun çoğu faaliyeti Londra'da gerçekleşmiş, Kuveyt'in ticari faaliyetlerinin çoğu İngiltere ile yaptığı vergi muafiyeti sonucu bu ülkeye odaklanmıştır (Bazoobandi, 2013: 38). Körfez bölgesi 1950'lerin ortasında İngiltere için özellikle sterlin değerinde yaratabileceği değişim potansiyeli nedeniyle giderek daha önemli hale gelmiştir; zira 1959'da Körfez petrol ihracatçılarının varlıklarının İngiltere'nin altın ve yabancı para rezervinin dörtte biri değerine ulaştığı hesaplanmıştır (Bazoobandi, 2013: 38). İkinci Dünya Savaşı'na kadar bölge üzerindeki hakimiyet, İngiltere ve Fransa arasındaki rekabet arasında savrulsa da savaş boyunca bu güçlerin zayıflamasıyla birlikte ve İngiltere'nin Körfez'deki üslerini ekonomik olarak muhafaza etmesinin imkansız hale gelmesi sonucu ABD, hegemon devlet olarak yükselmiş ve Ortadoğu'da Truman Doktrinin³⁶ dış politikası sayesinde yeni bir güç olarak yükselmiştir (Hanieh, 2015: 86-87).

1960'ta Kuveyt'in ekonomik idaresinin başkanı tarafından, Kuveyt'in petrol gelirlerinden elde ettiği fazlasını Londra'ya yatırma politikasının değişmeyeceği konusunda İngiliz yetkililere söz verilse de; Kuveyt'in 1961'de bağımsızlığını kazanmasının ardından kendi varlıklarını kendisinin idare etmesi konusundaki irade güçlenmiş ve Kuveyt Yatırım Kurulundan ayrılmak adına, Kuveyt Ekonomi Departmanı tarafından başka bir komite kurulmuştur. 1962'de ilgili komite Kuveyt Arap Ekonomik Gelişmesi Fonuna (Kuwait Fund for Arab Economic Development) evrilmiştir (Bazoobandi, 2013: 38). Bu noktada İngiltere'nin, Kuveyt'in hesaplarındaki bakiye, öncekinin altına düşmediği sürece yeni gelişmelere ses çıkarmadığı, hatta Kuveyt'in Kuveyt Yatırım Kuruluna Kuveytli bir

³⁶ Müdahaleci bir öğreti olarak Truman doktrini 'özgür dünyanın' çıkarlarını desteklemek adına gereken yerlere müdahale etmeyi öngördüğü gibi Truman'ın ilgili konuşmasında Ortadoğu isim olarak geçmese de konuşmanın önceki taslağında Ortadoğu bölgesinin büyük doğal kaynakları ile dünyanın diğer uluslarında serbest girişimin sürekliliğinin garantiye alınması ihtiyacına göndermelerde bulunmaktadır (Hanieh, 2015: 87).

üyenin getirilmesi teklifini dahi kabul ettiği belirtilmektedir.³⁷ İlgili teklifin Kuveyt Yatırım Kurulu'nun o dönemki başkanı tarafından reddedildiği bunun üzerine Kuveyt'in Yatırım Kurulu'ndan varlıklarının %40'ını çektiği eklenmektedir. 1965'te Kuveyt Yatırım Kurulu'nun, bütün üyeleri Kuveytli olan Kuveyt Yatırım Ofisi (Kuwait Investment Office/KIO) ile değiştirilmiştir. 1967'de sterlinin devalüasyona uğrayarak %16 oranında değer kaybetmesi sonucu, Kuveyt'in sterlinin ana rezerv para olarak kalmayacağına açık hale gelmiştir. Ardından yeni yatırım alanları aramakla beraber, İngiliz yetkililerle sterlinin dolar karşısında değerinin 2,40'ın altına düşmesi halinde tazminat yükümlülüğünün doğacağı hakkında anlaşmaya vardığı ifade edilmektedir (Bazoobandi, 2013: 39).

1970'lerden itibaren Kuveyt'in petrol gelirlerinin büyümesiyle doğru orantılı olarak yatırım gelirleri -aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere- olağanüstü derecede büyümüş ve yatırımlardaki büyüme, yatırım konusunun önemini ortaya çıkarmakla birlikte yatırım portföyünün genişlemesini teşvik etmiştir (Balding, 2012: 142). Bunun sonucu olarak Kuveyt yatırımları New York'a yönelmiş ve ilgili yönelme Londra'daki sterlin cinsinden menkul değerleri sarsmıştır (Bazoobandi, 2013: 39). 1974'te kadar Kuveyt yatırımları ülkenin birçok yatırım kuruluşu³⁸ tarafından idare edilse de Kuveyt Yatırım Ofisi, Kuveyt'in kamuoyunca bilinen yüzü olmuştur (Balding, 2012: 141). 1970'lerde Kuveyt'in yabancı yatırımlarının giderek büyümesi ile birlikte zenginliğin gelecek nesiller için korunması gündeme gelmiş ve Gelecek Nesiller Fonu (Future Generations Fund/FGF) kurulmasına, FGF'ye 850 milyon Kuveyt Dinarı aktarılmasına (aktarılan paranın yarısını Genel Rezerv Fonundan (General Reserve Fund/GRF) aktarılmıştır) ve fon KIO'nun yönetimine verilmesine ek olarak FGF'nin yatırımlarından elde ettiği karların hepsini her sene yeniden yatırım yapmakla yükümlü olması gibi fona her sene

³⁷ İngiltere'nin sterlinin değerini muhafaza edebilmek için Kuveyt yatırımlarına bel bağlaması yatırımların miktarına bakıldığında açık hale gelmektedir. Örneğin sadece Kuveyt Emiri Sheikh Abdullah el-Salim el-Sabah'ın öldüğü zaman Bank of England'da 250 milyon sterlin (700 milyon dolar) ve 90 milyon sterlin (252 milyon dolar) değerinde İngiliz hisseleri bulunduğu tahmin edilmektedir (Balding, 2012: 141).

³⁸ Bunlardan en bilineni Kuveyt Yatırım Şirketidir (Kuwait Investment Company).

yıllık petrol gelirinin %10 aktarılması zorunlu tutulmuş ve fondan herhangi bir para veya değer çekimi yasaklanmıştır (Bazoobandi, 2013: 40).

1980'lere gelindiğinde Kuveyt'in yatırım gelirleri, petrol gelirlerini geçmiştir (Balding, 2012: 145). İran Devrimi ile birlikte Kuveyt'in ekonomik finansal rezervlerinde inanılmaz bir artış meydana gelmiş (yabancı rezervlerinin 1979-1982 arası toplamda dört kat arttığı tahmin edilmektedir) ve artan petrol gelirleri ve yatırım gelirlerinin idaresi için daha büyük ve sofistike bir kurulaşa olan ihtiyacın kendini belli etmesiyle birlikte, 1982 yılında 47 no'lu Kanun³⁹ uyarınca Kuveyt Ekonomi Bakanlığı'nın altında idare edilmek üzere Kuveyt Yatırım Otoritesi (KIA) kurulmuştur (Bazoobandi, 2013: 40). Birinci Körfez Savaşı'ndan önceki on yılda Kuveyt devletinin dünyanın en büyük fonu olan 100 milyar dolarlık bir fona sahip olduğu ve 1984'te yabancı varlıklarının 75 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir (Balding, 2012. 145). 1987'de KIA'nın varlıkları yönetmesiyle Kuveyt'in yatırımlarından kazandığı 6,3 milyar dolar, petrolden kazandığı 5,4 milyar doları geçmiştir (Bazoobandi: 2013: 41). KIA, Çin'de en büyük yabancı yatırımcılardan biri haline gelmekle beraber, Hong Kong'daki bir şirket aracılığıyla Singapur'un finansal hizmetlerinde önemli bir pozisyon elde etmiştir. KIO'da yatırımlarını sürdürmekte ve büyük yatırımlar gerçekleştirmektedir; ancak Birinci Körfez Savaşı ile birlikte yatırımlar sekteye uğramış ve büyük bir yatırım skandalı ortaya çıkmıştır⁴⁰ (Balding, 2012: 145, 146).

Birinci Körfez Savaşı ile birlikte petrol çıkarılması ve ihracatı neredeyse durmuş, Kuveyt'in sahip olduğu petrol rezervlerinin %60'ı Irak tarafından ateşe verilmiş, yatırım gelirleri erimeye başlamış, askeri operasyonlara çok yüksek miktarlarda para harcanmış, savaş sonrası altyapı masrafları yükselmiş; 49 milyar dolar olan savaş maliyeti altyapı hizmetleri ve Kuveyt vatandaşlarına yapılan destekle birlikte düşünüldüğünde 66,7 milyar dolara ulaşmış; Kuveyt'in savaş öncesi 100 milyar dolarlık yabancı yatırımı 46,7 milyar dolara düşmüş ve Torras Skandalı sonucu ek olarak 5 milyar dolar daha

³⁹ Kanun'un tam metni için bkz. <http://www.kia.gov.kw/en/Pages/KIALaw.aspx>

⁴⁰ KIO'nun İspanya'daki yatırımlarına ilişkin olan ve Torras Skandalı olarak adlandırılan olay hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bazoobandi, 2013: 44-50.

kaybedilmiştir⁴¹ (Bazoobandi, 2013: 41, 42). Amerika ile yapılan silah anlaşmaları ve askeri müdahale masrafları da göz önünde bulundurulduğunda, yabancı yatırımın 30 milyar dolar kaldığı ifade edilmektedir (Balding, 2012: 147). Görüldüğü üzere savaş sonrası eriyen varlıkların miktarı inanılmaz boyutlardadır; ancak Kuveyt 1994'ten itibaren toparlanma sürecine girmiştir.

Savaş sonrası Kuveyt'le birlikte KIA da toparlanma sürecine girmiştir. Bu süreçte yönetici aile olan el-Sabah ailesi, Kuveyt varlıkları üzerinde sınırsız bir güç elde etmiş ve kullanmıştır; ancak Torras skandalı ile birlikte Kuveyt Meclisi KIA'nın faaliyetlerini yakından incelemeye başlamıştır⁴² (Balding, 2012: 148). 1995'te petrol rezervlerindeki ateşin söndürülmesi, tamiri ve yeniden dolmasının ardından petrol üretim kapasitesi Irak istilası öncesinden göre artmış ve günde iki milyon varil ihracat yapmaya başlamıştır (Bazoobandi, 2013: 42). 1993-2010 arası 30 milyar dolar değerinde Kuveyt fonu 300 milyar dolar değerine ulaşmıştır (Balding, 2012: 143). 2008 krizi KIA'yı da etkilemiş ve özellikle Citigroup ve Merrill Lynch gibi finansal kuruluşlara olan yatırımlarının fona yaklaşık %36 oranında (100 milyar dolara denk gelmektedir) zarar vermesinin ardından yatırımları ulusal düzeyde birçok eleştiriye maruz kalmıştır ve stratejisini değiştirmesine yol açmıştır (Balding, 2012: 149).

KIA, FGF ve GRF (Genereal Reserve Fund) olmak üzere iki fondan oluşmaktadır. FGF'den izin verilmedikçe para çekilmesini yasaklayan ve her yıl yıllık petrol gelirinin %10'unun fona aktarılacağına ilişkin FGF hakkında kanun hükmünde kararname⁴³ bulunmaktadır (KIA). GRF hükümetin asıl hazinesidir. Bütün gelirlerin GRF'de toplanmaktadır ve hatta Kuveyt'in Kuveyt Arap Ekonomik Gelişimi Fonu, Kuveyt Petrol

⁴¹ İlginç bir ayrıntı olarak, Emir'in kuzeni ve KIO'nun yöneticisi olan Sheikh Fahad Londra Ticaret Mahkemesindeki savunmasında ilgili skandaldaki para kaybının Irak istilasının ardından Kuveyt'i desteklemeleri için diğer ülkelere ve ülke liderlerine verildiğini iddia etmiştir (Bazoobandi, 2013: 48).

⁴² Kuveyt meclisi skandalın ardından 1993'te bütün kamu yatırımlarına dair rapor ve hükümetin %25'ten fazla hissesi olduğu şirketlere dair bilgileri talep eden bir yatırım yasası kabul etti. Aynı yasa Kuveyt'te kamu parasını suiistimal eden herkes için müebbet hapis öngörüyordu. Böylece Kuveyt'te yönetici aileyi de içine alan ilk ve en ciddi soruşturmalar başladı (Bazoobandi, 2013: 48). Ayrıca skandala yol açan 5 milyar dolarlık kaybın 2 milyar dolarının, Irak işgali sırasında Kuveyt yönetici ailesine aktarıldığına dair söylentiler de bulunmaktadır (Bazoobandi, 2013: 46).

⁴³ KHK'nin tam metni için bkz. <http://www.kia.gov.kw/en/Pages/KIAFGF.aspx>

Şirketi gibi kamusal kuruluşlara katılımı ile uluslararası kuruluşlar olan IMF ve Dünya Bankasına katılımını da içine alacak şekilde bütün devlet katılımlarına sahiptir (KIA). Ancak KIA sadece Kuveyt'in varlıkları yönetmekte ve idare etmekte, asıl yetki hükümette kalmaktadır (Bazoobandi, 2013: 35). KIA, Kuveyt Ekonomi Bakanlığı altında özerk bir şekilde Yönetim Kurulu aracılığıyla yönetilmektedir. KIA'nın görevleri arasında genel politikasının oluşturmak ve politika hedeflerine ulaşip ulaşmadığını denetlemek, yatırım programlarını hazırlamak ve onların takibini sağlamak, kurumun finansal ve yönetsel politikalarının idaresini sağlamak, varlık ve yatırım işlemlerini gerçekleştirmek, kurumun bütçesini hazırlamak yer almaktadır ve tüm bu işlerin yerine getirilmesinden Yönetim Kurulu sorumludur. Yönetim Kuruluna, Ekonomi Bakanı başkanlık etmekle beraber kurulun diğer üyelerini Enerji Bakanı, Merkez Bankası Başkanı, Ekonomi Bakan Yardımcısı ve özel sektörden beş üye oluşturur. Üyeler yeniden atanabilir şekilde dört yıllık süreyle Bakanlar Kurulu kararıyla atanırlar. Yönetim Kurulu, kurumun bütçesini ve mali raporları gereken devlet kurumlarına iletmek üzere onaylamaktan sorumlu olduğu gibi, Kurul Başkanı KIA ile hükümet arasındaki her türlü iletişimden sorumludur (Bazoobandi, 2013: 43). Yönetim Kurulu haricinde KIA'nın Yürütme Komitesi ve Yürütme Komitesi'nin altında birçok departman bulunmaktadır. En az üçü özel sektörden olmak üzere beş üyeden oluşan Yürütme Komitesi, Yönetim Kurulu tarafından oluşturulur. Yürütme Komitesi'nin başkanı genelde KIA kurulduğundan beri çoğunlukla yönetici aile mensupları arasından atanmaktadır (Bazoobandi, 2013: 44). KIA'nın yönetimde yönetici ailenin varlığı 1990'lardan itibaren özellikle Torras skandalından sonra azaltılmıştır, 2003'ten itibaren yönetici aile mensupları KIA'nın yönetsel pozisyonlarından hiçbirine atanmamakla beraber 2012'de Yönetim Kuruluna da aile üyelerinde sadece bir kişi bulunmaktadır ki; o da Enerji Bakanıdır (Bazoobandi, 2013: 48).

KIA'nın yatırım stratejisi hakkında veriler mevcut olsa da baştan belirtmek gerekir ki; daha önce de değinildiği üzere ilgili veriler basına yansımış alımların ve ara ara KIA'nın açıkladıklarına bakılarak yapılan tahminlerden ibarettir. Norveç Kamusal Fonu'nun aksine KIA'nın internet sitesinde bütçesine, yatırımlarına ve varlıklarına ilişkin hiçbir bilgi yoktur. Aynı zamanda diğer Körfez fonları gibi KIA'da adının açıklanmaması adına hisse sahibi olduğu çoğu şirkette aktif hissedarlık sınırının altında hisse satın almaktadır.

Yukarıda bahsedildiği üzere 1950'lerden 1970'lerin ortasına kadar KIO'nun bütün varlıklar sadece İngiltere'de toplanmıştır ancak bu tarihten itibaren KIO Amerikan piyasalarına girmiştir ve KIA ilk yatırımını New York Borsası'ndaki (New York Stock Exchange) en güvenilir yetmiş beş şirkete yapmıştır (Bazoobandi, 2013: 50). 1970'lerin sonuna doğru KIO ilgili yetmiş beş şirketin hepsinde büyük hissedar haline gelmesinin sonucu şirketlerin performansındaki herhangi bir değişiklik karşısında yüksek düzeyde kırılabilir hale gelmiş ve bundan ötürü strateji değişikliğine giderek portföyünü genişletmiş, Almanya, İsviçre, Fransa, Belçika, Hollanda ve Japonya'da yerel bankalar aracılığıyla hisse yatırımlarında bulunmuştur. İlgili genişlemeyi aynı zamanda Amerika'da ilk yetmiş beş şirketin dışındaki Amerikan borsalarındaki diğer şirketlere de yatırım yapması izlemiştir ve böylece yatırımların isminin gizli kalması için belirlenen sınırdan tutabilmiştir⁴⁴ (Bazoobandi, 2013: 50). 1974'te KIA'nın yatırım stratejisi uzun vadeli yatırımlara odaklanmakla birlikte fonun %60'ını hisseler, endüstri ve emlak yatırımları, geri kalanınıysa uzun vadeli bonolar ve menkul değerler oluşturmaktadır (Bazoobandi, 2013: 51). 1980'lerde KIA'nın yatırımlarının çoğu orta ve uzun vadeli yatırımlar olmakla birlikte, çoğu OECD ülkesi olan kırk beş ülkeye yayılmıştır. Ancak on yılın sonlarında KIA ilk defa gelişmekte olan Brezilya ve Tayvan gibi ülkelere yönelmiştir ve yukarıda da belirtildiği üzere Çin'deki en büyük yabancı yatırımcılardan biri haline gelmiştir (Balding, 2012: 145). 1985'teki bir rapora göre GRF'nin varlıklarının %60'ı Kuveyt'e yatırılmışken, %31'i Arap ülkelerine, %5'i diğer ülkelere ve %4'ü IMF gibi uluslararası kuruluşlara yatırılmakla birlikte birlikte FGF'nin yatırımlarının %75'i Arap ülkeleri dışındaki ülkelere %23'ü ise Kuveyt ve Arap ülkelerine yatırılmıştır (Bazoobandi, 2013: 50).

2000'lerden itibaren Kuveyt yatırımlarını geliştirmekte olan ülkelere özellikle de Asya'ya yönelmiştir. Esasen Suudi Arabistan dışındaki KİK ülkelerinin genel eğiliminin bu yöndedir olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kuveyt, Asya'daki yatırımlarını geliştirmek adına birçok şirket kurmuş (örneğin Kuwait China Investment Company, 2005), 2008'de KIA Japonya'ya varlıklarının yaklaşık 50 milyar dolarlık kısmını

⁴⁴ KIO 1964'te kurulmasına rağmen, 1974'te İngiliz emlak şirketi St. Martins Property Corp.'un alımına kadar adı hiç bir yerde geçmemiştir (Balding, 2012: 142).

(%20'sini) aktaracağını duyurmuş ve dokuz Asya ülkesiyle 27 milyar dolar değerinde yatırım anlaşması imzalamıştır (Bazoobandi, 2013: 51). Fakat 2008'deki kriz Kuveyt'i de büyük ölçüde etkilemiştir. Özellikle ülke içindeki rahatsızlıklardan⁴⁵ ötürü, 2008'de KIA 3,66 milyar dolar değerindeki yabancı yatırımını ülkeye getirmiş ve 2011'de de yerel yatırımlara daha çok eğileceğini duyurarak 3,6 milyar dolar değerinde yerel yatırım yapmaya karar vermiştir (Bazoobandi, 2013: 52, 53). Kuveyt, bugün petrol üretiminde dünyada onuncu sıradadır (IndexMundi) ve KIA 592 milyar dolar değerindeki yatırımlarıyla dünyadaki en büyük altıncı kamusal varlık fonudur (SWF Enstitüsü). Petrol fiyatlarının düşük seyretmesiyle birlikte Kuveyt meclisinin 1999/2000 mali yılından beri ilk defa 27 milyar dolar değerinde bütçe açığı açıklaması üzerine, Salah bu konuda ana kaynak olan petrol gelirlerine olan bağımlılığın azaltılmasına vurgu yapan açıklamalarda bulunmuştur (El Arabiya English, 2016). 592 milyar dolarlık fonuyla Kuveyt herhangi bir finansal krizden uzak olsa da fonun Kuveyt için önemi açıktır.

KIA'nın yatırımları ve işleyişi konusundaki şeffaflık Norveç'in yakınına bile ulaşmasa da diğer Körfez fonlarıyla karşılaştırıldığında daha başarılıdır; özellikle de Suudi Arabistan'a nazaran. Ayrıca Kuveyt'teki meclisin aktifliği ve yönetici ailenin 1990'lardan itibaren KIA'nın yönetsel pozisyonlarına getirilmemesi konusundaki tutum her ne kadar tam bir iktisadi siyasi ayırımına işaret etmese de; diğer Körfez ülkeleri karşısında bağların biraz daha gevşek olduğunu söylemek mümkündür. Ancak gizli ortak olarak kalma konusundaki kararlılığı ve bunun özellikle KIA'nın resmi internet sitesinde sorumluluk olarak belirtilmesi, Asya'ya yönelen yatırımlar ve herhangi bir bütçe raporunun kamuoyuna duyurulmaması 'iyi yönetilen bir varlık fonu' olarak tanımlansa da diğer Körfez ülkeleri fonlarıyla büyük benzerlikler içermektedir.

2.2.2.2 Suudi Arabistan Varlık Fonu

Suudi Arabistan KİK'teki en büyük petrol ihracatçısı olmasına rağmen, diğer KİK ülkelerinin aksine yüksek bütçe fazlalarına sahip değildir; zira Suudi Arabistan aynı

⁴⁵ Yukarıda belirtildiği üzere KIA'nın kriz esnasında Citigroup ve Merrill Lynch'e yaptığı yatırımlar ülke içerisinde büyük bir rahatsızlığa yol açmıştır.

zamanda bu ülkeler arasındaki en büyük nüfusa sahip olduğundan petrol gelirlerinin çoğu kamu harcamalarına yatırmaktadır (Bazoobandi, 2013: 56). Buna ek olarak büyük bölgesel krizlerin ardından, 1990'larda ülkenin ihracatı çok düşük seviyeye gerilemiş ve Suudi Arabistan borçlanmak zorunda kalmıştır. Ancak 2004'ten bu yana uyguladığı politikalarla borçları 2004'te %9, 2005'te ise %29 oranında azalmış, 2001 itibariyle ülkenin merkez bankası olan The Saudi Arabian Monetary Agency (SAMA) varlık biriktirmeye başlamıştır (Bazoobandi, 2013: 57). IMF, SAMA'nın 2000 yılında 25 milyar dolar olan yabancı varlıklarının, 2010 yılının sonunda 442 milyar dolara ulaştığını ve 2011 yılının sonunda 535 milyar dolara çıktığını saptamaktadır (IMF *aktaran* Bazoobandi, 2013: 57). Bütçe açıklarından dolayı, ortada yönetilecek bir zenginliğin olmadığından yola çıkarak; Suudi Arabistan'ın kamusal varlık fonunu sahip olmadığını ileri sürenler olsa da (Diwan *aktaran* Bazoobandi, 2013: 56) ve Suudi Arabistan'ın gerçekte de ayrı bir kamusal varlık olmasa da, Suudi Arabistan petrol üretim kapasitesi ve hammadde ihracat gelirlerinden elde ettiği zenginliği ve bunun yönetimi bakımından incelenmeye değerdir. Aynı zamanda SAMA'nın asli zenginlik kaynağının petrol ihracatı gelirlerinden teşekkül etmesi ve SAMA'nın zenginlik birikiminin amacının Suudi Arabistan ekonomisinin çoğunlukla petrol fiyatlarının değişkenliğinden kaynaklanan ekonomik şoklar karşısında istikrarını korumak olduğu göz önünde bulundurulduğunda (Bazoobandi, 2013: 57); kaynak ve amaç açısından SAMA'nın diğer kamusal varlık fonlarından bir farklı yoktur.

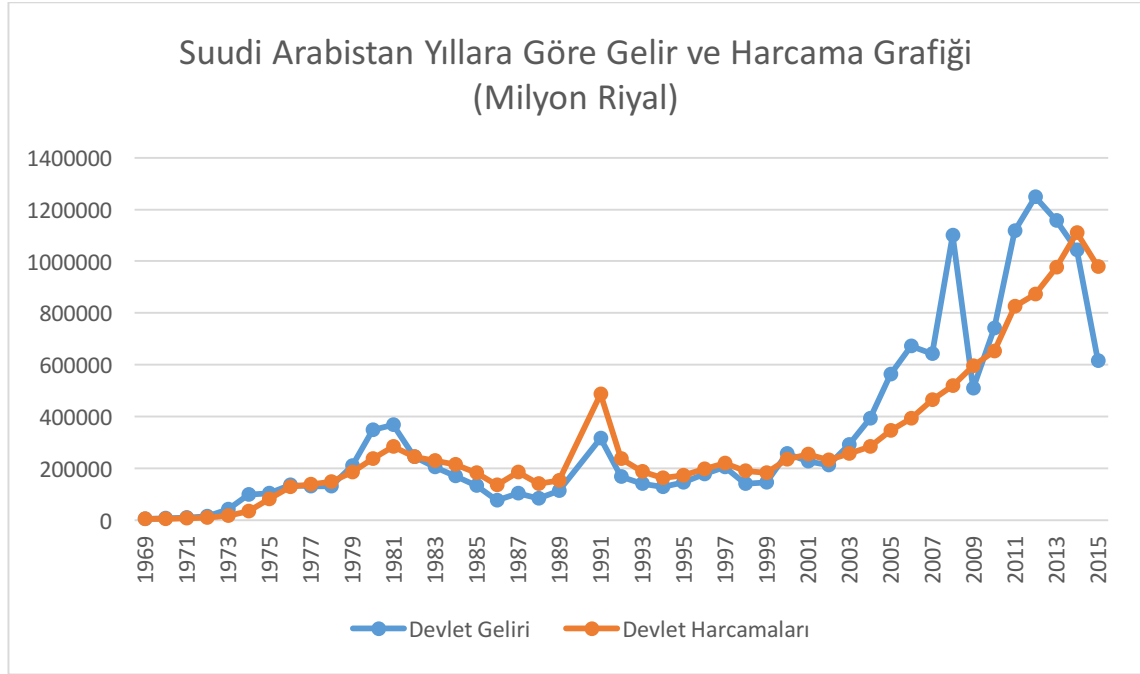
Suudi Arabistan'da petrol 1948'de çıkarılmaya ve devlet gelirleri bu tarihten sonra inanılmaz bir şekilde yükselmeye başlamıştır. Devlet gelirleri tahmini olarak 1902-1912 arası 50.000 Pound, 1913-1925 arası 100.000 Pound, 1926-1937 arası 4-5 milyon Pound, 1978-1847 arası ise 21,5 milyon Pound ve 1950'lerin sonunda 333,7 milyon dolara ulaşmıştır (Bazoobandi, 2013: 58). 1948'de ABD Hazine Departmanı Uluslararası Finans Bölümü çalışanı George Eddy ile ABD Devlet Departmanı çalışanı Raymond F. Mikesell Suudi Arabistan'a olası bir kur reformu üzerinde çalışmaya gitmişlerdir. 1951'de Suudi Arabistan, ABD ile parasal ve mali sistemin reformu için teknik yardım anlaşması imzalamış ve bu anlaşma uyarınca Arthur Young, Suudi Arabistan'a gönderilmiştir. Young'un en önemli tavsiyesi bir merkez bankasının kurulması olmuş ve Kral Abdulaziz'in ikna edilmesi üzerine SAMA, 1952'de kraliyet kararnamesi ile

kurulmuştur. İlk başkanı olarak da ABD vatandaşı George A. Blowers atanmıştır (Bazoobandi, 2013: 58). 1964'te; 1962'den beri Kral Saud'un hastalığı sebebiyle bütün yetkilerini devrettiği yarı kardeşi bir anlamda de facto olarak kral olan Faysal ile Kral Saud arasındaki çekişmenin sonlanması ve Faysal'ın tahtına geçmesiyle birlikte (Hart, 1998: 237) modern Suudi ekonomisinin gelişimi başlamıştır. Aşağıdaki grafikte Suudi Arabistan'ın yıllara göre gelir ve harcamaları yer almaktadır.⁴⁶ Gelirlerin yaklaşık %90'ını petrol gelirleri oluşturmaktadır ve grafikte de görüleceği üzere yıllık gelirlerin eğrisi petrol üretimine ve fiyat krizlerine uygun olarak gelişim göstermektedir (SAMA Yıllık İstatistikler).

Grafikte görüldüğü üzere, devlet gelirlerinde 1973'ten sonra bir artış başlamıştır. İlgili artış, petrol gelirlerinin devlet gelirlerinin çoğunu oluşturduğu düşünüldüğünde İsrail'in Mısır ve Suriye ile 1973 Ekim Savaşı ardından Ortadoğu petrol üreticilerinin, 1973/1974 yıllarında petrolün önceden belirlenmiş fiyatını tek taraflı olarak arttırmalarından bağımsız düşünülemez. Nitekim standart Suudi Arabistan ham petrolünün varil fiyatı Ocak 1973'te 2,59\$'dan, 16 Ekim 1973'te 5,12\$'a, 1 Ocak 1974'te ise 11,65\$'a yükselmiştir (Hanieh, 2008: 96). Bu noktadan itibaren Körfez ülkelerinin dünya ekonomisine sadece hammadde ihracatçısı olarak değil aynı zamanda, petro-dolarların akışıyla da bağlanması gerçekleşmiş, petro-dolarlar bir yandan bir bütün olarak sistemin finansallaşmasını sağlarken; Suudi Arabistan'dan Amerika'ya akan petro-dolarlar egemen güç olarak ABD'nin özel rolünü pekiştirmiştir (Hanieh, 2008: 97). 1972-1980 arası petrolün varil fiyatının 3 dolardan 35 dolara yükselmesi sonucu Suudi Arabistan'ın petrol gelirleri 3 milyar dolardan 102 milyar dolara yükselmiştir (Bazoobandi, 2013: 59). ABD'nin Körfeze girişi; Büyük Buhranı takiben inanç turizminin varlığını kaybetmesi ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte; dış desteğe acilen gereksinim duyan Suudi Arabistan'ın aracılığıyla gerçekleşmiştir. Sonrasında da Suudi Arabistan'ın askeri güçlerine ev sahipliği yapmasının dışında geniş bir bölgede siyasal destek sağlamak için de Suudi Arabistan'la bir ortaklık kurmuş ve 1979 sonrası iyice yakınlaştığı Suudi Arabistan'la

⁴⁶ İlgili grafik, SAMA'nın 2016 Yıllık İstatistiklerinde, Kamu Finansal Harcamaları Bölümündeki Yıllık Hükümet Gelirleri ve Harcamaları verilerine uygun olarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

olan yakın ilişkisine dayanarak KİK'in kurulması için diğer ülkeleri teşvik edip cesaretlendirerek KİK ile ittifak kurmuştur (Hanieh, 2008: 109, 116).

Tablo 4: Suudi Arabistan Yıllara Göre Gelir ve Harcama Grafiği / Kaynak: SAMA

1980-1986 arası OPEC dışındaki petrol üretiminin artması ile İran ve Irak'ın savaşın maliyeti nedeniyle finansal talepleri karşılamak adına üretimi arttırması sonucu küresel petrol fiyatları %61,4 düşmüş ve bunun sonucu olarak 1981'de 113,2 milyar dolar olan Suudi Arabistan petrol gelirlerinin 1985'te 42,3 milyar dolara, 1986'da 30 milyar dolara gerilemesiyle yukarıda da görüleceği üzere bütçe açığı meydana gelmiş, Suudi Arabistan'ın harcamaları yabancı borçla finanse edilmiş, 1990'ların sonunda Körfez Savaşlarının da etkisiyle neredeyse iflasın eşiğine gelmiştir (Bazoobandi, 2013: 59). Bu dönemde Suudi Arabistan'ın yabancı varlıkları petrol gelirleriyle doğru orantılı olarak değişmiştir. 1981'de 131,2 milyar dolar değerine ulaşan yabancı varlıkları, 1982'de 137,9 milyar dolar, 1983'te 136,2 milyar dolara ulaşmakla beraber 1991 de Körfez Savaşı'nın etkisi ve yarattığı maliyet sebebiyle 6,1 milyar dolara kadar gerilemiştir. Ancak 1995-2000 arası petrol ihracat gelirlerinin artmasıyla birlikte SAMA'nın yabancı varlıkları da 1999'da 54,5 milyar dolara, 2000'de 62,3 milyar dolara 2003'te ise 72,8 milyar dolara ulaşmıştır (Bazoobandi, 2013: 59).

2008’de 300 milyar dolar olarak tahmin edilen SAMA’nın yabancı varlıkları 2008-2010 arasında her ne kadar 2005-2008’de ihracat gelirleri yükselse de; küresel finans krizinin etkisiyle SAMA’nın toplam varlıklarında düşüş yaşansa da; portföyünün yaklaşık %67’sinin yabancı menkul değerlerden oluşmasından ötürü diğer KİK kamusal varlık fonlarının kriz sonrasında ileri sürülen %20-30 oranlarındaki kayıplarının aksine SAMA’nın kaybı çok daha düşük olmuş ve IMF 2011’de SAMA’nın yabancı varlıklarının 535 milyar dolar olduğunu belirlemiştir (Bazoobandi, 2013: 60, 61). OPEC’in 2015 verileri uyarınca; Suudi Arabistan, yaklaşık 31 milyonluk nüfuslu bir ülke olmakla birlikte, dünya üzerinde kanıtlanmış petrol rezervlerinin %18’ine sahiptir. 166 milyar 455 milyon varil petrol rezervine ve 8 milyar 588 milyon metre küp gaz rezervine sahiptir. Ulusal üretimin %50’sini oluşturan petrol ve gaz sektörü, ihracat gelirlerinin %85’ini de oluşturmaktadır. Yıllık petrol ihracatı 157 milyar 962 milyon dolar olup, günlük ham petrol üretimi 10.192 varil, günlük üretim talebi 3.318 varile karşılık rafineri üretim kapasitesi 2.907 varil, günlük 2.480 varil rafine petrol üretilip 1.115’i ihraç edilmektedir⁴⁷ (OPEC). Yüksek petrol ihracatından kaynaklanan gelirler SAMA tarafından yönetilmektedir.

SAMA’nın, merkez bankası olmaktan ötürü hükümetin bankacılık işlemleri ile ilgilenmek, madeni ve kağıt para basmakla birlikte ulusal paranın değerini kuvvetlendirerek hem ulusal hem uluslararası alanda kurun istikrarını sağlamak, krallığın döviz idame ettirmek, fiyatların ve döviz kurunun istikrarını sağlayacak mali politikalar üretmek, finansal sistemin büyümesini teşvik etmekle beraber yasallığını sağlamak, ticari bankaları, döviz ticareti yapan kişi ve kurumları, finans şirketlerini, kredi bilgi şirketlerini ve sigorta şirketlerini denetlemek olmak üzere çeşitli görevleri bulunmaktadır (SAMA). Fakat, diğer Körfez ülkelerinin aksine, SAMA merkez bankası olmasının dışında aynı zamanda zenginlik yönetimi bakımından ülkenin kamusal varlık fonu gibi davranmaktadır (Bazoobandi, 2013: 55). SAMA’nın kurumsal yapısında en başta Yönetim Kurulu, sonrasında Başkan, onun altında İç Denetim ve İç İlişkiler Departmanları, daha sonra Başkan Yardımcısı ve ardından Başkan Vekilinden

⁴⁷ OPEC ülkelerinin 2015 verileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2016.pdf

oluşmaktadır. Başkan Vekili; İdari İşler Vekili, Yatırım Vekili, Bankacılık Faaliyetleri Vekili, Araştırma ve Uluslararası İlişkiler Vekili ve Denetim Vekilinin üstünde yer almaktadır. Konuyla ilgili olarak Yatırım Vekili; Yatırım Departmanını, Yatırım Muhasebesi Departmanını, Yatırım Faaliyetleri Bölümünü, Performans ve Risk Analizi Bölümünü yönetmektedir (SAMA). Yönetim Kurulu üyelerini veya SAMA'da çalışanların özgeçmişleri internet sitesinde yer almamaktadır; ancak Yönetim Kurulu Üyelerinin adları aratılınca Yönetim Kurulunda yer alan SAMA'nın Başkan ve Başkan Yardımcısı dışındaki üç üyenin de Suudi Arabistan'daki büyük şirket sahipleri olduğu görülmektedir. Ancak SAMA'nın yönetim tarihine bakıldığında, diğer KİK ülkelerinden farklılıklar göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki yönetici ailenin SAMA'nın yönetiminde önemli pozisyonlarda görev almamasıdır (Bazoobandi, 2013: 68). Diğer bir farklılık ise SAMA'nın kuruluşundan itibaren yirmi iki yıl boyunca tecrübe eksikliğinden ötürü Suudi Arabistan vatandaşı olmayan kişilerce yönetilmesi ve daha sonrasında Batılı finans kuruluşları ile sürekli iş birliği içerisinde teknik danışmanlık almasıdır⁴⁸ (Bazoobandi, 2013: 67). Son olarak SAMA'nın kamuoyuna yansımış herhangi bir yolsuzluk skandalı da bulunmamaktadır.

SAMA'nın yatırım stratejisi, SAMA başkanlarının kişisel yatırım stratejilerine rağmen tutarlı olarak devam etmiştir (Bazoobandi, 2013: 68). Suudi Arabistan'ın petrole olan bağımlılığının azaltılması ve petrol fiyat şokları karşısında ülkenin istikrarının sağlanması SAMA'nın varlık birikimi ve zenginlik yönetim stratejisinin asıl amaçlarıdır ve yüksek kamu harcamalarına rağmen, özellikle diğer KİK ülkelerinin aksine zenginliğin çok büyük bir kısmının savunma harcamalarına gitmesine karşılık, ilgili amaçları gerçekleştirmek adına petro-dolarların bir kısmının yatırım için değerlendirilmesi öngörülmüştür⁴⁹ (Bazoobandi, 2013: 61). SAMA'nın yatırım portföyünü düşük riskli likit varlıklar oluşturmakla beraber özellikle ABD ile olan siyasi ittifakının, petrol üretimindeki yakın işbirliğinin (Saudi Aramco), petrol ticaretinin dolar üzerinden

⁴⁸ İlgili danışmanlık çoğu yönetim kararlarını bile etkilemektedir. 2011 yılında SAMA Başkanlığına Fahad Al-Mubarak'ın atanmasında, SAMA'nın en yakın finansal danışmanlarından olan JP Morgan'ın etkisi olduğu ifade edilmektedir (Bazoobandi, 2013: 67).

⁴⁹ Kuveyt'in aksine yıllık petrol gelirinden ne kadarlık bir kısmın SAMA'nın yatırıma ayracağı mevzuatla belirlenmemiştir.

yapılmasının, ABD Hazine Tahvillerinin alınması konusunda iki ülke arasındaki anlaşmanın⁵⁰, SAMA'nın kuruluşunun ABD'li finans uzmanları tarafından yürütülmesi ve danışmanlık ilişkilerinin devam etmesinin sonucu olarak SAMA'nın yabancı yatırımlarının büyük bir kısmı dolar üstündendir (Bazoobandi, 2013: 62, 63).

1970'lere kadar Suudi Arabistan'ın yatırım stratejisi güvenli varlıklara yönelmiş ve en çok tercih edilen zenginlik yönetimi küresel olarak en güvenilir bankalarda teminat buldurmak iken; 1970'lerde petrol patlamasından itibaren SAMA önceki yıllara nazaran daha riskli yatırımlara yönelmekle birlikte ilk defa hisse piyasalarına yatırım yapmaya başlamış, özellikle yabancı petrol şirketlerine yatırımlarda bulunulmuştur; ancak ilgili yatırımlar hep isim açıklanması için belirtilen asgari sınırların altında tutulmuştur (Bazoobandi, 2013: 64). 1980'lerde ise İran'ın yabancı yatırımlarının ABD tarafından dondurulması sonucu Suudi Arabistan'da ülkenin varlıklarının çoğunun dolar olması ve ABD ile ilişkilerin kötüye gitmesi ihtimalinde bunların dondurulmasına karşı endişe başlamış, daha öncesinde %60'ı dolardan %40'ı ise Alman markından oluşan SAMA portföyünde doların ağırlığının azaltılarak daha çeşitli bir portföyün oluşturulması stratejisi benimsenmiş; 1990'larda ise petrol gelirleri yüksek kamu harcamaları ve Körfez Savaşının maliyetlerini finanse etmek için kullanılmış, küresel piyasalarda likiditeye yoğun bir talep olsa da, SAMA kaynak yetersizliğinden yatırım yapamamıştır (Bazoobandi, 2013: 64). SAMA'nın 1992'deki bir rapora göre rezervleri 50 milyar dolar olarak tahmin edilmekle beraber bunun Irak'a verilen krediler nedeniyle çok yüksek bir tahmin olduğu ileri sürülmüş; 1999'da başka bir rapora göre ise rezervlerin 7 milyar

⁵⁰ 1974'te ABD'yi petrol krizinin vurması, OPEC'teki Arap ülkelerinin İsrail'e Yom Kippur Savaşında ABD tarafından askeri yardım bulunulmasına tepki olarak konulan ambargonun petrol fiyatlarını dört katına çıkarması, enflasyonun iyice yükselmesi ve hisse piyasasının çökmesini neticesinde ABD Hazine Bakanı William Sİmon ile Yardımcısı Gerry Parsk, Başkan Nixon'ın boş elle dönmek gibi bir seçeneğin olmadığını ifade etmesi ve görevlendirmesi üzerine ekonomik bir silah olarak ham petrolü etkisiz hale getirmek ve Suudi Arabistan'ı ABD'nin artan borçlarını petro-dolarları ile satın almaya ikna etmek üzere Suudi Arabistan'a gitmişlerdir. Bu ziyaretin amacı ABD'nin Suudi Arabistan petrol alması, ülkeye askeri yardım ve malzeme temin etmesine karşılık Suudi Arabistan'ın petrol gelirlerini ABD Hazine Tahvillerine yatırması şeklinde ana hatlarıyla özetlenebilecek bir anlaşmayı gerçekleştirmektir. Bir çok görüşmenin ardından ve anlaşmanın gizli kalmasına ilişkin Suudi Arabistan tarafından yapılan talebin kabul edilmesi sonucu anlaşma gerçekleşmiş ve kırk yıldan fazla gizli kalmıştır. Bilgi Özgürlüğü Yasası kapsamında ABD Hazine Bakanlığı'na yapılan başvuru neticesinde güncel olarak Suudi Arabistan'ın 117 milyar dolarlık hazine tahvili olduğu açıklanmakla beraber; ilgili rakamın çok düşük olduğu Suudi Arabistan'ın ABD borçlarına yaptığı yatırımın bunun iki katı veya daha fazlası olduğu tartışılmaktadır (Bloomberg, 2016).

dolara kadar gerilediği belirlenmiştir (Balding, 2012: 139). 2001-2008 arası petrol fiyatlarının da giderek tırmanmasıyla SAMA'nın yabancı varlıkları da artmıştır. SAMA 2002'de yabancı varlıklarının değerini 42 milyar dolar, 2005'te 157 milyar dolar, 2008'in sonunda ise 430 milyar dolar olarak açıklamıştır. Ancak her ne kadar SAMA'nın varlıkları artsa da yatırım stratejisi muhafazakarlığını korumaya devam etmiştir (Balding, 2012: 140). SAMA'nın petrol ağırlıklı yatırım portföyünün büyüklüğünde değişiklikler olsa da Suudi Arabistan genelde işlemlerinde hep dolar üstünden güvenli yatırımlarda tercihini kullanmış, 2008'de SAMA'nın döviz rezervinin %85'i dolara bağlı sabit getirili menkul kıymetlerden oluştuğundan; 2008 krizinin yüksek riskli yatırımlara yönelmiş diğer KİK kamusal varlık fonlarında büyük zararlar SAMA'da gözlenmemiştir (Bazoobandi, 2013: 65). 2008 sonrası SAMA güvenli, yoğun olarak likit varlıklardan oluşan yatırım portföyü stratejisini devam ettirmiştir. 2010'da SAMA'nın 430 milyar dolar değerindeki varlıklarının 300 milyar doları yabancı menkul kıymetlere, kalanı ise yabancı teminatlara yatırılmıştır (Balding, 2012: 140) 2011'de SAMA'nın yabancı varlıkları ilk defa 500 milyar doları geçmiş ve bunların çoğunluğunun ABD Hazine Tahvillerine yatırıldığı açıklanmıştır (Bazoobandi, 2013: 66)

SAMA'danın döviz rezervi, Ağustos 2014'te 746 milyar dolar iken 2015'in sonunda ulusal para değerine dolar karşısında sabitlemek için yapılanlar sonucu döviz rezervi %15'lik bir düşüş yaşamış ve 635,5 milyar dolara gerilemiştir (Sovereign Investment Lab, 2015: 9). Suudi Arabistan Prensi Mohammad Bin Salman'ın Vizyon 2030 (Vision 2030) isimli politik programının Suudi ekonomisini güçlendirmek, petrole bağımlılığı azaltmak, endüstriye yatırım yapmaya odaklanmasının yanı sıra, ilgili programda özellikle Saudi Aramco şirketinin borsada işlem gören hisselerinin ihracı konusu 2 trilyon dolarlık bir değerdeki hisse söz konusu olduğundan; SAMA'dan ayrı bir kamusal varlık fonu kurulabilme ihtimali gündeme gelmiştir (Sovereign Investment Lab, 2015: 9, 15). Prens'in aynı zamanda Vizyon 2030 planını tanıtmak için Amerika'ya gitmekle birlikte plan kapsamında özellikle Silikon Vadisi'ndeki şirketlerle görüşmesi yeni kurulan şirketlere yatırım yapma isteği konusunda görüşlere yol açmıştır (ArabNews, 2016).

SAMA'nın şeffaflığı konusunda belirtilmelidir ki; yıllık bütçeleri ve devlete ait işlemler de oldukça açık bir politika benimsense de; SAMA'nın yabancı yatırımları hakkında

açıkladığı bilgi çok düşük düzeydedir. Bununla birlikte yatırım yaptığı şirketlerde daha önce belirtildiği üzere diğer KİK fonları ile aynı stratejiyi izlemekte isim açıklamasının asgari sınırı altında yatırım yatmaktadır. 2008’de Suudi Arabistan 5,3 milyar dolar bütçeye sahip; Sanabil el-Saudi adında ayrı bir devlet yatırım kuruluşu kurmuş ve ilgili kuruluşun diğer KİK ülkelerindeki kamusal varlık fonları gibi daha riskli, doğrudan ve çeşitli yatırımlara yöneleceğini açıklamışlardır (Bazoobandi, 2013: 69, 70). Ancak ilgili fon hakkında kurulduğundan beri yönetimi, yatırımları ve işlemleriyle ilgili herhangi bir bilgi, ne medyada ne de kendi internet sitesinde yer almaktadır. Yabancı yatırımların şeffaflığı konusunda, bu çalışmada incelenen diğer KİK fonlarından daha az şeffaf durumdadır SAMA. Ayrıca diğer KİK fonlarından farklı olarak yatırım çeşitliği azdır. ABD Hazine Tahvilleri başta olmak üzere riskli ve likit yatırımlar, portföyünü oluşturmaktadır. Her ne kadar SAMA’nın yönetimindeki önemli pozisyonlarda yönetici aile yer almasa da; SAMA’nın merkez bankası olmasından ötürü siyasi önemi göz ardı edilemez. Özellikle Ekonomi Bakanlığı ile olan ilişkisi ve bütçesel nedenlerden ötürü rezerv varlıkların temini konusunda Ekonomi Bakanlığı’nın talimatları doğrultusunda çalışması (Balding, 2012: 139) SAMA’nın politikayla iç içe ve kendi yönetiminde yer almasa dahi yönetici aileden bağımsız olmadığını göstermektedir. Kaldı ki; çok az değişiklikle tutarlılığını bozmayan yatırım stratejisinin ve portföyünün çoğunun ABD Hazine Tahvillerinden oluşmasını Suudi Arabistan ile ABD ittifakından ayrı düşünmek mümkün değildir. Son olarak belirtilmelidir ki; kaynak ve amaç bakımlarından SAMA’nın yabancı yatırımlarının diğer kamusal varlık fonlarından bir farkı bulunmasa da incelendiği üzere yatırım stratejisinin normal bir merkez bankasından ne kadar ayrıldığı konusu ve gerçekten bir kamusal varlık fonu olarak hareket edip etmediği, şeffaf olmadığından ötürü tartışmalıdır.

2.2.2.3 Abu Dabi Varlık Fonu

Birleşik Arap Emirlikleri’nin (BAE) yedi emirliğinden biri olan Abu Dabi, emirliklerin en büyüğüdür. Dünyadaki sekizinci büyük petrol üreticisi olan Abu Dabi, BAE’nin nüfusunun %87’sini oluşturmakta, petrol rezervlerinin %95’ini, gaz rezervlerinin ise

%94'ünü bulundurmaktadır (BAE).⁵¹ 1960'ların sonunda Abu Dabi'de petrolün keşfedilmesinin devlet gelirleri üzerinde büyük etkisi olmuştur. 1940'ların ortalarında 75.500\$ olan gelir, 1967'de 84 milyon dolara yükselmiştir (Bazoobandi, 2013: 73). Statistics Centre-Abu Dhabi (SCAD)'nin 2012 yılında hazırladığı rapora göre, 1970'te 3 milyar 267 milyon BAE Dirhem olan GSYİH'nin 2 milyar 143 milyonunu, 1980'de 93 milyar 743 milyonun 69 milyar 384 milyonunu, 1990'da 114 milyar 93 milyonun 61 milyar 410 milyonunu, 2000'de 187 milyar 836 milyonun 90 milyar 164 milyonunu, 2010'da 620 milyar 316 milyonun 308 milyar 22 milyonunu petrol oluşturmaktadır (SCAD, 2012). Abu Dabi'nin GSYİH'nin %49,7'sini petrol oluştururken⁵²; 2008'de 372.844 milyon BAE Dirhemi değerinde toplam ihracatın 360.350 milyonunu (%96,5), 2009'da 214.824 milyonluk toplam ihracatın 196.632 milyonunu (%91,5), 2010 ise 300.707 milyonluk toplam ihracatın 278.105 milyonunu (%92,5) petrol/gaz/petrol ürünlerinin ihracatı oluşturmaktadır (SCAD, 2011). Yine aynı rapora göre devlet gelirlerinin 2008'de %92'sini, 2009'sa %89,2'sini, 2010'da ise %82,6'sını petrol imtiyazları ve vergi gelirleri oluşturmaktayken; devlet gelirlerinin 2008'de %64,3'ü, 2009'da %60,8'i, 2010'da ise %61,6'sı devlet harcamalarında kullanılmıştır (SCAD, 2011). Raporda Abu Dabi'nin mevcut kanıtlanmış petrol rezervi 92,2 milyon varil; gaz rezervi ise 212 trilyon küp olarak belirtilmiş; 2008'de 2 milyon 536 bin varil petrol üretildiği ve bunun 2 milyon 238 bininin ihraç edildiği, 2009'da 2 milyon 189 bin varilin 1 milyon 953 bininin ihraç edildiği, 2010'da ise 2 milyon 555 bin varilin 2 milyon 040'ının ihraç edildiği belirlenmiştir (SCAD, 2011). Verilerden de anlaşılacağı üzere her ne kadar Abu Dabi; GSYİH açısından petrol ve gaz gelirlerine bağımlılıkla bunun azaltılması yönündeki politikalarının faydasını görse de⁵³; devlet gelirleri ve ihracat gelirleri noktalarında petrol ve gaza bağımlılığı sürdürmektedir.

⁵¹ Abu Dabi'nin 2014'teki nüfusu yaklaşık 2,65 milyon olarak tahmin edilmektedir; ancak nüfusun sadece 507 bini BAE Vatandaşı, kalanının ise göçmen olduğunu belirtmekte fayda vardır (BAE). OPEC 2015 verilerine göre Körfez bölgesindeki göçmen iş gücü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hanieh, 2015.

⁵³ Petrolün payı GSYİH'nin yaklaşık yarısını oluştursa da, Dünya Bankasının Abu Dabi'nin GSYİH verilerine bakıldığında, petrol fiyatlarının değişkenliğinin fazla olduğu yıllarda GSYİH'nin etkilendiği

Abu Dabi'nin petrole olan bağımlılığını azaltmak amacıyla başlattığı en büyük girişimlerden biri Körfez'de Kuveyt'ten sonra ikinci en eski varlık fonunu kurmak olmuştur. 1967'de kurulan fazla petrol gelirini yönetmek amacıyla devlet tarafından, UBS, Robert Fleming, Morgan Gurantee Trust ve Indousez'in yönetiminde (Bazoobandi, 2013: 78) kurulan ve merkezi Londra'da bulunan Abu Dhabi Financial Investment Board'u (ADIB), 1971'de ADIB'e paralel olarak kurulan fakat devletin finans bölümünden daha ADIB'e nazaran daha bağımsız olan Abu Dhabi Investment Administration kurulmuştur. 1973'te 952 milyon dolar olan petrol gelirinin 1974'te 5 milyar 278 milyona fırlamasıyla ülkenin zenginliğini kontrol eden tek kurum haline gelmiştir (Bazoobandi, 2013: 73). 1976 tarihinde kurulan Abu Dhabi Investment Authority (ADIA) ve ülkenin ana kamusal varlık fonu olarak işlev gören fonun öncesi geriye dayanmakla beraber ADIA'nın seleflerine nazaran ekonomi bakanlığından bağımsızlığı daha fazladır. Zira hükümetten ayrı bir kuruluş olarak yürütülmesine karar verilmiş altında; Hisse ve Bonolar, Hazine, Finans ve Yönetim, Gayrimenkul, Yerel ve Arap Yatırımları departmanları kurulmuştur (Bazoobandi, 2013: 73). ADIA'nın esas finansmanı ülkenin petrol şirketi olan ve altında birçok küçük şirketi barındıran Abu Dhabi National Oil Company (ADNOC) tarafından sağlanmaktadır (Bazoobandi, 2013: 76). ADIA, Abu Dabi hükümetinin bütçe fazlası ile finanse edilirken; bütçede açık meydana gelmesi halinde, açık ADIA'dan çekilerek giderilmektedir (ADIA, 2015: 45). ADIA'nın mevcut varlıklarının değeri 792 milyar dolardır (SWF Institute).

ADIA'nın geçmişi şöyle özetlenebilir: 1986'da alternatif stratejilere yatırım yapmaya başlamış; 1987'de Hisseler ve Bonolar Departmanı Kuzey Amerika, Avrupa ve Uzak Doğu olarak bölgesel alt bölümlere ayrılmış; 1988'de çalışanlarının sayısı beş yüzü geçmiş; 1989'da özel şirket hisselerine yatırım yapmaya başlamış; 1993'de varlık birikimi için ölçütler ve rehber ilkeler belirlemiş ve çalışan sayısı bini aşmış; 1998'de enflasyona endeksli bonolara; 2005'te küçük sermayeli şirketlere; 2007'de altyapı sektörüne yatırım yapmaya başlamış; 2008'de ABD Hazine Bakanlığı ile uluslararası yatırım ilkelerinin belirlenmesi konusunda ortak çalışma başlatmış ve Working Group of Sovereign Wealth

görülmektedir; 1975- 14 milyar dolar, 2008'e kadar az durgunluklu bir yükseliş ve 315 milyar dolar, 2009 kriz sonrası sert bir düşüş 253 milyar dolar, 2014- 399 milyar dolar ve son yıllarda petrol fiyatlarındaki düşüş sebebiyle 370 dolar (Dünya Bankası).

Funds'a IMF'den bir üye ile eş başkanlık görevini yürütmüş⁵⁴; 2010'da IFSWF'nin kurucu üyelerinden olmuş⁵⁵; 2015'e kadar yönetim yapısında birçok at bölüm kurarak kurumsallaşma ve uzmanlaşma yolunda adımlar atmıştır (ADIA, 2015: 66).

ADIA'nın yönetim yapısı başta Yönetim Kurulu, onun altında Yönetici Müdürler ve onlara bağlı Gelişim ve İzleme Birimi, Hukuki Birim, Strateji Birimi ve İç Denetim şeklinde olmakla beraber müdürlere bağlı altlarında birçok bölümü barındıran Yatırım Bölümü ve Destek Bölümünden oluşmakta ve Yönetim Kuruluna ve Müdürlere ayrı olarak bilgi veren Denetim Bölümünü içermektedir (ADIA, 2015: 47). Yönetim Kurulu üyeleri fonun kuruluşundan bu yana yönetici aile üyelerinden ve ülke siyasetinin önemli figürlerinden (ilgili ülkede iktisadi siyasi ayrımının bulunmadığı göz önünde bulundurulursa ilgili zümre hem siyaseten güçlü hem de ekonomik anlamda aile holdinglerinin sahibi olduğundan aynı zamanda ekonomik olarak da belli kişilerden biri olacaktır) oluşmaktadır (Bazoobandi, 2013: 82). Şu anda da ADIA'nın Yönetim Kurulu üyelerinden dörtte biri aynı zamanda Yönetici Müdür olmakla beraber yönetici aileye mensup kişilerden oluşmakla birlikte kalan üçü de ülkenin önde gelen şirket sahiplerindedir (ADIA, 2015: 51). Yönetim Kurulu üyelerinin çoğu da yatırım kararlarının verildiği ve Yönetim Kurulunun onayına sunulduğu Yatırım Komitesinde yer almaktadır (ADIA, 2015: 52). 2015'te ADIA'nın altmış yedi farklı ülkeden bin yedi yüz çalışanı bulunmakta ve değerlendirmede üst düzey çalışanların etkileyici özgeçmişleri göze çarpmaktadır (ADIA, 2015: 54-67). Fon, yatırımlarının risk analizini ve varlıklarını çeşitlendirip getirilerini arttırmak adına en iyi yetenekleri toplasa (Balding, 2012: 122) da; ADIA'nın hükümetten ayrı yapısı yönetici aile üyelerinin ana karar pozisyonlarında olmasından ötürü sadece görüntüde kalmakta ve fonun profesyonel yatırım görüntüsünü politik yanıyla gölgelemektedir.

⁵⁴ Kriz tarihinde sermayeye aç olan Batı piyasalarının, Arap fonlarına karşı endişeleri ve sermaye ihtiyacının oluşturduğu ikilemin çözülmesi adına yukarıdaki girişimlerin gerçekleştirildiği şeklinde bir yorum yapmak yanlış olmayacaktır.

⁵⁵ ADIA'nın 2010'da IFSWF'nin kurucu üyelerinden olması ve ilk Yıllık Değerlendirmesini aynı yıl yayınlaması tesadüf değildir.

ADIA'nın amacı 2015 Yıllık Değerlendirmesinde; disiplinli yatırım süreçleri ve ADIA'nın kültürel değerlerini yansıtan kendini adanmış insanlarla ölçülü bir biçimde büyüyen sermaye yoluyla Abu Dabi'nin zenginliğinin uzun vadeli olarak sürdürülmesi olarak yer almaktadır (ADIA, 2015: 1). Değerlendirmenin ilk sayfalarında ADIA'nın iki düzeyini aşkın yatırım aracı ve bunların alt kategorilerini oluşturan çeşitli ve küresel bir portföyü olmasıyla birlikte yatırımların sadece ekonomik nedenler ve uzun vadeli getiriler amacıyla yapıldığına da dikkat çekilmiştir (ADIA, 2015: 6). ADIA'nın son yirmi yıllık getirisi dolar bazında %6,5, otuz yıllık getirisi ise %7,5 olmakla beraber; yatırımların %60'ı ADIA'daki takımların gözetiminde yabancı yatırım yöneticileri tarafından yapılmakta ve %50'si endekslerin dağılımı ve değişimiyle bire bir uyumlu şekilde yürütülmektedir (ADIA, 2015: 7). ADIA'nın portföyünün %32-42'sini gelişmiş piyasalardaki hisseler, %10-20'sini gelişmekte olan piyasalardaki hisseler, %1-5'ini düşük sermayeli şirketler, %10-20'sini devlet tahvilleri, %5-10'unu alternatifler, %5-10'unu gayrimenkul, %2-8'ini borsada işlem görmeyen hisseler, %1-5'ini altyapı, %0-10'unu nakit oluşturmakla birlikte yatırımların bölgesel dağılımı %35-50 Kuzey Amerika, %20-35 Avrupa, %15-25 gelişmekte olan piyasalar, %10-20 Asya şeklindedir (ADIA, 2015: 20, 21).

ADIA'nın belirgin özelliklerinden biri, hisseleri ve eylemlerini saklama konusunda sarf ettiği büyük çabadır (Balding, 2012: 122). ADIA, geçmişinde adından söz ettiren büyük yatırımlar⁵⁶ yapsa da; Bank of Credit and Commerce International skandalından sonra yatırımlarını saklı tutmak konusundaki stratejisine önem vermiştir (Balding, 2012: 123). Bu stratejinin gerçekleştirilmesinin çeşitli yolları vardır. Bunlardan biri ADIA'nın diğer Körfez fonlarında küçük hissedar olma yoluna gitmesidir. Diğer yolları ise özellikle hedge fonlar veya vakıflar aracılığıyla yatırım yapması, KİK'teki özel sermaye şirketleri üzerinden alımlarda bulunması ve yönetici aile ile ortak bir şekilde yatırım yapmasıdır; böylece kendini birçok şirketin arkasına gizlemektedir (Balding, 2012: 129). Bu çabalar ADIA'nın 2008'den bu yana yönetimdeki atamalar ve şube açılması konularında internet sitesinden yayınladığı basın açıklamalarında görüleceği gibi 2010'dan bu yana yine

⁵⁶ Reuters'ın halka açık hisselerinin üçte birinin alınması, Braniff, TransWorld Airline, United Airlens şirketlerinde yüksek hisselerinin bulunması örnek gösterilebilir.

internet sitesinde yer alan yıllık değerlendirmelerden de görülebilir (ADIA). Yukarıda ADIA'nın 2015 Yıllık Değerlendirmesinde yer alan veriler sunulmuştur; ancak yüzde aralıklarının genişliği, ADIA'nın fon büyüklüğüne hiçbir rakamsal verinin yer almaması, ADIA'nın hangi şirketlere ne kadar yatırım yapıldığının raporda yer almaması, fonun yıllık kazançlarının hiçbir şekilde işlenmemiş olması, ADIA'nın yıllık değerlendirmelerinin ortak özelliği olmakla birlikte aynı zamanda ADIA'ya dair hiçbir elle tutulur bilgi de içermemektedir. İlgili değerlendirmelerin IFSWF'ye olan üyelik şartlarının sözde yerine getirilmesi için yayınlandığı açıktır; zira rakamsal veriler olmadan yüzde aralıkları bir boşluktan başka bir şey ifade etmemektedir ve bu yüzden ADIA'nın şeffaflığı yok bir şeffalıktır. Bununla beraber yönetici aile tarafından fonun yönetiminin idare edilmesi, göze çarpmamak adına asgari hisse limitinin altında yapılması ve yönetim yetersizliği sonucu bir skandala imza atması bakımlarından da diğer KİK fonlarıyla benzerlikleri bulunmaktadır.

SONUÇ

Uluslararasılaşma sürecinin sermaye ve devlet olmak üzere iki nesnesi vardır ve ilgili süreç sermayenin uluslararasılaşmasıyla birlikte devletin uluslararasılaşmasını beraberinde getirerek sermayenin bir yandan birden fazla yerde aynı düzenlemeler altında faaliyet göstermesine diğer yandan ise ulus devletlerin ulusal sermayelerinin dışa karşı temsili yerine kendi sınırları içerisinde faaliyet gösteren yabancı sermayenin ie karşı temsili şeklinde tanımlanabilecek bir işlev değişikliğine yol açmıştır. Bunun sonucu olarak ulus devletler sermayenin yeniden üretiminin ulusal alanda gerçekleşmesinde odak noktası oluşturdukları itibarla önem kaybetmemişler (Akbulut, 2007: 348) hatta mevcut düzen çoklu devletler düzeni olarak tanımlanmaktadır. İlgili oklu devletler düzeninde uluslararası işbölümüne hammadde satıcısı olarak eklenilen ülkelerin önemi ellerinde bulundurdukları petrol ve gaz rezervleriyle birlikte iyice artmakla birlikte ilgili ülkelerin pre-kapitalist toplumsal formasyonları ve kendilerini yabancı sermayeye belirli ölçüde açan pazarları baskılarla ve taleplerle karşılaşmakla birlikte uluslararasılaşma süreçlerine karşı ortaya koydukları direnç iyice sorgulanır hale gelmiştir.

Az gelişmiş ülkelerin kolektif zenginliklerinin bir sınıf/zümre hakimiyeti altına alınması sürecinde kamusal varlık fonları büyük önem arz eder; zira ilgili ülkelerde iktisadi-siyasi ayrımının olmayışından ötürü, kamusal varlık fonları bir yandan uluslararası iş bölümüne hammadde satıcı olarak eklenen ilgili ülkeleri hammadde fiyatlarının kaçınılmaz değişkenliği karşısında korurken bir yandan da esasen kolektif olan zenginliklerin yönetici ailelerin idaresinde şeffaf olmayan bir biçimde onların kişisel zenginliklerine de katkı sağlayarak yatırım yapma imkanı verir. Başka bir yandan da Batı karşısında tam da bu nedenlerden ötürü (şeffaflık eksikliği ve iktisadi-siyasi ayrımının olmaması) politik bir koz oluşturur. Arap fonlarına karşı her daim endişe ile yaklaşmış gelişmiş pazarlar, özellikle 2008 krizinden sonra ikilem içerisinde kalmış ve piyasalarının ilgili fonlarca finanse edilmesine müsaade etmiştir. Bu ilişki her zaman gerilimli olmakla birlikte KİK ülkeleri ve Batı pazarlarının birbirlerine olan karşılıklı bağımlılıkları nedeniyle çelişkili biçimde devam etmiş ve devam etmektedir. Örneği, İsrail'in Araplar tarafından boykotunun ardından ABD'nin Ribicoff Değişikliği olarak bilinen yasası onaylanmamış ilgili boykotta yer almayı illegal ilan etmiş ve bunun üzerine Arap fonları yöneticileri kendilerinin profesyonel ve uluslararası yatırımcılar olarak boykotun sadece İsrail ekonomisini destekleyen şirketlere karşı olduğunu yoksa tümünden Yahudi şirketlerine yönelik olmadığını açıklayarak geri adım atmışlardır (Balding, 2012: 143, 144). Bu noktada bir başka önemli örnek ise Suudi Arabistan'ın ABD Kongresinin, 11 Eylül saldırılarından sonra Krallığı ABD Mahkemelerinde sorumlu tutabilecek yasa önermesini geçirmesi halinde 750 milyon dolar değerinde ABD Hazine Tahvilini ve ABD'deki diğer varlıklarını satacağına ilişkin tehdididir (Bloomberg, 2016).

Arap Fonlarına ilişkin politik amaçla yatırım yapıp yapmadıkları, bir anda varlıklarını ve yatırımlarını piyasalarda çekip piyasalarda büyük bir dengesizlik oluşturacaklarına ilişkin süregelen endişe, şeffaf olmamaları dolayısıyla yatırımları ve fonları hakkındaki bilgilerin her zaman tahminlerden oluşması ve bu surette yanılma payı içermesi, özellikle yönetici aile üyelerinin fon idaresinde önemli pozisyonlarda görev alması; fonlara ilişkin korku ve endişenin devamına sebebiyet vermektedir. İlgili korku ve endişeleri bertaraf etmek adına IMF çeşitli girişimlerde bulunsa ve bu girişimlerin sonunda Santiago İlkeleri yol gösterici ilkeler olarak kabul edilse de; ilkelerin sözde kabulü ve fonların internet sitesinde yazılanlar ilkelerin şeklen yerine getirildiğini; ancak gerçek anlamda

uygulanmadığını açıkça göstermektedir. Buna ek olarak Arap fonlarının SAMA haricinde diğerlerinin yatırımlarını Çin'e ve Asya'ya kaydırması da yeni endişeleri beraberinde getirmektedir.

Sermaye kriz evrelerinde özelleştirme ve metalaşma stratejisine yönelir; Ortadoğu bölgesinin özellik son krizden sonra ve KİK'in kamusal varlık fonları ile özel sermaye şirketlerinin yarattığı endişe bir anlamda ilgili ülkelerdeki devlet biçimini de sorgulanır hale getirmiştir. İlgili ülkelerin ellerinde bulundurduğu kaynak ve ekonomik zenginlik endişelere yol açmakla birlikte; kolektif emperyalizm için uluslararasılaştığı ölçüde fırsat da yaratmaktadır; bu bağlamda ilgili ülkelerin devlet biçiminin de bununla uyumlu olmaması sorun teşkil etmekte ve ülkelere yapılan baskıyı da aynı oranda arttırmaktadır. Her ne kadar KİK ülkeleri kamusal varlık fonlarının yaptığı yatırımların uzun vadeli olması, kriz zamanlarında Batı piyasalarının yardımına koşmaları, hisse sahibi oldukları şirketlerde sessiz ortak rolünü oynamaları bağlamında politik saik taşımadıklarını ve yatırımlarının getirilerini maksimize ederek petrole olan bağımlılıklarını azaltma amacı güttüklerini sergilemeye çalışsalar da; fonlara karşı duyulan endişe ve pazarlarının uluslararasılaşması talebi sonucu devlet biçimlerini değiştirme konusundaki baskılar azalmamış ve azalmayacaktır. Kapitalist üretim ilişkileri kendi kapalılıkları içerisinde var olamayacaklarından kendi genişletilmiş yeniden üretimleri için bir taraftan kapitalist olmayan toplumsal formasyonlara ihtiyaç duyarken; diğer taraftan ilgili toplumsal formasyonlara temel teşkil eden pre-kapitalist üretim ilişkilerini yıkarlar (Luxemburg, 2003: 253-280).

Kamusal varlık fonları Arap ülkeleri için kendilerine yönelen taleplere direnme noktasında pek çok odaktan birini oluşturur; zira fonların zenginliğine ve yatırımlarına olan uluslararası bağımlılık inkar edilemez. Bu noktada yer değiştirmiş tepkilerin dikkatlerden kaçmaması gerekmektedir. Fonların Çin ve gelişmekte olan piyasalara da yatırım yapmasıyla birlikte; özellikle gelişmekte olan piyasalar için çekici yatırımlar oldukları ortadadır. Devlet içerisinde temsil edilmeleri de ilgili ev sahibi devletlerin stratejik seçiciliğine bağlıdır. Gelişmiş devletlerin bu konuda stratejik seçiciliklerinin daha fazla olduğunu söylemek yanlış olmamakla beraber KİK'in de Batı pazarlarına olan bağımlılığı hesaba katıldığında fonların bu noktada ekonomik saikleri konusunda daha dikkatli

davrandığını belirtmek gerekir; ancak ilgili fonlar ve beraberlerinde getirdiği zenginlik yabancı yatırıma bağımlılığı yüksek olan ve uluslararası pazarlara tam olarak entegre olmuş gelişmekte olan ülkeler için büyük önem arz etmektedir. Bu noktada devlet biçimindeki dönüşümün hangi sermaye grubunun somut politikaların üretiminde belirleyici olacağı sorusuna kendiliğinden bir yanıt üretmediğini hatırlamak gerekir (Özdemir, 2014: 148). Devletin stratejilerin; zemini, kaynağı ve ürünü olarak tahlil edilebilecek bir toplumsal ilişki olarak kabulü sermayenin farklı fraksiyonları arasında ortaya çıkması olası ihtilafların analizi için gerekli olsa da; bunların çözümü devlet biçiminde önbelirlenmez. Az gelişmiş olan toplumlardaki iktidarlar kaynaklandığı toplumlar gibi güncel sınıf çelişkileri içerisindedir; ancak bu toplumlara içkin çelişkiler emperyalist müdahalenin nesnesi iken; bunların kendi çelişkilerini emperyalist ülkeler içerisinde yoğunlaştırma ve üretme kapasiteleri çok zayıftır. Ancak başka ülkelerde devlet içerisinde temsil imkanları bulmaları ve bunu güçlendirerek somut politikaların üretiminde belirleyici olarak kendi çelişkilerini buralarda üretmeleri düşük bir olasılık değildir.

KAYNAKÇA

- ADIA, (2015), 2015 Review, Erişim Tarihi 26 Kasım 2016 http://www.adia.ae/En/pr/ADIA_Review_2015_Web.pdf
- ADIA, Erişim Tarihi 26 Kasım 2016 http://www.adia.ae/En/News/media_news_1.aspx
- Akbulut, Ö. Ö. (2007), Küreselleşme Ulus-Devlet Kamu Yönetimi. Ankara: TODAİE Yayın
- Althusser, L. (2015). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. Tümertekin, A. (Çev). İstanbul: İthaki Yayınları
- ArabNews, 2016 Deputy Crown Prince Mohammed takes Vision 2030 to Silicon Valley Erişim Tarihi 15 Kasım 2016 <http://www.arabnews.com/node/941821/saudi-arabia>
- Arezki, R., Mazarei, A.& Parasad, A. (2015) Sovereign Wealth Funds in the New Era of Oil. Erişim Tarihi 1 Kasım 2016 <https://blog-imfdirect.imf.org/2015/10/26/sovereign-wealth-funds-in-the-new-era-of-oil/>
- Arrighi, G. (2001), Uzun Yirminci Yüzyıl: Para Güç ve Çağımızın Kökenleri. Çev. Boztemur, R. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Aykut, E. (2013), Poulantzas'ı Yeniden Okumak 09.10.2016. Erişim Tarihi 30 Kasım 2016 <http://www.insanokur.org/poulantzasi-yeniden-ebubekir/>
- BAE, Erişim Tarihi 25 Kasım 2016 <http://government.ae/en/web/guest/abu-dhabi-emirate>
- Balding, C. (2012), Sovereign Wealth Funds The New Intersection of Money&Poltics. New York: Oxford University Press.
- Barker, C. (1978), The State as Capital, Erişim Tarihi 29 Kasım 2016, <https://www.marxists.org/history/etol/writers/barker-c/1978/07/stateascap.htm>
- Bazoobandi, S. (2013), The Political Economy of the Gulf Sovereign Wealth Funds A Case Study of Iran, Kuwait, Saudi Arabia and the United Arab Emirates. New York: Routledge.

- Bloomberg, (2016), The Untold Story Behind Saudi Arabia's 41-Year U.S. Debt Secret (Wong, A.)Erişim Tarihi 23 Kasım 2016 <http://www.bloomberg.com/news/features/2016-05-30/the-untold-story-behind-saudi-arabia-s-41-year-u-s-debt-secret>
- Bortolotti, B., (2015), From The Editor, *The Sky Did Not Fall Sovereign Wealth Fund Annual Report 2015*. Centre for Applied Research on International Markets, Banking, Financial Regulation. Sovereign Investment Lab, 2015,. Erişim Tarihi 14 Kasım 2016 <http://www.ifswf.org/publications/sovereign-wealth-fund-annual-report-2015>
- Brunhoff, S. (1992), Devlet ve Sermaye. Çev. Lordoğlu, K. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Bukharin, N. (1972), Imperialism and World Economy. London: Merlin Press.
- Callinicos, A. (2010), Does Capitalism Need A State System?. Anevas, A. (Ed.), *Marxism and World Politics Contesting Global Capitalism* (13-27). New York: Routledge.
- Chang, H. J. (2006), Trade and Industrial Policy During The Age Of Imperialism. Jomo, K. S. (Ed.), *The Long Twentieth Century: Globalization Under Hegemony* (s. 278-299). Delhi: Oxford University Press.
- Colas, A., (2015),Uluslararası Politik İktisat. Fine, B.&Saad-Filho, A. (Ed.), *Marksist İktisat Kılavuzu* (s.555-563). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Cox, R. W. (1987), Production, Power, And World Order Social Forcas In The making of History. New York: Columbia University Press.
- Davis, J., Ossowski, R., Daniel, J.&Barnett,S. (2001), Oil Funds: Problems Posing as Solutions?, Finance and Development, Vol.38, No. 4 <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/12/davis.htm#author> 19.08.2016
- DTÖ, Erişim Tarihi 30 Kasım 2016 https://www.wto.org/english/thewto_e/gattmem_e.htm

- Dünya Bankası, Erişim Tarihi 25 Kasım 2016, <http://data.worldbank.org/country/united-arab-emirates>
- El Arabiya English, Kuwait's parliament approves budget with \$27 billion deficit, Erişim Tarihi 10 Kasım 2016
<http://english.alarabiya.net/en/business/economy/2015/07/01/Kuwait-parliament-approves-budget-with-27-billion-deficit.html>
- Folketrygdfondet, Erişim Tarihi 8 Kasım 2016
http://www.folketrygdfondet.no/?lang=en_GB
- Frank, A.G. (1975), Azgelişmişliğin Gelişmesi. Aksoy, A. (Ed.), *Azgelişmişlik ve Emperyalizm* (103-119). İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Frank, A.G. (1967), *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil*. New York: Monthly Review Press.
- Ghosh, J. (2015), Sermaye. Fine, B.&Saad-Filho, A. (Ed.), *Marksist İktisat Kılavuzu* (s.51-59). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Gilpin, R. (1987), *The Political Economy of International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Gimm, G.H., (2015), Dünya Ekonomisi. Fine, B.&Saad-Filho, A. (Ed.), *Marksist İktisat Kılavuzu* (s.555-563). Ankara: Dipnot Yayınları.
- GPIF 2015 Yıllık Raporu Erişim Tarihi 8 Kasım 2016
https://www.nbim.no/contentassets/70de238e3f6747228b76a99ec24c53ed/annual_report_2015_web2.pdf
- Gramsci, A. (2012), Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-1935. Forgacs, D. (Haz.), Yıldız, İ. (Çev.). 2.Baskı. Ankara: Dipnot Yayınları
- Hanieh, A. (2011). Körfez Ülkelerinde Kapitalizm ve Sınıf. Doğan, S. (Çev.). Ankara: Notabene Yayınları

- Hart, P. T., (1998), *Saudi Arabia and The United States Birth of a Security Partnership*, Indiana: Indiana University Press.
- Hardt, M., & Negri, A. (2001), *İmparatorluk*. Çev. Yılmaz, A. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (2004), *Yeni Emperyalizm*. Çev. Güldü, H. İstanbul: Everest Yayınları.
- Harvey, D. (2015), *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. Çev. Onaocak, A. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hay, C. (2013), *Marksizm ve Devlet*. Yelkenci, T. (Ed.), *Marksist Devlet ve Hukuk Teorisi* (s.337-373). Ankara: NotaBene Yayınları.
- IFSWF, (2014), *Santiago Principles:15 Case Studies* Erişim Tarihi 15 Kasım 2016 http://www.ifswf.org/sites/default/files/SantiagoP15CaseStudies1_0.pdf
- IMF Working Paper, (2014), *Oil Price Volatility and the Role of Speculation* (Bedias-Storm, S.&Pescatori, A.) Erişim Tarihi 17 Kasım 2016 <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp14218.pdf>
- IWG, 2008. *Generally Accepted Principles and Practices "Santiago Principles"*. <http://www.iwg-swf.org/pubs/eng/santiagoprinciples.pdf> 18.08.2016
- Jessop, B. (1982). *The Capitalist State Marxist Theories and Methods*. Oxford: Martin Robertson &Company Ltd.
- Jessop, B. (2008), *Devlet Teorisi Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*. Özcan, A. (Çev.). Ankara: Epos Yayınları
- Jessop, B., (2015), *Devlet*. Fine, B.&Saad-Filho, A. (Ed.), *Marksist İktisat Kılavuzu* (s.555-563). Ankara: Dipnot Yayınları.
- KIA, Erişim Tarihi 9 Kasım 2016 <http://www.kia.gov.kw/en/ABOUTKIA/Pages/Overview.aspx>
- Kiely, R. (2010), *Rethinking Imperialism*. London: Palgrave Macmillan.

- Kiely, R., (2015), Küreselleşme ve Emperyalizm. Fine, B.&Saad-Filho, A. (Ed.), *Marksist İktisat Kılavuzu* (s.555-563). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Klitzing, E., Lin, D., Lund, S.&Nordin, L. (2010) Economics of Sovereign Wealth Funds Issues for Policymakers. Das, U.S.&Mazarei,A.&van der Hoorn, H. (Ed.), *Demystifying Sovereign Wealth Funds* (s.3-13).
- Lenin, V. I. (2009), Emperyalizm: Kapitalimin En Yüksek Aşaması. Ankara: Sol Yayınları.
- Luxemburg, R. (2003), The Accumulation of Capital, London: Routledge
- Magdoff, H. (1975), Emperyalizm: Tarihsel Bir Bakış. Aksoy, A. (Ed.), *Az gelişmişlik ve Emperyalizm* (55-75). İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Marx, K. (1999), Ücretli Emek ve Sermaye Ücret Fiyat ve Kar. Ankara: Sol Yayınları
- Marx, K. (2013), Kapital. Özalp, A.&Satılğan, N.&Selik, M. (Çev.). İstanbul: Yordam Kitap
- Norveç Hükümeti, Erişim Tarihi 8 Kasım 2016
<https://www.regjeringen.no/en/topics/the-economy/the-government-pension-fund/id1441/>
- Norwegian Petroleum, Norway's Petroleum History, Erişim Tarihi 15 Kasım 2016
<http://www.norskpetroleum.no/en/framework/norways-petroleum-history/>
- Norveç Petrol İdaresi, Erişim Tarihi 8 Kasım 2016
<http://www.npd.no/en/news/Production-figures/2016/September-2016/>
- O'brien, R.&Williams, M. (2010), Global Political Economy Evolution and Dynamic. London: Palgrave Macmillan.
- Oğuz, Ş. (2006), Sermayenin Uluslararasılaşması Sürecinde ekansal Farklılaşmalar ve Devletin Dönüşümü, Erişim Tarihi 30 Kasım 2016
https://www.academia.edu/5439438/Sermayenin_Uluslararasılaşması_Sürecinde_Mekânsal_Farklılaşmalar_ve_Devletin_Dönüşümü

- Ollman, B. (2015), *Diyalektiğin Dansı Marx'ın Yönteminde Adımlar*. Çev. Saraçoğlu, C. İstanbul: Yordam Kitap.
- OPEC, Erişim Tarihi 18 Kasım 2016
http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/169.htm
- Özdemir, A. M. (2008), *Sözün Mülkiyeti*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özdemir, A. M. (2010), *Ulusların Sefaleti*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Özdemir, A. M. (2011), *Güç Buyruk Düzen*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Özdemir, A. M. (2014), Kolektif Emperyalizm. Özdemir, A. M. (Der.) *Kolektif Emperyalizm* (29-92). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Özdemir, A. M., Aykut, E. Sune, E, & Uğurlu, G. (2015), *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası* Büyük Sorulara Küçük Yanıtlar. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Öztürk, Ö. (2006). Emperyalizmin Kuramları ve Sermayenin Uluslararasılaşması. *Praksis*, 15, 271-310.
- Panitch, L&Gindin, S. (2004), *Globaş Capitalism and American Empire*. *Socialist Register*, 1(29), 1-41.
- Panitch, L&Gindin, S. (2006), *Theorizing American Empire*. Barholomew, A. (Ed.), *Empire's Law: The American Imperial Project And The War To Remake The World*. London: Pluto Press.
- Poulantzas, N. (2013), *Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar*. Martin, J. (Haz.), Sarı, A.&Güzelsarı, S. (Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları
- Poulantzas, N. (2003), *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*. Ünsaldı, Ş. (Çev.). Ankara: Epos Yayınları
- Rajagopal, B. (2003), *International Law From Below: Development, Social Movements and Third World Resistance*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Reuters, (2008), Putin-No Sovereign Wealth Fund In Russia Yet Erişim Tarihi 17 Kasım 2016 <http://www.reuters.com/article/russia-us-fund-idUSL3028241920080630>
- Robinson, W. I. Beyond The Theory of Imperialism: Global Capitalism And The Transnational State. Anevias, A. (Ed.), *Marxism and World Politics Contesting Global Capitalism* (61-77). New York: Routledge.
- SAMA, Erişim Tarihi 18 Kasım 2016, <http://www.sama.gov.sa/en-US/Pages/default.aspx>
- SAMA Yıllık İstatistikler, Erişim Tarihi 18 Kasım 2016, <http://www.sama.gov.sa/en-US/EconomicReports/Pages/YearlyStatistics.aspx>
- SCAD, (2011), Abu Dhabi in Figures 2011, Erişim Tarihi 25 Kasım 2016, <https://www.scad.ae/en/pages/themesreleases.aspx?themeid=1&SubThemeID=1>
- SCAD, (2012), Abu Dhabi Development Statistics 1960-2000 <https://www.scad.ae/en/pages/themesreleases.aspx?themeid=1&SubThemeID=1>
- Serhat, Y. (2015). *Adam Hanieh: Capitalism and Class in the Gulf Arab States*. Capital&Class, February 2015, Erişim Tarihi 30 Kasım 2016 <https://www.questia.com/read/1G1-405483655/adam-hanieh-capitalism-and-class-in-the-gulf-arab>
- Sovereign Investment Lab, (2015) The Sky Did Not Fall Sovereign Wealth Fund Annual Report 2015. Centre for Applied Research on International Markets, Banking, Financial Regulation. Erişim Tarihi 14 Kasım 2016 <http://www.ifswf.org/publications/sovereign-wealth-fund-annual-report-2015>
- Summers, L. (2007), Funds That Shake Capitalist Logic. July 29. Financial Times. Erişim Tarihi 30 Kasım 2016 <http://www.ft.com/cms/s/2/bb8f50b8-3dcc-11dc-8f6a-0000779fd2ac.html#axzz4J0B0T4bd>
- Sune, E. (2013), Devlet Biçiminin Yeniden Düzenlenmesinin Aracı Olarak Uluslararası Hukuk. Özdemir, A. M. (Ed.), *Emperyalizmin Hayaletleri :Küresel Düzenlemenin Bugünü* (101-117). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Sune, E. (Basılacak). Emperyalizm Teorileri ve Uluslararası İlişkiler.

SWF Institute, Erişim Tarihi 30 Kasım 2016 <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund/>

SWF Institute, Erişim Tarihi 9 Kasım 2016 <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/>

Therborn, G. (1989), Sermaye Egemenliği ve Demokrasinin Doğuşu. Tekeli, Ş. (Çev.). Ankara: V Yayınları

Thompson, G.&Hirst, P. (2007), Küreselleşme Sorgulanıyor, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları

U.S. Energy Information Administration, Erişim Tarihi 17 Kasım 2016 https://www.eia.gov/finance/markets/spot_prices.cfm Wallerstein, I. (1979), The Modern World System. London: Academic Press.

TUSİAD, 2008 Erişim Tarihi 18 Ağustos 2016 <http://tusiad.org/tr/tum/item/2618-bagimsiz-varlik-fonlari-sovereign-wealth-funds-raporu>

Wood, E. M. (2012), Sermaye İmparatorluğu. Çev. Köymen, O. İstanbul: Yordam Kitap.

Yalman, G. (2010), Önsöz. Özdemir, A. M. (Yazar). Ulusların Sefaleti (s.9-28). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Zarembka, P., (2015), Sermaye Birikimi. Fine, B.&Saad-Filho, A. (Ed.), *Marksist İktisat Kılavuzu* (s.17-24). Ankara: Dipnot Yayınları.

EK 1

Genel Olarak Kabul Edilmiş İlkeler ve Uygulamalar-Santiago İlkeleri (Generally Accepted Principles and Practices-Santiago Principles)⁵⁷

“Amaç ve Saik”lerin gelişmesi doğrultusunda IWG üyeleri gönüllü olarak aşağıdaki ilke uygulamaları her biri ev sahibi ülkenin kanunlarına, düzenlemelerine, zorunluluklarına ve yükümlülüklerine tabi olacak şekilde fiiliyata geçirmiş veya fiiliyata geçirme niyetine niyetine sahiptir. Bu paragraf Genel Olarak Kabul edilmiş İlkeler ve Uygulamalar’ın bir parçasıdır.

Madde 1: Kamusal varlık fonunun hukuki çerçevesi yasal olmalı ve fonunun etkili faaliyetleri ile fonun açıklanan amaç(lar)ını desteklemelidir.

Madde1/I: Kamusal varlık fonunun hukuki çerçevesi fonun kendisinin ve işlemlerinin yasallığını sağlamalıdır.

Madde 1/II: Kamusal varlık fonunun hukuki temeli ve yapısı ile fonun diğer devlet organları ile arasındaki yasal ilişki kamuya açık olmalıdır.

Madde 2: Kamusal varlık fonunun politikası açıkça tanımlanmalı ve kamuya açık olmalıdır.

Madde 3: Kamusal varlık fonunun faaliyetlerinin ulusal alanda doğrudan ciddi makro ekonomik etkiler doğurması halinde, ilgili faaliyetler genel makro ekonomik uyumluluk sağlamak için ulusal para ve mali idarelerle ilişki içerisinde koordine edilmelidir.

Madde 4: Kamusal varlık fonunun finansmanına, fondan para çekilmesine ve harcama işlemlerine yönelik genel yaklaşımı ilişkin olarak sarıh ve kamuoyuna açık politikalar, kurallar, usuller veya düzenlemeler bulunmalıdır.

Madde 4/I: Kamusal varlık fonunun finansman kaynağı kamuoyuna açık olmalıdır.

⁵⁷ Çeviri yazara aittir.

Madde 4/II: Kamusal varlık fonundan para çekilmesine ve hükümet adına harcanmasına ilişkin genel yaklaşım kamuoyuna açık olmalıdır.

Madde 5: Makroekonomik veri setlerine uygun olduğunda dahil edilebilmesi için kamusal varlık fonu ile ilgili olan istatistiksel veriler fonun sahibine, veya belirtilene, belirli zamanlarda rapor edilmelidir.

Madde 6: Kamusal varlık fonunun yönetim çerçevesi fonun amaçlarını izleyebilmesi için yasal olmakla beraber fon yönetiminin özerkliğinin ve hesap verilebilirliğinin sağlanması için rol ve yükümlülüklerin açık ve etkili ayrımını tesis etmelidir.

Madde 7: Kamusal varlık fonunun sahibi; fonun amaçlarını koymalı, yönetici organ(lar)ın üyelerini sarıh biçimde tanımlanmış usullerle atamalı ve fonun işlemleri üzerinde gözetimde bulunmalıdır.

Madde 8: Yönetici organ(lar) kamusal varlık fonunun çıkarına en iyi hizmet edecek şekilde davranmalı, açık yetkiye, uygun idareye ve fonun işlevlerini yerine getirebilecek gerekli yeterliliğe sahip olmalıdır.

Madde 9: Kamusal varlık fonunun işlem yönetimi kamusal varlık fonunun stratejilerini bağımsız bir biçimde ve açıkça tanımlanmış sorumluluklar uyarınca yürütmelidir.

Madde 10: Kamusal varlık fonunun hesap verme yükümlülüğünün çerçevesi ilgili mevzuatta, fonun tüzüğünde, başka kurucu belgelerde veya yönetim anlaşmasında açıkça tanımlanmalıdır.

Madde 11: Kamusal varlık fonunun işlemlerine ve performansına ilişkin yıllık rapor ve ilişkili mali çizelgeler kabul edilmiş uluslararası veya ulusal denetim standartlarına uygun olarak zamanında hazırlanmalıdır.

Madde 12: Kamusal varlık fonunun işlemleri ve mali çizelgeleri kabul edilmiş uluslararası veya ulusal denetim standartlarıyla uygun olarak denetlenmelidir.

Madde 13: Profesyonel ve etik standartlar açıkça tanımlandıktan sonra bunların kamusal varlık fonunun yönetici organlarının üyeleri, yönetimi ve çalışanlarınca bilinmesi sağlanmalıdır.

Madde 14: Kamusal varlık fonunun işlem yönetimi ile ilgili olarak üçüncü taraflarla kurulan ilişki sadece ekonomik ve finansal nedenlere dayanmakla birlikte ilgili durumlarda açık kurallar ve usuller izlenmelidir.

Madde 15: Kamusal varlık fonlarının ev sahibi ülkelerde yürüttüğü işlemler ve eylemler ev sahibi ülkenin ilgili mevzuatı ve kamuyu aydınlatma yükümlülüklerine uygun olarak icra edilmelidir.

Madde 16: Kamusal varlık fonunun yönetim yapısı ve amaçlarının yanı sıra yönetiminin işlemleri bakımından sahibinden bağımsız olduğu tutumu kamuya açık olmalıdır.

Madde 17: Kamusal varlık fonuyla ilişkili finansal bilgiler, fonun ekonomik ve finansal uyumunun gösterilmesi açısından olduğu kadar uluslararası finans piyasalarının istikrarına katkıda bulunmak ve alıcı ülkelerin güvenini arttırmak için de kamuya açık olmalıdır.

Madde 18: Kamusal varlık fonunun yatırım politikası fonun sahibi veya yönetici organları tarafından tanımlanmış amaçları, risk toleransı ve yatırım stratejisiyle uyumlu olmalı ve yasal portföy yönetim kurallarına dayanmalıdır.

Madde 18/I: Yatırım politikası, kamusal varlık fonunun risk maruziyetlerini ve kaldıraç kullanma ihtimalini yönlendirmelidir.

Madde 18/II: Yatırım politikası iç ve/veya dış yatırım yöneticilerinin ne ölçüde kullanıldığını, bunların eylemlerinin ve yetkilerinin çeşitliliği ile seçilme ve performanslarının izlenmesini ele almalıdır.

Madde 18/III: Kamusal varlık fonunun yatırım politikasının tanımı kamuya açık olmalıdır.

Madde 19: Kamusal varlık fonunun yatırım kararları fonun yatırım politikasına uygun olarak, riske uyarlanmış finansal gelirleri azamileştirmeyi amaçlamalı ve ekonomik ve finansal nedenlere dayanmalıdır.

Madde 19/I: Eğer yatırım kararları ekonomik ve finansal nedenler dışında başka nedenlere dayanıyorsa bunlar yatırım politikasında açıkça belirtilme ve kamuya açık olmalıdır.

Madde 19/II: Kamusal varlık fonunun varlık yönetimi genel olarak kabul edilmiş aklıa yatkın varlık yönetimi ilkeleriyle uyumlu olmalıdır.

Madde 20: Kamusal varlık fonu özel işletmelerle rekabet ederken, geniş olarak hükümetten özel bilgi veya uygunsuz etki almamalı veyahut bunu yararına kullanmamalıdır.

Madde 21: Kamusal varlık fonları mülkiyet haklarını hisse yatırımlarının değerlerinin temel bir ögesi olarak görürler. Eğer bir kamusal varlık fonu mülkiyet haklarını kullanmayı tercih ederse bunu kendi yatırım politikası ile uyumlu olarak yapmalı ve yatırımlarının finansal değerini korumalıdır. İlgili fon borsaya kayıtlı işletmelerin oy hakları konusunda genel yaklaşımını oy haklarının kullanımındaki yönlendirici ana faktörleri de içererek kamuya açık tutmalıdır.

Madde 22: Kamusal varlık fonu işlemlerinin riskini belirleyen, değerlendiren ve yöneten bir çerçeveye sahip olmalıdır.

Madde 22/I: Risk yönetimi erevesi uygun gözetimi ve ilgili risklerin yönetimini; kabul edilebilir parametreler ve seviyelerde, kontrol ve insiyatif mekanizmaları içersinde, davranış kuralları bağlamında, işletme devamı planı içerisinde ve bağımsız denetim işlevi ile sağlayacak güvenilir bilgi ve güncel raporlama sistemlerini içermelidir.

Madde 22/II: Kamusal varlık fonunun risk yönetimi çerçevesine ilişkin genel yaklaşım kamuya açık olmalıdır.

Madde 23: Kamusal varlık fonunun varlık ve yatırım performansı (eğer varsa kesin ve grel sınırlarına göre) açıkça belirlenmiş ilkeler veya standartlar uyarınca ölçülerek sahibine rapor edilmelidir.

Madde 24: Bu ilkelerin uygulanmasına ilişkin düzenli genel inceleme kamusal varlık tarafından ya da onun adına yerine getirilir.

EK 2

Linaburg-Maduell Şeffflık Endeksi İlkeleri (Principles of Linaburg-Maduell Transparency Index)⁵⁸

10 üzerinden olan bu endekste aşağıdaki ilkelerin her biri 1 puan değerinde olmakla birlikte bir fonun uygun şeffflığı sahip olması için SWF Institute'a en az 8 puana sahip olması gerekmektedir.

-Fonun kurulma nedenleri, zenginlik kaynağı ve devlet mülkiyeti yapısını da içerisine alacak şekilde tarihini sağlaması

-Fonun güncel ve bağımsız olarak denetlenmiş yıllık raporlar sağlaması

-Fonun elinde bulundurduğu şirket hisselerinin yüzdesi ve bunların coğrafı dağılımını sağlaması

-Fonun toplam portföyünün piyasa değerini, getirilerini ve yönetim masraflarını sunması

-Fonun etik standartlar ve yatırım politikalarına ilişkin rehber ilkeler ile bu rehber ilkelerin icracısını sunması

-Fonun sarıh strateji ve amaçlar sunması

-Eğer varsa, fonun açıkça alt oluşumlarını açıklaması ve bunların iletişim bilgilerini sunması

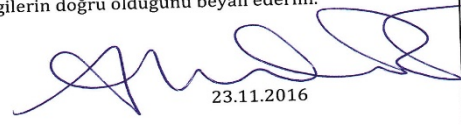

-Eğer varsa, fonun dış yöneticelerini açıklaması

-Fonun kendi internet sitesini idare etmesi

-Fonun ana merkezinin yerleşim adresi ve telefon, fax gibi iletişim bilgilerini sağlaması

⁵⁸ eviri yazara aittir.

EK 3

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 23/11/2016</p>
<p>Tez Başlığı / Konusu: SERMAYENİN VE DEVLETİN ULUSLARARASILAŞMASI SÜRECİNDE KAMUSAL VARLIK FONLARININ İŞLEVİ</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;"> 23.11.2016 </p> <p> Adı Soyadı: Ezgi Nur Türkoğlu Öğrenci No: N13120554 Anabilim Dalı: Kamu Hukuku Anabilim Dalı Programı: Kamu Hukuku Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr. </p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;"> Prof. Dr. Ali Murat Özdemir </p> <p> Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr </p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
PUBLIC LAW TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY**

Date:23/11/2016

Thesis Title / Topic: FUNCTION OF SOVEREIGN WEALTH FUNDS IN THE PROCESS OF INTERNATIONALIZATION OF CAPITAL AND STATE

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

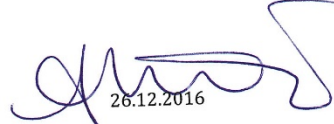
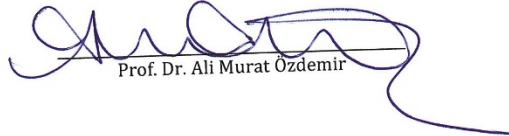
23.11.2016

Name Surname: Ezgi Nur Türkoğlu
Student No: N13120554
Department: Public Law
Program: Master's Programme at Public Law
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Ali Murat Özdemir

EK 4

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih:26/12/2016</p>
<p>Tez Başlığı / Konusu: SERMAYENİN VE DEVLETİN ULUSLARARASILAŞMASI SÜRECİNDE KAMUSAL VARLIK FONLARININ İŞLEVİ</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 151 sayfalık kısmına ilişkin, 26/12/2016 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7'dir.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar dâhil 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;"> 26.12.2016 </p> <p> Adı Soyadı: Ezgi Nur Türkoğlu Öğrenci No: N13120554 Anabilim Dalı: Kamu Hukuku Anabilim Dalı Programı: Kamu Hukuku Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr. </p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p>UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;"> Prof. Dr. Ali Murat Özdemir </p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TO THE DEPARTMENT OF PUBLIC LAW**

Date: 26/12/2016

Thesis Title / Topic: FUNCTION OF SOVEREIGN WEALTH FUNDS IN THE PROCESS OF INTERNATIONALIZATION OF CAPITAL AND STATE

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 26/12/2016 for the total of 151 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 7%.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes included
4. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

26.12.2016

Name Surname: Ezgi Nur Türkoğlu
Student No: N13120554
Department: Public Law
Program: Master's Programme at Public Law
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Ali Murat Özdemir